

Poulantzas, Miliband, Laclau

Debatt om den kapitalistiska staten

Utgångspunkten för denna debatt är Poulantzas recension av Milibands bok [Statsmakten i det kapitalistiska samhället](#) (1968). Recensionen följdes av en lång debatt, som här återges i utdrag. Texter är hämtade från *Marxistisk statsteori*, en antologi redigerad av Lennart Berntson (1977).

Innehåll

Nicos Poulantzas: Problemet med den kapitalistiska staten.....	1
Ralph Miliband: Ett svar till Nicos Poulantzas	10
Ralph Miliband: Poulantzas och den kapitalistiska staten	16
Ernesto Laclau: Politikens specificitet Poulantzas–Miliband-debatten	24
Nicos Poulantzas: Ett svar till Miliband och Laclau	40

Nicos Poulantzas: Problemet med den kapitalistiska staten

Genom nedanstående recension av Milibands bok ”Statsmakten i det kapitalistiska samhället” inledde Poulantzas en viktig och långvarig debatt. Poulantzas fokuserar i denna artikel på en rad principiella frågor om statens ställning i ett modernt kapitalistiskt samhälle, frågan om byråkratin, borgarklassens relation till staten och formerna för dess maktutövning. Men han kritiserar samtidigt Miliband för dennes bakomliggande teoretiska hållning. Artikeln publicerades i den engelska tidskriften *New Left Review*, nr 58, november 1969.

Ralph Milibands nyligen utgivna arbete *Statsmakten i det kapitalistiska samhället*¹ är i många avseenden av största vikt. Boken är utomordentligt innehållsrik och kan inte anständigtvis sammanfattas på ett fåtal sidor; jag kan inte starkt nog rekommendera den till läsning. Jag ska här, i den tron att endast kritik kan föra den marxistiska teorin framåt, inskränka mig till några få kritiska kommentarer. Ty det artegna hos denna teori jämförd med andra teoretiska problematiker ligger i den utsträckning i vilken den, i själva sitt eget grundande, skaffar sig verktygen för en kritik av sig själv. Jag bör från början påpeka att min kritik inte kommer att vara ”oskyldig”; då jag själv behandlat frågor kring staten i min bok *Politisk makt och sociala klasser*², kommer mina kommentarer här att leda från sådana, där redovisade, kunskapsteoretiska ställningstaganden som skiljer sig från Milibands. Först och främst några ord om de grundläggande förtjänsterna hos Milibands bok. Teorin om staten och den politiska

makten har, med sällsynta undantag som Gramsci, försummats av det marxistiska tänkandet. Försummelsen har ett flertal skilda orsaker, kopplade till arbetarrörelsens olika faser. Hos Marx själv är denna mer skenbara än verkliga försummelse en följd framför allt av att hans främsta teoretiska objekt var det kapitalistiska produktionssättet, varunder ekonomin inte bara spelar den i sista hand bestämmande utan också den dominerande rollen medan för exempelvis det feodala produktionssättet Marx påpekar att om ekonomin även där i sista hand har den bestämmande rollen så är det ideologin i sin religiösa form som spelar den dominerande. Marx koncentrerade sig sålunda på den ekonomiska nivån hos det kapitalistiska produktionssättet och ägnade inte sin särskilda uppmärksamhet åt andra nivåer, sådana som staten; han ägnade sig åt dessa nivåer enbart via deras *effekter* på ekonomin (till exempel i *Kapitalets* avsnitt om fabrikslagstiftning). Hos Lenin är skälen andra: inblandad i den omedelbara politiska praktiken som han var, ägnade han sig åt frågan om staten endast i huvudsakligen polemiska arbeten, som *Staten och revolutionen*, vilka inte har samma teoretiska status som vissa andra av hans texter, till exempel *Kapitalismens utveckling i Ryssland*.

Hur ska i kontrast härmed försummelsen av det teoretiska studiet av staten i andra och tredje internationalen efter Lenin förklaras? Här skulle jag med all nödig försiktighet vilja framlägga följande tes: frånvaron av ett studium av staten följde av det faktum att den förhärskande uppfattningen i dessa internationaler var en avvikelse, *ekonomism*, som vanligen åtföljs av en brist på revolutionär strategi och revolutionära mål — också då den tar ”vänsterismens” eller luxemburgismens form. Väsentligen anser ekonomismen att andra nivåer i den sociala verkligheten, staten inräknad, är enkla följdfenomen som kan reduceras till den ekonomiska ”basen”. Härigenom blir ett särstudium av staten överflödigt. Parallellt härmed anser ekonomismen att varje förändring av det sociala systemet först sker i ekonomin och att politisk handling ska ha ekonomin som sitt främsta mål. Åter blir ett särstudium av staten överflödigt.

¹ Miliband, Ralph [Statsmakten i det kapitalistiska samhället](#) [på marxistarkivet], Tema, Stockholm 1970.

[Sidhänvisningarna i fortsättningen till bokutgåvan]

² Poulantzas, Nicos [Politisk makt och sociala klasser](#) [på marxistarkivet], Partisan, Mölndal 1970

Sålunda leder ekonomismen antingen till reformism och tradeunionism eller till former av ”vänsterism” som exempelvis syndikalism. Ty som Lenin visade är den revolutionära handlingens främsta mål *statsmakten* och den nödvändiga förutsättningen för varje socialistisk revolution är att förstöra den borgerliga statsapparaten.

Ekonomismen och bristen på revolutionär strategi är påtagliga i andra internationalen. I tredje internationalen är de mindre tydliga, dock var det med mitt synsätt inte desto mindre samma ekonomism och samma brist på revolutionär strategi som i grunden bestämde teori och praktik i den ”stalinistiska” politik som var förhärskande i Komintern från 1928. Det gäller såväl Kominterns ”vänster”-period fram till 1935 som den revisionistisk-reformistiska perioden efter 1935. Ekonomismen bestämde frånvaron av en teori om staten i tredje internationalen och denna *relation* (ekonomism/brist på en teori om staten) är måhända ingenstans tydligare än i Kominterns analys av fascismen — just den fråga där behovet av en statsteori var som störst. Konkreta överväganden både bekräftar och förklarar detta. Som den stalinistiska politikens *främsta symptom* stod att finna i relationerna mellan statsapparater och det kommunistiska partiet i Sovjet, symptom avläsbara i den berömda stalinkonstitutionen av 1936, är det högst begripligt att studiet av staten förblev det förbjudna ämnet framför andra.

Det är i detta sammanhang Milibands arbete hjälper till att fylla en större lucka. Som alltid när ingen vetenskaplig teori finns har borgerliga uppfattningar om staten och politisk makt nästan oantastade tillägnat sig den politiska teorins mark. Milibands arbete har här en i sanning renande funktion: han angriper metodiskt dessa uppfattningar. I det han obevekligt utvecklar en överväldigande mängd empiriskt material i sin undersökning av konkreta samhällsformationer i USA, England, Frankrike, Tyskland och Japan. förintar han inte bara totalt borgerliga ideologier om staten, utan skaffar oss också positiv kunskap som dessa ideologier aldrig lyckats få fram.

Emellertid är det förfaringssätt Miliband valt — ett direkt svar på de borgerliga ideologierna medelst en omedelbar granskning av konkreta fakta — enligt min mening källan till bristerna i hans bok. Inte så att jag är mot studiet av det ”konkreta”: tvärtom, som jag själv relativt försummat denna synvinkel på frågan i mitt eget arbete (med dess något annorlunda syfte och föremål) är jag bara desto mer medveten om nödvändigheten av konkreta analyser. Jag menar bara att en förutsättning för varje vetenskapligt försök att angripa det ”konkreta” är att tydliggöra de bakomliggande kunskapsteoretiska principerna. Nu är det viktigt att lägga märke till att Miliband ingenstans ägnar sig åt den marxistiska teorin om staten som sådan, även om den implicit är ständigt närvarande i hans arbete. Han tar den som något ”givet” i vars ljus han kan granska fakta för att svara de borgerliga ideologerna. Jag är djupt övertygad om att Miliband har fel här, ty att undvika en explicit principredovisning i en vetenskaplig framställning är inte ofarligt; framför allt inte på ett område som teorin om staten där som vi sett det ännu återstår att formulera en marxistisk teori. I själva verket får man intrycket att denna brist leder Miliband att attackera borgerliga ideologier om staten samtidigt som han försätter sig i dessas egna positioner. I stället för att *undanröja* deras kunskapsteoretiska ställningar och underkasta dessa ideologier den marxistiska vetenskapens kritik genom att förevisa deras otillräcklighet gentemot verkligheten (som Marx gör, i synnerhet i *Teorier om mervärdet*), förefaller Miliband utelägna detta steg. Ändock visar den moderna kunskapsteorins analyser att det aldrig är möjligt att bara ställa ”konkreta fakta” mot begrepp, utan dessa måste angripas med parallella begrepp hemmahörande i en annan problematik. Ty det är endast medelst dessa nya begrepp som den ”konkreta verkligheten” kan angripa de gamla idéerna.

Låt oss ta ett enkelt exempel. Då han attackerar den förhärskande föreställningen om ”eliternas mångfald”, vars ideologiska uppgift är att förneka förekomsten av en härskande klass, blir Milibands svar, som han stöder med ”fakta”, att denna *eliternas mångfald* inte

utesluter förekomsten av en härskande *klass*³, svaret ligger nära Bottomores i samma fråga. Nu hävdar jag att man då man svarar motståndaren på detta sätt ger sig in på hans territorium och härvid riskerar att gå ner sig i hans ideologiska inbillnings träsk, och att man på så sätt missar en vetenskaplig förklaring av ”fakta”. Vad Miliband undviker är den nödvändiga förberedelsen: *en kritik av det ideologiska begreppet elit* i ljuset av den marxistiska teorins vetenskapliga begrepp. Hade den kritiken givits skulle det blivit klart att den ”konkreta verkligheten” dold bakom föreställningen om ”eliternas mångfald” — den härskande klassen, denna klass fraktioner, den hegemoniska klassen, den styrande klassen, statsapparaten — endast kan förstås om själva begreppet elit förkastas. Ty begrepp och föreställningar är aldrig oskyldiga och då man använder fiendens begrepp för att svara honom legaliserar man dem och tillåter dem fortleva. Varje begrepp och föreställning har mening endast inom en hel teoretisk problematik som formulerar det; utflyttat från den problematiken och ”okritiskt” upptaget i marxismen har begreppet absolut okontrollerbara verkningar. Sådana begrepp dyker alltid upp till ytan när de är som minst väntade och den vetenskapliga analysen riskerar alltid att fördunklas av dem. I det extrema fallet kan man omedvetet och i lönn smittas av motståndarens själva kunskapsteoretiska principer, det vill säga av den problematik som formulerat de begrepp som inte teoretiskt kritiserats, eftersom man trott dem helt enkelt tillbakavisade av fakta. Detta är allvarligare, ty det är då inte längre en fråga enbart om yttre begrepp upptagna i marxismen, utan om principer som rikserar skämma bruket av marxismens egna begrepp.

Gäller detta Miliband? Jag tror inte att hans förfaringssätt lett så långt. Inte desto mindre förblir det som jag ser det sant att Miliband ibland låter sig otillbörligen påverkas av motståndarens metodologiska principer. Hur manifesteras detta? I korthet skulle jag säga att det märks på de svårigheter Miliband har att förstå sociala klasser och staten som *objektiva strukturer* och deras relationer som ett *objektivt system av regelbundna förbindelser*, en struktur och ett system vars agenter, ”människor”, med Marx ord är dess ”bärare” — *träger*. Miliband ger ständigt intrycket att för honom är sociala klasser eller ”grupper” på något sätt möjliga att reducera till *interpersonella relationer*, staten kan reduceras till interpersonella relationer bland medlemmarna av de skilda ”grupper” som utgör statsapparaten, och slutligen kan förhållandet mellan sociala klasser och staten självt reduceras till interpersonella relationer mellan ”individer” som ingår i de sociala grupperna och ”individer” som utgör statsapparaten.

Jag har i en tidigare artikel i *New Left Review* påpekat att denna uppfattning tycks mig härledd ur en k som haft ständiga återverkningar på den marxistiska tankens historia⁴. I denna problematik betraktas en samhällsformations agenter, ”människor”, inte som ”bärare” av objektiva instanser (som hos Marx), utan som den genetiska (ursprungliga) principen för den samhälleliga helhetens nivåer. Det är en av de *sociala aktörernas* problematik: individer som ursprung till *social handling*; så leder sociologisk forskning slutligen inte till studiet av de objektiva koordinater eller villkor som bestämmer agenternas fördelning över de sociala klasserna eller av motsägelserna dessa klasser emellan, utan till ett sökande efter slutgiltiga förklaringar grundade i de individuella aktörernas *handlingsmotiv*. Detta är allmänt vedertaget som en av aspekterna på Webers och den samtida funktionalismens problematik. Att överföra denna subjektets problematik till marxismen är slutligen att erkänna motståndarens kunskaps-teoretiska principer och att riskera att de egna analyserna förskäms.

Låt oss nu i ljuset av denna inledning betrakta några av de konkreta temata Miliband behandlar i sin bok.

³ Miliband a.a. s 32 ff, s 52

⁴ Poulantzas, Nicos ”Marxist Political Theory in Great Britain” *New Left Review* 43

1. Det falska problemet med direktörsväldet

Det första problemet Miliband, helt korrekt, tar upp gäller den *härskande klassen* som ett svar på nu gängse borgerliga ideologier om *direktörsvælde*. Enligt dessa ideologier har den samtida uppdelningen mellan kontroll och privatägande lett till en överföring av ekonomisk makt från företagare till direktörer. De senare har inget ägarintresse i sträng mening och har sålunda inte vinst som sitt mål — med andra ord är deras handlingsmotiv inte profit utan tillväxt eller utveckling. Eftersom den härskande klassen här definieras av profitbegäret och som detta begär inte längre utmärker ekonomins ledare finns inte längre den härskande klassen: vi konfronteras nu med ”eliternas mångfald” varav direktörerna är en. Hur svarar Miliband på detta?⁵ Han tar ideologierna bokstavligen och vänder deras egna argument mot dem: i själva verket har direktörerna profit som sitt handlingsmål, ty så arbetar det kapitalistiska systemet. Då de söker privat profit är de också en del av den härskande klassen, ty enligt Marx, säger Miliband, är motsättningen i det kapitalistiska systemet den mellan dess alltmer samhälleliga karaktär och dess fortsatt privata målinriktning⁶. Samtidigt som han inte utesluter att vissa av direktörernas mål skiljer sig rätt mycket från ägarnas, anser Miliband att direktörerna är en av de klart avskiljbara ekonomiska eliter som utgör den härskande klassen.

Jag anser att det är ett felaktigt sätt att presentera problemet. För det första: för Marx är ett handlingsmotiv, det vill säga sökandet efter profit som ”handlingsmål”, *på intet sätt* det viktiga kriteriet för medlemskap i kapitalist-klassen. Ty det kan mycket väl finnas kapitalister som inte har profiten som drivkraft just så som det finns icke-kapitalister (till exempel småborgare i småproduktion) som har just denna drivkraft. Marx kriterium är den objektiva ställningen i produktionen och ägandet av produktionsmedlen. Det bör ihågkommas att till och med Max Weber tvangs medge att kapitalisten inte definieras av ”vinstens lockelse”. För Marx är inte profiten ett handlingsmotiv inte ens ett av systemet ”påtvingat” — den är en objektiv kategori som betecknar en del av det realiserade mervärdet. På samma sätt är enligt Marx den grundläggande motsättningen i det kapitalistiska systemet inte alls en motsättning mellan dess samhälleliga karaktär och dess ”privata målinriktning”⁶, utan mellan produktivkrafternas alltmer samhälleliga karaktär och den *privata tillägelsen* av dem. Följaktligen beror på intet sätt en karakterisering av det rådande samhällssystemet som kapitalistiskt på direktörernas handlingsmotiv. Ytterligare: för att karakterisera direktörernas klassmässiga ställning behöver man inte hänvisa till deras handlingsmotiv utan bara till deras ställning i produktionen och deras förhållande till ägandet av produktionsmedlen. Här har både Bettelheim och jag själv noterat att det är nödvändigt att i Marx term ”egendom” särskilja formell juridisk egendom, som inte behöver tillhöra den ”enskilde” kapitalisten, och *ekonomisk egendom eller faktisk tillägnelse*, som utgör den enda verkliga *ekonomiska makten*⁷. Den ekonomiska egendomen, som är det intressanta när det gäller klassbestämningen, tillhör fortfarande verkligen till alla delar kapitalet. Direktören utövar bara en från detta delegerad funktion.

Ur den synvinkel utgör inte direktörerna som sådana en bestämd fraktion av kapitalistklassen. Miliband, som grundar sig på den icke-relevanta distinktionen mellan handlingsmotiv, leds att betrakta direktörerna som en särskild ”ekonomisk elit”. Då han gör det tilldelar han dem inte bara en betydelse som de inte har, utan han hindras också från att se vad som har betydelse. För det som verkligen betyder något är inte skillnader och förbindelser mellan ”ekonomiska eliter” grundade i divergerande mål utan något som Miliband bokstavligen inte säger något om: *skillnader och förbindelser mellan fraktioner av kapitalet*. Problemet är inte mångfalden av ”ekonomiska eliter” utan kapitalistklassens fraktioner. Kan en marxist med tystnad förbigå

⁵ Miliband a.a. s 32 ff

⁶ Miliband a.a. s 41

⁷ Bettelheim, Charles [Övergången till den socialistiska ekonomin](#), Partisan, Mölndal 1970 och Poulantzas 1970, s 25

förefintliga skillnader och förbindelser — under imperialismen — mellan monopolistiskt kompradorkapital, nationellt monopolkapital, icke monopolistisk kapital, industrikapital, finanskapital?

2. Byråkratifrågan

Nästa problem Miliband, åter helt riktigt, tar upp till diskussion är förhållandet mellan den härskande klassen och staten. Även här är Milibands ansats att ge ett direkt genmäle till de borgerliga ideologerna. Dessas ideologier bejaktar statens neutralitet, såsom representerande allmänintresset, gentemot det ”civila samhällets” divergerande intressen. Några (den franske sociologen Aron till exempel) hävdar att kapitalistklassen aldrig egentligen *styr* i kapitalistiska samhällen, i den meningen att dess medlemmar sällan direkt deltagit i regeringen. Andra hävdar att statsapparaten medlemmar, ”statstjänstemännen”, är neutrala till olika samhällsgruppers intressen. Vilken är huvudlinjen i Milibands svar på dessa ideologier? Också här leds han att inta ideologiernas motsatta ståndpunkt, att vända deras argument mot dem själva. Det gör han på två sätt. Först och främst slår han fast att kapitalistklassens medlemmar faktiskt ofta har deltagit i statsapparaten och regeringen.⁸ Sedan, då han bestämt sambandet mellan statsapparaten medlemmar och den härskande klassen, visar han a) att statsapparaten ”toppskikt” har sitt sociala ursprung i den härskande klassen och b) att det finns etablerade *personliga band* då det gäller inflytande, status, och miljö mellan medlemmarna i den härskande klassen och i statsapparaten.⁹ Jag har inte för avsikt att ifrågasätta värdet av Milibands analyser, vilka tvärtom förefaller mig vara av största *avmystifierande* vikt. Hur exakt den än är i sig förefaller mig dock den väg Miliband valt inte vara den mest belysande. Främst därför att även där det förekommer är inte kapitalistklassens medlemmars *direkta* medverkan i statsapparat och regering den viktiga sidan av saken. Förhållandet mellan borgarklassen och staten är en *objektiv relation*. Det betyder att om statens *funktion* i en bestämd samhällsformation och *intressena* hos denna formations dominerande klass *sammanfaller* så beror det på systemet självt; den omedelbara medverkan av den härskande klassens medlemmar i statsapparaten är inte *orsaken* till utan verkan av denna objektiva överensstämmelse, därtill en tillfällig, icke-nödvändig verkan.

För att fastslå detta sammanfallande vore det nödvändigt att klargöra statens roll som specifik instans, en regional struktur, i den samhälleliga helheten. Miliband tycks emellertid inskränka statens roll till statsapparaten medlemmars handlande och ”uppträdande”.¹⁰ Om Miliband först slagit fast att staten är just den *sammanhållande faktorn i en samhällsformation och faktorn för reproduktion av produktionsförutsättningarna i ett system* som självt bestämmer en klass dominans över de andra, skulle han klart sett att denna klass omedelbara eller förmedlade medverkan i regeringen *på intet sätt ändrar saker och ting*. I själva verket kan man i fråga om den kapitalistiska staten gå längre: det kan sägas att den kapitalistiska staten bäst tjänar kapitalistklassens intressen endast då klassens medlemmar inte direkt deltar i statsapparaten, det vill säga när den *härskande klassen* inte är *den politiskt styrande klassen*. Detta är den precisa innebörden i Marx analyser av 1800-talets England och Bismarcks Tyskland för att inte tala om bonapartismen i Frankrike. Det är också vad Miliband själv synes antyda i sina analyser av socialdemokratiska regeringar¹¹.

Vi kommer nu till problemet med *statsapparaten medlemmar*, det vill säga krigsmakten, polisen, rättsväsendet, och den administrativa byråkratin. Milibands huvudargumentering är att försöka fastlägga sambandet mellan statsapparaten medlemmars handlande och den härskande klassens intressen genom att visa antingen att de ”högre statstjänstemännens

⁸ Miliband a.a. s 60-80

⁹ a.a. s 81-160, särskilt s 133-160

¹⁰ a.a. s 81-132

¹¹ a.a. s 106 ff

”sociala ursprung återfinns inom den härskande klassen eller att statsapparaten medlemmar slutligen kommer att vara förenade med den härskande klassen genom personliga band.¹² Utan att vara falsk förblir detta angreppssätt deskriptivt. Viktigare är att den hindrar oss, tror jag, att studera det särskilda problem statsapparaten reser: ”byråkrati”-problemet. Enligt Marx, Engels, och Lenin utgör statsapparaten medlemmar, som vi allmänt sett lämpligen kan kalla ”byråkratin”, en särskild *social kategori* — inte en klass. Det betyder att fast statsapparaten medlemmar på grund av sitt klassursprung tillhör skilda klasser verkar de i enlighet med en specifik inre enhet. Deras klassursprung — *klassmässiga läge* — står tillbaka i förhållande till det som förenar dem — deras *klassmässiga ställning*: det vill säga det faktum att de tillhör just statsapparaten och att deras *objektiva funktion* är att i handling omsätta statens roll. Detta innebär i sin tur att byråkratin som särskild och relativt ”enhetliggjord” social kategori är den härskande klassens tjänare inte i kraft av sitt klassursprung som är oenhetligt eller av sina personliga band med den härskande klassen, utan därför att dess inre enhet härrör från att den i handling omsätter statens objektiva roll. Själva rollen sammanfaller i sin totalitet med den härskande klassens intressen.

Detta har viktiga följder för det berömda problemet om statens *relativa autonomi* gentemot den härskande klassen och likaså för den lika berömda frågan om byråkratins, som särskild social kategori, relativa autonomi gentemot denna klass. En lång marxistisk tradition har ansett att staten bara är ett enkelt verktyg eller instrument som den härskande klassen fritt manipulerar. Jag menar inte att Miliband faller i den fällan, som gör det omöjligt att redogöra för de komplexa mekanismerna hos staten i dess förhållande till klasskampen. Men om man härleder förhållandet mellan staten och den härskande klassen ur statsapparaten medlemmars sociala ursprung och deras interpersonella relationer med denna klass medlemmar så att borgarklassen nästan fysiskt ”lägger beslag på” statsapparaten kan man inte redogöra för statens relativa autonomi gentemot denna klass. När Marx betecknade bonapartismen som ”bourgeoisins religion”, med andra ord som karakteristisk för alla former av den kapitalistiska staten, visade han att denna stat i sann mening endast kan tjäna den härskande klassen i den utsträckning den är relativt autonom gentemot de särskilda fraktionerna inom denna klass.

Detta just för att staten ska kunna organisera hegemonin inom hela denna klass. Det är inte en tillfällighet att Miliband slutligen vidgår autonomi endast i ytterlighetsfallet med fascismen¹³. Frågan är om läget i dag i detta avseende ändrats: jag tror det inte och ska återkomma härtill.

3. Statsapparaten grenar

Milibands infallsvinkel hindrar honom sålunda i viss utsträckning att genomföra en strikt analys av statsapparaten och av sambanden mellan dess olika ”grenar” eller ”delar”. Miliband slår säkert fast att statsapparaten inte bara utgörs av regeringen utan också av särskilda grenar, sådana som krigsmakten, polisen, rättsväsendet, och den civila förvaltningen. Men vad är det som styr *relationerna* mellan de olika grenarna, vars och ens vikt och de relativa maktförhållandena dem emellan, till exempel relationen mellan parlamentet och den verkställande makten i en given statsform, eller krigsmaktens roll, eller civilförvaltningens? Miliband tycks ge följande svar¹⁴: det faktum att en av grenarna har övermakten är på något sätt direkt knutet till de ”yttre” faktorer som anförts ovan. Det vill säga, det är antingen den gren vars medlemmar på grund av klassursprung eller förbindelser är närmast den härskande klassen, eller den gren vars övermakt beror på dess omedelbara ”ekonomiska” roll. Ett exempel på det senare vore den nuvarande utökningen av krigsmaktens roll, som hänger samman med den

¹² a.a. s 133-160

¹³ a.a. s 104

¹⁴ a.a. s 133 ff

vikt de militära utgifterna har för närvarande¹⁵.

Inte heller här kan jag helt instämma i Milibands tolkning. Som jag ser det bildar statsapparaten ett objektivt system av bestämda ”grenar”, vars sammanhang uppvisar en specifik inre enhet, som i hög utsträckning följer sin egen logik. Varje särskild kapitalistisk statsform kännetecknas således av en särskild form för relationerna mellan dess grenar, och av en eller flera av dessa grenars övermakt: den liberala staten, den interventionistiska staten, bonapartismen, militärdiktaturen, eller fascismen. Men varje särskild kapitalistisk stat måste återföras, *i sin enhet*, till viktiga förändringar i produktionsförhållandena och till viktiga stadier i klasskampen: konkurrenskapitalism, imperialism, statskapitalism. Först *efter* det att man fastlagt förhållandet mellan en statsform — som enhet, det vill säga som en särskild form av statsapparatssystemet som helhet — och det ”yttre”, kan statsapparaten ”grenars” enskilda roller och inbördes, ömsesidiga förhållanden fastslås. En *betydelsefull* ändring av statsapparaten mäktigaste gren eller i förhållandet mellan grenarna kan inte direkt fastslås från grenarnas omedelbara yttre roll utan bestäms av förändringar i hela statsapparatssystemet och i deras form för inre enhet som sådan: en förändring som själv beror av förändringar i produktionsförhållandena och av klasskampens utveckling.

Låt oss som exempel ta det aktuella fallet med krigsmakten i de utvecklade kapitalistiska länderna. Jag tror inte att de ”omedelbara” fakta att de militära utgifterna ökar och att de interpersonella banden mellan industrin och militären blir starkare är tillräckliga för att man ska tala om en betydelsefull ändring av krigsmaktens roll i den nuvarande statsapparaten; dessutom är, trots allt, Miliband själv mycket förbehållsam i frågan. För att en sådan ändring skulle uppstå måste en betydelsefull förändring av statsformen som helhet inträffa — utan att den nödvändigtvis måste ta ”militärdiktaturens” form — en förändring som inte enkelt skulle bero av de militära utgifternas växande betydelse, utan av djupgående ändringar i produktionsförhållandena och klasskampen; ökningen av militärutgifterna är slutligen bara ett *resultat* av dessa förändringar. Så kunde man fastlägga krigsmaktens förhållande inte bara till den dominerande klassen, utan till de sociala klassernas totalitet — en komplex relation, som skulle förklara krigsmaktens roll medelst en förändring av staten i dess helhet. Jag tror inte att det finns mer slående belegg för denna tes, i ett annat sammanhang, än den aktuella utvecklingen i Latinamerika.

4. Den samtida kapitalistiska statsformen

Kan vi då i kapitalismens nuvarande stadium tala om en förändring av statsformen? Jag skulle svara jakande, även om jag inte tror att förändringen nödvändigtvis ger krigsmakten en ledande roll. Miliband tycks också ge ett jakande svar på frågan. Hur framlägger han den aktuella förändringen av statsformen?¹⁶ Om förhållandet mellan staten och den härskande klassen principiellt bestäms av de ”interpersonella” relationerna mellan statsapparaten och den härskande klassens medlemmar tycks endast den utvägen återstå att hävda att dessa relationer nu börjar bli allt intensivare och fastare, att de två är i praktiken utbytbara mot varandra. I själva verket är det just den vägen Miliband följer. Mig syns emellertid argumentet enbart deskriptivt. Realiter sammanlöper det med den ortodoxa kommunistiska tesen om den *statsmonopolistiska kapitalismen*, enligt vilken den nuvarande statsformen bestäms av allt tätare interpersonella relationer mellan monopolen och statsapparaten medlemmar, av ”statens och monopolens sammansmältning i en enhetlig apparat”¹⁷. Jag har annorstädes visat hur och varför denna tes, på ytan så ultravänster, leder till den faddaste revisionism och

¹⁵ a.a. s 142 ff

¹⁶ a.a. s 136 ff

¹⁷ Se acta från diskussionen i Choisy-le-Roi om ”Statsmonopolistiska kapitalism” *Economie et Politique*, specialnummer

reformism¹⁸. I själva verket måste den nuvarande förändringen i statsformen huvudsakligen sökas och studeras inte genom sina enkla följder, vilka för övrigt är diskutabla, utan i djupgående skiften i ekonomins och politikens yttringar. Förändringen förefaller mig inte ändra statens relativa autonomi, vilken för närvarande, som J M Vincent nyligen anmärkt i samband med gaullismen¹⁹, endast antar olika former. Kort sagt, att beteckna någon existerande stat som storkapitalets omedelbara och okomplicerade agent tycks mig, *om det tas bokstavligt*, ge upphov till många vantolkningar — nu lika mycket som förr.

5. De ideologiska apparaterna

Slutligen finns det ett sista problem som jag finner mycket viktigt och som ger mig tillfälle att gå längre än i mitt eget ovan citerade arbete. Jag undrar i själva verket om inte Miliband och jag stannat halvvägs då det gäller en kritisk fråga. Det är frågan om *ideologins* roll för statsapparatsens funktion, en fråga som blivit extra aktuell sedan händelserna i Frankrike under maj—juni 1968. Den klassiska marxistiska traditionen kring teorin om staten ägnar sig huvudsakligen åt att demonstrera *statens repressiva roll* i den stränga betydelsen av organiserad fysisk repression. Gramsci är det enda undantaget med sin hegemoniproblematik. Nu framhäver Miliband helt riktigt i långa och förträffliga analyser (*Att rättfärdiga systemet*, I, II, ss 196-283) den roll ideologin spelar för statens funktion och i den politiska maktutövningens process. Detta har jag ur annan synvinkel försökt göra i mitt eget verk.

Jag tror emellertid att vi av skilda skäl både stannat halvvägs, vilket inte var fallet med Gramsci. Det vill säga att vi ansett att ideologin bara lever i idéer, vanor, eller moral, utan att inse att ideologin, i strikt mening, kan få uttryck i institutioner; institutioner som då, genom själva institutionaliseringsförloppet, tillhör statssystemet samtidigt som de principiellt är avhängiga den ideologiska nivån. I den marxistiska traditionens efterföljd gav vi statsbegreppet en inskränkt betydelse i det vi ansåg de principiellt repressiva institutionerna som tillhörande ”staten” och avvisade institutioner med en principiellt ideologisk roll som ”liggande utanför” staten på ett fält som Miliband, betecknar som det ”politiska systemet”²⁰ — detta system särskiljes från staten.

Här är den tes jag skulle vilja framlägga: statssystemet är uppbyggt av ett flertal apparater eller institutioner av vilka vissa har en principiellt repressiv roll, i strikt mening, och andra en principiellt ideologisk roll. De förra utgör statens repressiva apparat, det vill säga statsapparaten i termens klassiska marxistiska betydelse (regering, krigsmakt, polis, domstolar, byråkrati). De senare utgör statens ideologiska

apparater, sådana som kyrkan, de politiska partierna, fackföreningarna (naturligtvis de revolutionära partierna och fackföreningarna undantagna), skolorna, massmedia (tidningar, radio, TV), och ur ett visst perspektiv familjen. Det gäller vare sig de är *offentliga* eller *privata* åtskillnaden är rent juridisk, det vill säga huvudsakligen ideologisk, till sin natur och ändrar ingenting i grunden. Den inställningen är i viss mening Gramscis egen, om han än inte stödde och utvecklade den i tillräckligt hög grad.

Varför bör man tala i pluralis om *statens* ideologiska apparater, medan man använder singularis om statens repressiva apparat? Därför att den repressiva statsapparaten, staten i den klassiska marxistiska betydelsen, äger en mycket fast inre enhet, som omedelbart styr förhållandet mellan dess skilda grenar. Statens ideologiska apparater däremot äger genom sin principiella funktion — ideologisk prägling och överföring — större och mer betydande självständighet: deras förbindelser och förhållanden till statens repressiva apparat tycks, jämförd med denna senares grenars inbördes förhållanden, ha ett större oberoende.

¹⁸ Poulantzas 1970, s 297 ff

¹⁹ Vincent, J M *Les Temps Modernes* augusti—september 1968

²⁰ s 60 ff

Varför bör man tala om statens ideologiska apparater? Varför bör dessa anses utgöra en del av staten? jag nämner fyra principskäl:

1. Om staten definieras som den instans som bevarar sammanhållningen i en samhällsformation och som reproducerar produktionsbetingelserna i ett socialt system, är det uppenbart att de ifrågavarande institutionerna — statens ideologiska apparater — fyller just samma funktion.
2. Förutsättningarna för att dessa institutioner eller ideologiska apparater ska kunna fungera är den repressiva statsapparaten själv. Om det är sant att deras roll är principiellt ideologisk och att den repressiva statsapparaten i allmänhet inte ingriper *omedelbart* i deras funktion förblir det inte mindre sant att den repressiva apparaten ständigt är närvarande bakom dem, att den försvarar dem och ger dem sitt gillande, och slutligen att deras handlande bestäms av den repressiva statens eget agerande. Studentrörelsen i Frankrike och annorstädes kan bekräfta detta när det gäller skolor och universitet i dag.
3. Fast de ideologiska apparaterna äger en väsentlig autonomi, gentemot varandra och i förhållande till den repressiva statsapparaten, är det inte desto mindre sant att de tillhör samma system som denna repressiva apparat. Varje betydelsefull förändring av statsformen har återverkningar inte bara på de inbördes relationerna mellan den repressiva statsapparats grenar utan också på dem mellan de ideologiska statsapparaterna och på dem mellan dessa och den repressiva statsapparaten. Det krävs inte att man tar till ytterlighetsfallet fascismen för att visa detta: man behöver bara nämna de förändringar i sina roller och relationer kyrkan, partierna, fackföreningarna, skolorna, media, och familjen genomgått, sinsemellan såväl som gentemot den repressiva statsapparaten, i de ”normala” former den kapitalistiska staten utvecklats i.
4. Slutligen ett sista skäl: enligt den marxist-leninistiska teorin innebär en socialistisk revolution inte bara en växling vid *statsmakten*, utan staten måste också ”brytas sönder”, det vill säga radikalt ändras. Nu är det om man inbegriper ideologiska apparater i statsbegreppet klart varför marxismens klassiker — om än ofta endast implicit — funnit det nödvändigt att tillämpa tesen om statens ”krossande” inte bara på den repressiva statsapparaten, utan *också på de ideologiska apparaterna*: kyrka, partier, fackföreningar, skola, media, familj. Givet de ideologiska statsapparaternas självständighet betyder detta förvisso inte att de alla, eller ens någon av dem, måste ”brytas sönder” på samma sätt som den repressiva statsapparaten, det vill säga *med samma metod* eller *vid samma tidpunkt*. Det betyder att *förutsättningen* för ”krossandet” av de ideologiska apparaterna är ”krossandet” av den repressiva statsapparat som underhåller dem. Härav det bedrägliga misstaget i en viss samtida tes enligt vilken det är möjligt att här och nu gå vidare till ”krossandet” av till exempel universitetet i de kapitalistiska samhällena. Men det innebär också att det socialistiska samhällets ankomst inte kan nå genom att ”bryta sönder” den repressiva statsapparaten enbart, samtidigt som statens ideologiska apparater, genom att de tas över som de är och bara deras funktioner ändras, bibehålles intakta.

Denna fråga för oss uppenbarligen närmare problemet med *proletariatets diktatur* och *kulturrevolutionen*, men jag har en känsla av att den för oss längre från Miliband. Jag vill emellertid inte här gå in på problemet med de politiska slutsatserna i Milibands bok, där han själv är mycket alltför — diskret; frågan får förbli öppen. Jag slutar med att påminna om vad jag sade i början: om tonen i denna artikel är kritisk är det framför allt bevis på det intresse de fängslande analyserna i Milibands arbete väckt hos mig.

Ralph Miliband: Ett svar till Nicos Poulantzas

Med undantag för vissa punkter tillbakavisar Miliband i detta svar Poulantzas kritik. Istället menar Miliband att Poulantzas perspektiv kännetecknas av en strukturell superdeterminism, särskilt vad beträffar relationen mellan staten och den härskande klassen. Artikeln är hämtad ur tidskriften *New Left Review*, nr 59, januari 1970

Jag välkomnar varmt Nicos Poulantzas kritik av *Statsmakten i det kapitalistiska samhället* i förra numret av *NLR*. Det är just en sådan diskussion som troligen säkrast bidrar till att klargöra problemen och begreppen, vilket man allmänt inom vänstern är enig om har avgörande betydelse för det socialistiska arbetet, men vilket ändå under mycket lång tid ägnats otillräcklig uppmärksamhet eller ingen uppmärksamhet alls. Trots att delar av Poulantzas kritik saknar grund, vilket jag ska försöka visa, är mitt syfte med följande kommentarer endast i förbigående att ”försvara” min bok. Mitt huvudsyfte är snarare att ta upp några allmänna punkter som följer ur hans recension och som tycks mig ha särskilt intresse då man undersöker statens natur och roll i det kapitalistiska samhället. Jag hoppas att andra kommer att stimuleras att delta i debatten på samma sätt.

1. Metodproblemet

Den första punkten gäller metodfrågan. Poulantzas menar att trots sina meriter (och han är mer än generös) skäms bokens analysförsök av frånvaron av en ”problematik” som tillfredsställande inplacerar de konkreta data boken framlägger. I själva verket beskyller Poulantzas mig för vad C Wright Milis kallad ”abstraherad empiricism”, vilket jag faktiskt själv beskyller de pluralistiska skribenterna för.¹ Poulantzas hävdar helt riktigt att ”en förutsättning för varje vetenskapligt försök att angripa det ”konkreta” är att tydliggöra de kunskapsteoretiska principer som gäller för dess behandling av detta ”konkreta”, och sedan säger han att ”Miliband ingenstans ägnar sig åt den marxistiska teorin om staten, även om den implicit är ständigt närvarande i hans arbete” (s 136). I själva verket skisserar jag den marxistiska teorin om staten, även om jag onekligen fattar mig mycket kort². Ett skäl att vara kortfattad, alldeles bortsett från att jag diskuterat Marx teori om staten på annat ställe³, var att jag efter att i sammandrag talat om denna teori var angelägen att ställa den mot den dominerande demokratiska, pluralistiska synen och visa dennas brister på det enda sätt som tycks mig möjligt: nämligen i empiriska termer. Det är helt i sin ordning att Poulantzas betonar vikten av en passande ”problematik” för ett sådant försök, och det är antagligen sant att min är otillräckligt klart framlagd, men eftersom han noterar att en sådan ”problematik” implicit är ständigt närvarande i (mitt) arbete” tvivlar jag på att min framställning i fullt så hög grad som han påstår fördärvas av empiristiska förvrängningar. Det vill säga att den nödvändiga ”problematiken” inte saknas i mitt arbete. Jag tvingas därför inte att ”attackera borgerliga ideologier om staten samtidigt som (jag) försätter (mig) i dessas egna positioner” (s 136).

Poulantzas ger som exempel på denna påstådda brist att samtidigt som jag mot pluralistiska skribenter vidhåller synen att en mångfald eliter inte utesluter förekomsten av en härskande klass (och jag kallar faktiskt ett kapitel: Den ekonomiska eliten och den dominerande klassen), undlåter jag att kritisera det ideologiska elitbegreppet och placerar mig därför själv inom den ”problematik” jag söker opponera mig mot. Även här tvivlar jag emellertid på att

¹ Miliband, Ralph [Statsmakten i det kapitalistiska samhället](#), Tema, Stockholm 1970, s 184

² s 12 ff, s 104

³ Miliband, Ralph ”Marx and the State”. *The Socialist Register* 1965

kritiken är berättigad. Jag är medveten om i vilken utsträckning bruket av vissa ord och begrepp är ideologiskt och politiskt laddat och ger i själva verket ett antal exempel på deras långt ifrån ”oskyldiga” användning⁴. Av just detta skäl tvekade jag faktiskt att tala om ”eliter”. Men slutligen beslöt jag mig för att göra det. För det första därför att jag, möjligen felaktigt, trodde att termen nu fått tillräckligt neutrala övertoner (det kan för övrigt vara så att den fortfarande har en mycket mer ideologisk klang i franskan än i engelskan). För det andra därför att den i sin neutrala betydelse föreföll vara det lämpligaste tillgängliga ordet för att få fram det grundläggande faktum att trots att det finns sådana särskilda ”eliter” inom den dominerande klassen, vilka Poulantzas betecknar med den erkänt neutralare men också ganska svaga termen ”fraktioner” så är de helt förenliga med förekomsten av en dominerande klass och är i själva verket delar av den klassen. Han säger att den ”konkreta verkligheten” dold bakom föreställningen om ”eliternas mångfald” endast kan fattas ”om själva begreppet elit förkastas” (s 137). Själv skulle jag säga att den konkreta verkligheten endast kan fattas om begreppet elit vänds mot dem som använder det apologetiskt och om det visas att begreppet måste integreras med föreställningen om en dominerande eller härskande klass. Det vill säga att det inom den borgerliga samhällsvetenskapen finns begrepp som kan brukas för kritiska såväl som apologetiska ändamål. Uppgiften är kanske ofta riskfylld, men ibland är den legitim och nödvändig.

Emellertid går det allmänna spørsmål Poulantzas tar upp lngt förbi frågan om hur det ena eller det andra begreppet ska brukas. Det är i själva verket frågan om den empiriska undersökningens ställning och dess förhållande till teorin. Jag är villigt beredd att tillstå att *Statsmakten i det kapitalistiska samhället* i detta sammanhang kanske inte är tillräckligt ”teoretisk” i Poulantzas mening. Men jag är också benägen att tycka att hans egen ansats går för långt åt andra hållet, så som den framställs i hans recension och i hans i andra avseenden viktiga bok *Politisk makt och sociala klasser*, vilken med det snaraste måste översättas till engelska. För att säga det rent ut tror jag att det är möjligt att åtminstone på detta område ägna sitt intresse så intensivt åt att fullända en passande ”problematik” och åt att undvika all besmittelse med motstridande ”problematiker” att man glömmer att den empiriska undersökningen är absolut nödvändig och att man måste empiriskt visa att de motstridiga och apologetiska ”problematikerna” är falska. Poulantzas förklarar sig inte vara emot ett studium av det ”konkreta”, jag skulle gå mycket längre och påstå att ett studium av det konkreta, självklart grundat i en lämplig ”problematik”, är ett *sine qua non* för det slags ”avmystifierande” företag min bok, som han vänligt påpekar, lyckas förverkliga. När allt kommer omkring var det ingen mindre än Marx som betonade vikten av att empiriskt bekräfta (eller förkasta) och som tillbragte många år av sitt liv med just ett sådant åtagande, och samtidigt som jag inte för ett ögonblick påstår att Poulantzas är omedveten om det, tror jag ändå att han, och det gäller också Louis Althusser och hans medarbetare, kanske är benägna att ägna det mindre uppmärksamhet än det förtjänar. Detta, det måste jag betona, är inte en grov (eller falsk) konfrontation mellan empiristiska och icke- eller antiempiristiska ansatser; det är snarare en fråga om emfas — men emfasen är viktig.

2. Statens objektiva natur

Poulantzas kritik av min metod ligger också bakom andra olikheter oss emellan. Men innan jag behandlar dem skulle jag helt kort vilja ta upp vad han kallar ”det falska problemet med direktörsväldet”. Direktörsväldet är på ett sätt, men inte på ett annat, ett falskt problem. Falskt är det i den betydelsen att direktörernas ”handlingsmotiv”

⁴ Till exempel ”Det må vara, att regeringarna endast är angelägna om att 'samhällsekonomin' skall fungera bättre, men att beskriva systemet som 'samhällsekonomin' är att använda sig av ett ideologiskt begrepp som döljer det verkliga förloppet. Det som förbättras är nämligen en kapitalistisk samhällsekonomi, och detta är en garanti för att, vem som än vinner eller inte vinner på det, de kapitalistiska intressena är de minst troliga förlorarna”, s 92

(mer om dem om ett ögonblick) inte är sådana att de på ett grundläggande sätt skiljer dem från andra medlemmar av den kapitalistiska klassen. Det vill säga att han och jag är överens om att tesen om det ”besjälade bolaget” är en mystifiering. Men han säger också att jag tilldelar direktörerna ”en betydelse som de inte har” (s 141). Det tycker jag är att underskatta betydelsen av ”direktors”-fenomenet i den kapitalistiska produktionens inre organisation (vilket i förbigående sagt Marx inte gjorde när han skrev för hundra år sedan)⁵. Poulantzas för sin del väljer att lägga vikten vid ”skillnader och förbindelser mellan fraktioner av kapitalet”. Men trots att dessa är viktiga och måste inbegripas i en ekonomisk och politisk analys av den samtida kapitalismen skulle jag själv hävda att det eftertryck han ger dessa skillnader och förbindelser mycket väl kan fördunkla den underliggande samhörigheten mellan de olika fraktionerna och spela dem i händerna som fokuserar på skillnaderna i akt och mening att förneka de grundläggande bindningarna inom den kapitalistiska klassen under den avancerade kapitalismens villkor.

Viktigare är emellertid att Poulantzas också menar att jag fäster otillbörlig vikt vid direktörernas handlingsmotiv, ja, att jag i själva verket gör fullständigt fel i att fästa någon som helst vikt vid dem. Till exempel: ”så beror på intet sätt en karakterisering av det rådande samhällssystemet som kapitalistiskt på direktörernas handlingsmotiv... för att karakterisera direktörernas klassmässiga ställning behöver man inte hänvisa till deras handlingsmotiv utan bara till deras ställning i produktionen och deras förhållande till ägandet av produktionsmedlen” (s 140). Självt tror jag att man måste hänvisa till båda, inte därför att direktörernas ”handlingsmotiv” i sig är avgörande (Poulantzas har fel när han tror att jag tror det)⁶, utan just för att visa varför det inte är det. Genom att helt ignorera dem lämnar man en farlig lucka i den argumentering som måste föras mot direktörsväldets apologeter. Jag antar att det är därför Baran och Sweezy ägnar en hel del uppmärksamhet åt ”affärsvärldens uppträdande” i sin bok *Monopolkapitalismen*.

Frågan om ”handlingsmotiv” dyker också upp på ett mycket mer betydelsefullt sätt och med mycket längre gående effekten i samband med vad jag kallat statsmaktseliten och dess förhållande till den härskande klassen. Poulantzas noterar att för att driva tillbaka de ideologier som försäkrar att staten är neutral lägger jag fram bevis för att denna klass medlemmar själva är inblandade i regeringen och att jag också visar i vilken utsträckning de som besitter de ledande posterna inom statssystemets olika delar är förbundna med den härskande klassen, i kraft av socialt ursprung, status, miljö (han kunde lagt till ideologisk böjelse). Men han tillägger att även om detta tillvägagångssätt visserligen är ”av största *avmystifierande* vikt”⁷ är det ”inte,, (det) viktigaste” (s 142). Hans skäl att säga det är så grundläggande att jag här måste ge ett längre citat: ”Förhållandet mellan borgarklassen och staten är en *objektiv relation*. Det betyder att om statens *funktion* i en bestämd samhällsformation och *intressena* hos denna formations dominerande klass *sammanfaller*, så beror det på systemet självt” (s 142)⁸. Vidare: statsapparatusens medlemmar verkar ”i enlighet med en specifik intern enhet. Deras klassursprung — *klassmässiga läge* — står tillbaka i förhållande till det som förenar

⁵ I själva verket kan det hända att hans formuleringar snarast går längre än vad som behövs: ”en stor del av det samhälleliga kapitalet används av icke-ägare, som behandlar det på ett annat sätt än ägaren” (*Kapitalet*. Tredje boken, Cavefors, Staffanstorps 1973, s 401)

”Detta är ett upphävande av det kapitalistiska produktionssättet inom det kapitalistiska produktionssättet självt och därmed en motsägelse som upphäver sig själv, vilken uppenbarligen representerar ett övergångsskede till en ny produktionsform” (a s 399)

⁶ Till exempel ”Icke desto mindre måste även den moderne direktören, hur blank och fin han än är, i likhet med den vulgära ägaren-företagaren från den gamla onda tiden, underordna sig de oeftergivliga krav som ligger i systemet, där han är både herre och tjänare, och det första och viktigaste av dessa krav är, att han bör göra ”högsta möjliga” vinst. Vilka hans bevelsegrunder och mål än är, kan de bara förverkligas på basis av hans framgång i detta enda avseende”. (s 40)

⁷ Originallets kursiveringar

⁸ Originallets kursiveringar

dem — deras *klassmässiga ställning*: det vill säga det faktum att de tillhör just statsapparaten och att deras objektiva funktion är att i handling omsätta statens roll... Själva rollen sammanfaller i sin totalitet med den härskande klassens intressen.” (s 143)⁹

Jag skulle vilja ge två kommentarer till detta. Den första och mindre viktiga är att Poulantzas grovt underskattar den utsträckning i vilken jag själv tar hänsyn till de ”objektiva relationer” som påverkar och formar statens roll. I själva verket påpekar jag upprepade gånger hur regering och byråkrati, oberoende av socialt ursprung, klassmässigt läge, och till och med ideologisk böjelse, är underkastade systemets begränsningar. Trots det borde jag kanske betonat den sidan av saken mer.

Men vore därmed hur som helst, jag tror — och detta är min andra kommentar — att Poulantzas själv här är ganska ensidig och att han går mycket för långt då han förkastar statsmaktselitens sammansättning som helt oväsentlig. Ty att han *enbart* betonar de ”objektiva relationer” antyder att vad staten gör alltid och i varje enskildhet *helt* bestäms av dessa ”objektiva relationer”; med andra ord att systemets strukturella begränsningar är så helt tvingande att de som sköter staten förvandlas till blott och bart funktionärer som verkställer en politik som ”systemet” pådyvlar dem. Samtidigt förkastar han också en ”lång marxistisk tradition (som) har ansett att staten bara är ett enkelt verktyg eller instrument som den härskande klassen fritt manipulerar”. (s 144). I stället betonar han ”statens relativa autonomi”. Men detta förefaller mig inte betyda annat än att begreppet ”härskande” klass utbyts mot begreppen ”objektiva strukturer” och ”objektiva relationer”. Men som den härskande klassen är en dominerande faktor i systemet är vi i själva verket tillbaka vid att totalt underkasta statsmaktseliten denna klass. Det vill säga att staten inte manipuleras av den härskande klassen att följa dess bud, men att den gör det ändå, självständigt men ändå fullständigt hörsamt på grund av de ”objektiva relationer” systemet påtvingar den. Poulantzas fördömer andra och tredje internationalernas ”ekonomism” och skyller på den att de försummade staten (s 134). Men hans egen analys förefaller mig leda rakt mot ett slags strukturell determinism, eller snarare en strukturell superdeterminism, som omöjliggör en verkligt realistisk behandling av det dialektiska förhållandet mellan staten och ”systemet”.

För egen del tror jag att ”statsmakten i dessa klassamhällen, i första hand, och oundvikligen, är väktare och skyddare av de ekonomiska intressen som dominerar dessa samhällen. Statens ”verkliga” syfte och uppgift är att garantera deras fortsatta dominans, inte att förhindra den.”¹⁰ Men jag tror också att inom denna ”problematik” deltar statsmaktseliten i ett mycket mer komplext samspel med ”systemet” än Poulantzas schema tillåter och att i åtminstone en viss, bestämd och viktig, utsträckning formas det samspelet av det slags faktorer jag fört in i analysen och som Poulantzas förkastar som oviktiga.

Den politiska faran med strukturell superdeterminism förefaller mig uppenbar. Ty om statsmaktseliten som det påstås är fullständigt låst i objektiva strukturer följer det att det inte finns någon reell skillnad mellan en stat styrd av till exempel borgerliga konstitutionalister — konservativa eller socialdemokrater — och en styrd av exempelvis fascister. Det var detta perspektiv som i Kominterns ”klass mot klass”-period så ödesdigert ledde till en underskattning av den betydelse nazisternas seger skulle få för den tyska arbetarrörelsen. Detta är en ultravänster-avvikelse som inte är ovanlig i dag heller. Den är motsatsen till en avvikelse åt höger som förutsätter att förändringar i regeringen, till exempel valet av en socialdemokratisk regering, tillsammans med ett byte av en del personal i statssystemet är tillräckliga för att tilldela statens natur och roll en helt ny karaktär. Bägge är de avvikelser och bägge är de farliga.

Det är samma sorts utplånande av skillnader i regerings- och statsformer som uppträder i

⁹ Originalalets kursiveringar

¹⁰ s 284

Poulantzas referenser till statens ”relativa autonomi”. Han säger att Marx betecknade bonapartismen som ”bourgeoisins religion” och antar att Marx menar att bonapartismen är ”karakteristisk för alla former av den kapitalistiska staten” (s 144)¹¹. Jag kanske misstar mig, men jag känner inte till något verk av Marx som tillåter en sådan tolkning, och hade han sagt något sådant hade han haft helt fel. Ty bonapartismen har inte varit karakteristisk för alla former av den kapitalistiska staten i någon vettig betydelse av begreppet — snarare motsatsen. Vad Marx sade var att bonapartismen i Frankrike: ”Var den enda möjliga regeringsformen vid en tidpunkt då borgarklassen redan förlorat och arbetarklassen ännu inte vunnit förmågan att syra nationen”¹². Det är alldeles riktigt att varje stat i viss utsträckning är ”autonom” och Poulantzas läser fel när han säger att jag ”slutligen vidgår autonomi endast i ytterlighetsfallet med fascismen” (s 144)¹³. Vad jag säger är att fascismen är det mest extrema exemplet på statens autonomi inom ramen för det kapitalistiska samhället, vilket ingalunda är samma sak — och att mellan det slags autonomi staten uppnår under fascismen och det slag den uppnår under den borgerliga demokratin förutsättningar finns en djup klyfta som det är farligt att underskatta. Detta leder mig knappast till ett förhållande av den borgerliga demokratin. Det leder mig snarare att säga ”essensen av den socialistiska kritiken av de borgerliga friheterna” är inte (eller borde inte vara) att de saknar betydelse, utan att de är ytterst otillräckliga, och behöver utvidgas genom en radikal omformning av det ekonomiska, sociala och politiska sammanhang som gör dem otillräckliga och underminerade”.¹⁴

3. De ideologiska institutionerna

Poulantzas kommentarer till de delar av min bok som ägnas ideologin ställer också frågor av stor vikt. Han framkastar tanken att både han och jag ”ansett att ideologin bara lever i idéer, vanor, eller moral, utan att inse att ideologin, i strikt mening, kan få uttryck i *institutioner* (s 148)¹⁵. *Själv måste jag förklara mig icke skyldig till anklagelsen. Vad han, återigen mycket generöst, kallar mina ”långa och förträffliga analyser” i ämnet är i hög grad koncentrerade just till de institutioner som är ideogileverantörer och till den grad i vilken de som institutioner är integrerade delar i det allmänna dominanssystemet — och det gör jag i samband med partier, kyrkor, påtryckningsgrupper, massmedia, utbildning, och så vidare. Det värde mina analyser kan ha tror jag ligger i mina försök att visa att ”politisk socialisering” är en utveckling som genomförs av institutioner varav många aldrig upphör att insistera på att vara ”icke-ideologiska”, ”opolitiska”, och ”neutrala”.*

Mycket viktigare är att Poulantzas påstår att dessa institutioner ”tillhör statssystemet” och framlägger tesen att statssystemet ”är uppbyggt av ett *flertal apparater eller institutioner* av vilka vissa har en principiellt repressiv roll, i strikt mening, och andra en principiellt ideologisk roll”, och bland dessa räknar han upp kyrkan, de politiska partierna, fackföreningarna, skolorna, massmedia, och ur ett visat perspektiv familjen (s 149)¹⁶.

Jag är ytterst tveksam till detta. Jag hävdar i *Statsmakten i det kapitalistiska samhället* att staten i ökande utsträckning är inblandad i den ”politiska socialiseringens” förlopp och att den

¹¹ Originallets kursiveringar

¹² Marx, Karl [Klasstriderna i Frankrike 1848-1850](#), Gidlund, Stockholm 1971

¹³ Att jag inser statens ”relativa autonomi” är för övrigt vad som bland annat leder mig att påstå att Poulantzas också vantolkar mig när han säger att min analys ”sammanlöper... med den ortodoxa kommunistiska tesen om det statsmonopolistiska kapitalismen, enligt vilken den nuvarande statsformen bestäms av allt tätare interpersonella relationer mellan monopolen och statsapparatusens medlemmar, av ”statens och monopolens sammansmältning i en enhetlig apparat” (s 147).

I själva verket finner jag detta schema överförenklat och ifrågasätter uttryckligen dess användbarhet. (s 17, s 29-30 not 22)

¹⁴ s 286

¹⁵ Originallets kursiveringar

¹⁶ Originallets kursiveringar

därvid i vissa avseenden spelar en mycket viktig roll.¹⁷ Men jag tror också att på samma sätt som det är nödvändigt att visa att de tidigare nämnda institutionerna *är* en del av ett maktsystem och att de som Poulantzas säger i allt högre grad knyts samman med och stötts upp av staten, så är det viktigt att inte suddas ut det faktum att de i de borgerliga demokratierna inte är en del av staten utan av det politiska systemet. Dessa institutioner är alltmer utsatta för ett ”förstatligande” och som jag också anmärker i boken kommer detta troligen att förstärkas av det faktum att staten under den avancerade kapitalismens permanenta krissituation måste ta på sig ett allt större ansvar för politisk indoktrinering och mystifiering. Men att påstå att ifrågasvarande institutioner faktiskt är en del av statssystemet förefaller mig inte överensstämma med verkligheten, och det tenderar att i detta avseende dölja skillnaden mellan vissa politiska system och andra där de ideologiska institutionerna verkligen är en del av ett statsmonopolistiskt maktsystem. I de förra systemen behåller de ideologiska institutionerna en hög grad av självständighet och är därför bättre skickade att hemlighålla i vilken utsträckning de tillhör det kapitalistiska samhällets maktsystem. Det rätta sättet att visa att de gör det är inte att hävda att de är en del av statssystemet utan att visa hur de utför sina ideologiska funktioner utanför detta. Det är det jag har försökt göra.

Slutligen anmärker Poulantzas att min bok säger mycket litet om politiska slutsatser. Om med ”politiska slutsatser” förstås ”vart går vi nu?” och ”hur?” har han rätt. Jag har inga svårigheter att föreslå att socialisternas mål ska vara att åstadkomma en ”i verklig mening demokratisk samhällsordning, ett verkligt fritt samhälle med självstyrande män och kvinnor, i vilket, som Marx också uttryckte det, statsmakten kommer att ha omvandlats ”från ett organ som pålagts samhället till ett organ som är fullständigt underordnat det”¹⁸. Men detta reser uppenbarligen mycket stora och komplicerade problem som jag inte fann det möjligt att angripa, och än mindre besvara med någon stringens, i slutet av just denna bok.

¹⁷ s 198 ff

¹⁸ s 295

Ralph Miliband: Poulantzas och den kapitalistiska staten

Miliband återkommer i denna artikel till Poulantzas bok ”*Politisk makt och sociala klasser*”. Han skärper och preciserar här sin kritik och riktar den framför allt mot de mer generella utgångspunkterna för Poulantzas teoretiska position. Därutöver diskuterar han ingående distinktionen mellan klassmakt och statsmakt, liksom frågan om bonarpartismen. Sidhänvisningarna gäller tryckta böcker.

Artikeln publicerades i *New Left Review* nr 82, november 1973.

En eller två inledande anmärkningar om denna recension/artikel är kanske i sin ordning. I *New Left Review* (NLR) 58 (november—december 1969) skrev Nicos Poulantzas en högst stimulerande och mycket generös recension av min bok *Statsmakten i det kapitalistiska samhället* och i nästa nummer av NLR tog jag upp några av hans kommentarer och försökte bemöta något av hans kritik. Det meningsutbytet väckte en hel del uppmärksamhet både här i landet och annorstädes; det var tydligt att vi, relevant eller ej, berört frågor om staten som marxister och andra fann viktiga. Jag tänkte att översättningen till engelska av Poulantzas egen bok om staten¹ (den kom ut i Frankrike 1968) skulle ge ett tillfälle att fortsätta den diskussion som börjat då, att tränga djupare in i några av de frågor som då ställts. Dessvärre måste vad mig beträffar ett försök att göra detta hållas i mycket mer kritiska tongångar än jag väntat mig. Skälet härtill är att vid en omläsning av boken på engelska fem år efter att ha läst den i original, slås jag mycket mer av dess svagheter än av dess styrka. Det är inte en fråga om en dålig översättning: en slumpmässig kontroll antyder att det översättarlag som krävdes för uppgiften kämpat tappert och inte utan framgång med en utomordentligt svår fransk text. Det är skada att boken är så oklart skriven för varje läsare som inte genom en plågsam inlärning blivit bekant med den speciella lingvistiska koden och uttrycksformen hos Althusser-skolan som ju Poulantzas har förbindelse med. Men alltför mycket väsen bör man inte göra härav; seriösa marxistiska arbeten om staten och den politiska teorin i allmänhet är fortfarande tillräckligt ovanliga för att brister i framställningsformen må betraktas som något sekundärt — men ju förr de blir avhjälpda desto troligare är det att en marxistisk tradition för den politiska analysen kan fås att slå rot.

Inte heller behöver en andra och annan invändning som kan göras mot boken tas som avgörande eller ens särskilt betydelsefull. Den gäller bokens abstrakthet. Bokens undertitel på franska (som den engelska utgåvan inte återger) är *de l'Etat Capitaliste*. Men faktum är att boken knappast någonstans ger några som helst hänvisningar till en existerande kapitalistisk stat. Poulantzas säger i början av verket ”vi har också tagit upp konkreta kapitalistiska samhällsformationer, inte bara i forskningen utan även i framställningen” (s 23). Men det har han inte gjort, åtminstone inte som jag tolkar meningen. Han tycks mig lida av en absurt överdriven rädsla för empiristisk smitta (”Bort, bort, fördömda faktum”); men när allt kommer omkring är det ganska lätt och på många sätt irrelevant att komma med anklagelser för abstrakthet — frågan är hur den yttrar sig och varför. Poulantzas gör det helt klart att hans främsta syfte är att förse oss med en ”läsart” för texter om stat och politik av Marx och Engels, och också av Lenin. En sådan ”läsart” är förstås inte i Althusserns mening en presentation eller jämförelse av texter, inte heller är den en kommentar till dem eller ens annat än delvis ett försök till tolkning. Den är främst en särskild, bestämd, teoretisering av texterna. Poulantzas huttlar inte om vad det gäller: ”När det gäller att använda de marxistiska klassikernas texter som informationer om i synnerhet den kapitalistiska staten”, skriver han,

¹ Poulantzas, Nicos [Politisk makt och sociala klasser](#), Partisan, Mölndal 1970

”har också de måst kompletteras och underställas ett speciellt kritiskt arbete.”² Sammaledes anmärker han att ”deras texter (är) inte alltid explicita. Dessutom analyserar Marx och Engels ofta de historiska realiteterna genom att uttryckligen åberopa sig på begrepp som inte räcker till för att förklara dem... Dessa texter innehåller värdefulla indikationer på villkor att man dechiffrerar de vetenskapliga begrepp som krävs för att behandla dem, begrepp som antingen saknas, eller också, vilket oftast är fallet, finns där i praktiskt tillstånd.”³ Man kan känna sig litet illa till mods över denna ”komplettering” av texter och över att de underställs ”ett speciellt kritiskt arbete”. Men författaren förefaller åtminstone spela rent spel när han deklarerar vad han gör och åtagandet i sig är inte illegitimt — i själva verket finns inget annat sätt att åstadkomma en teoretisering. Frågan är också här hur väl uppgiften utförts och huruvida ”dechiffreringen” har gett ett korrekt meddelande. Jag ska i fortsättningen argumentera för att så inte är fallet och att mycket av Poulantzas ”läsart” utgör en allvarlig vantolkning av Marx och Engels och också av den verklighet han söker avbilda.

1. *Strukturer och nivåer*

Jag vill börja med att säga att bokens grundtema, dess centrala ”problematik”, är helt korrekt, och att vad man än annars kan säga om hans arbete så riktar Poulantzas uppmärksamheten på frågor vars centrala betydelse inte bara *för* men i den marxistiska politiska analysen inte kan nog understrykas. Vad han är angelägen att åter slå fast är att den politiska domänen i den klassiska marxismen inte är blott och bart en spegling av den ekonomiska, och att då det gäller staten föreställningen om dess ”relativa autonomi” är central inte bara under ”exceptionella förhållanden” utan under alla förhållanden. I själva verket kan denna tanke tas som utgångspunkt för den marxistiska politiska teorin. Liksom för Althusser är ”ekonomism” också för Poulantzas en av de tre kardinalsynderna (de två andra är ”historicism” och ”humanism”) och trots att han är så besatt av anti-”ekonomism” att den ger upphov till sina egna ”avvikelser” är det inget tvivel om att ”ekonomistiska” vantolkningar av den klassiska marxismens politiska uppfattningar har varit så vanliga hos både anhängare och fiender att till och med en viss högljudd påstridighet inte är ur vägen då det gäller att befästa den centrala betydelse föreställningen om politikens relativa autonomi har i den marxistiska teorin.⁴

Men att trycka på detta är dock ändå bara en början, hur viktig den än är. När det väl gjorts följer frågorna i en strid ström: hur relativ är relativ? Under vilka omständigheter blir det relativa mer eller mindre relativt? Vilken form antar autonomi? Och så vidare. Detta är kärnfrågor för den marxistiska politiska sociologin, ja, för den politiska sociologin över huvud. Det vore absurt att anklaga Poulantzas för att han inte i sin bok gett oss svar på alla dessa frågor. Det verkliga krxet, som jag ser det, är att hans *ansats* hindrar honom att ge tillfredsställande svar på frågorna. I mitt svar till Poulantzas i *NLR* 59 sade jag att hans analys syntes mig leda till vad jag då kallade ”strukturell superdeterminism”. Jag tror det var riktigt, men att hans ansats och dess resultat bättre borde beskrivas som *strukturell abstraktionism*. Med detta förstår jag att den värld av ”strukturer” och ”nivåer” han bebor har så få

² s 17

³ s 290

⁴ Ett enkelt exempel utgör den vanliga tolkningen av den mest välkända av alla marxistiska formuleringar om staten, den som finns i Kommunistiska manifestet, där Marx och Engels fastslår att ”den moderna statsmakten är blott ett utskott, som förvaltar hela borgarklassens gemensamma affärer.” Detta har regelmässigt förstås så att staten inte bara handlar för den dominerande eller ”härskande” klassens räkning, vilket är en sak, utan också att den handlar efter denna klass” befallning, vilket är ett helt annat påstående och, skulle jag vilja hävda, en vulgär vantolkning av Marx och Engels tanke. Ty vad de säger är att ”den moderna statsmakten är blott ett utskott, som förvaltar hela borgarklassens gemensamma affärer”: tanken om gemensamma affärer förutsätter existensen av enskilda, och tanken om hela borgerligheten förutsätter existensen av skilda delar som bildar helheten. När nu så är fallet finns det ett uppenbart behov av det slags institution de talar om, staten, och staten kan inte fylla detta behov om den inte åtnjuter en viss grad av självständighet. Föreställningen om autonomi är med andra ord inbäddad i själva definitionen av staten och kan inte lösgöras från den.

beröringspunkter med den historiska eller samtida verkligheten att den avskär honom från varje möjlighet att uppnå vad han beskriver som ”politisk analys av en konkret konjunktur”.⁵ Han skriver: ”de sociala klasserna verkar vara *effekten av en samling strukturer och deras förhållanden*, först av den ekonomiska nivån, sedan av den politiska nivån och för det tredje av den ideologiska nivån”.⁶ Men även om vi antar att klasserna är en produkt av en sådan ”samling” vill vi lära känna den dynamik som åstadkommer denna ”samling”, som svetsar ihop de olika ”nivåerna” till ”samlingen”. Jag kan inte urskilja någon metod hos Poulantzas att åstadkomma detta; ”klasskampen” uppträder pliktskyldigast, men bara i en de undflyende skuggornas högst formaliserade dans. Vad som saknas är varje känsla för historien eller, för den delen, för samhällsanalysen. Ett exempel är Poulantzas hantering av begreppen ”klass i sig” och ”klass för sig”. De beskrivs som uttryck från Marx för vilka gäller: ”formuleringarna 'klass i sig' och 'klass för sig' från 1847 (är) endast en hegeliansk reminiscens. De är inte bara utan förklaringsvärde i strikt mening, de har också lett de marxistiska teoretikerna om sociala klasser fel i årtal.”⁷ Men man kan fråga sig vad som då ska ersätta de ”hegelianska reminiscenserna”, eftersom vi tydligen behöver någon metod att spåra den dynamik som av en klass (eller en samhällsgruppering) formar en ”samling” i vilken den ekonomiska, den politiska, och den ideologiska nivån stämmer överens i nödvändig utsträckning?

Poulantzas inser problemet. ”En klass”, säger han, ”kan betraktas som distinkt och självständig klass — som social kraft — inom en samhällsformation, endast om dess förhållande till produktionsförhållandena, dess ekonomiska existens, reflekteras på de andra nivåerna genom en specifik närvaro.”⁸ Även bortsett från denna märkliga ”ekonomistiska” reflektionism, som tidigare fördömts så skarpt, måste man fråga sig: vad är en ”specifik närvaro”? Svaret är att ”denna närvaro existerar när förhållandet till Produktionsförhållandena, platsen i produktionsprocessen, reflekteras på de andra nivåerna genom ”påtagliga effekter”.⁹ Vad är då ”påtagliga effekter”? Svaret är att ”med 'påtagliga effekter' skall vi beteckna det faktum att återspeglingsen av platsen i produktionsprocessen på de andra nivåerna, utgör ett *nytt element*, som inte kan infogas i den typiska ram som dessa nivåer skulle uppvisa utan detta element.”¹⁰ Detta kunde tolkas så att en klass får stor betydelse när den övar stor påverkan — vilket knappast kan sägas föra oss särskilt långt. Men Poulantzas menar inte ens så mycket. Ty han säger också att ”den ekonomiska kampens dominans” (det vill säga ”ekonomism” som en form för arbetarklasskampen — RM) inte betyder ”en frånvaro av 'påtagliga effekter' på den politiska kampens nivå” — den betyder bara ”en särskild form av politisk kamp, som Lenin kritiserar eftersom han finner den ineffektiv.”¹¹ Alltså: i ena ögonblicket kan en klass ses som distinkt och autonom endast om den utövar ”påtagliga effekter”, det vill säga ett avgörande inflytande, i nästa ögonblick kan dessa ”påtagliga effekter” vara ”ineffektiva”. Poulantzas upphör aldrig att kräva en ”rigorös” och ”vetenskaplig” analys. Men vad för slags ”rigorös” och ”vetenskaplig” analys är detta, ja, vad för slags analys är det överhuvudtaget?

2. Klassmakt och statsmakt

Jag ska nu återvända till frågan om statens relativa autonomi och visa hur långt Poulantzas strukturalistiska abstraktionism påverkar hans behandling av detta problem. Hans ansats tycks mig inte bara stäcka hans försök att förklara i vad slags förhållande staten står till den dominerande klassen, den tenderar också att undergräva själva begreppet relativ autonomi.

⁵ s 91

⁶ s 65

⁷ s 77, se också hur han i samma anda förkastar begreppen om det sanna och det falska medvetandet som en ”myt”: s 62-63

⁸ S 79

⁹ s 79, originalets kursivering

¹⁰ s 79, originalets kursivering

¹¹ s 84

”Ekonomismen” har inte väl körts på porten förrän den smiter in genom bakhjulet i ny förklädning. Så talar Poulantzas om för oss att ”makten är inte belägen inom strukturerna, utan är en effekt av de samlade struktur-nivåerna; makten karakteriserar emellertid var och en av klasskampens nivåer.”¹² Från detta påstående (som slår mig som ytterst tvivelaktigt, men låt det passera) fortsätter Poulantzas till idén att ”maktbegreppet kan alltså inte appliceras på en struktur-nivå. När vi talar om statsmakt får vi inte härmed ange statens sätt att sammanfoga och ingripa i de andra strukturnivåerna, utan vi måste avse en bestämd klass' makt över andra klasser en klass vara intressen motsvaras av staten.”¹³ Men nu är ju detta uppenbarligen oriktigt; det är helt enkelt inte sant att vi med ”statsmakt” bara kan förstå ”en bestämd klass makt”. Ty detta skulle bland annat innebära att staten berövades all självständighet och att den förvandlades till *just* blott och bart ett instrument för en bestämd klass — ja, i själva begreppsbildningen skulle det redan nära nog beröva staten dess existens. Betrakta nu, på det att jag inte må beskyllas för överdrift, följande: ”de olika samhällsinstitutionerna, och det gäller särskilt den statliga institutionen, har dock egentligen ingen makt. Betraktade från maktsynpunkt måste institutionerna relateras till *de sociala klasserna som är de som innehar makten*.”¹⁴

Som vore han medveten om följderna av vad han säger och inte alltför väl till mods över det, försäkrar han oss att ”detta innebär emellertid inte att de olika maktcentra, de ekonomiska, politiska, militära, kulturella osv institutionerna, enbart är instrument, organ eller bihang för de sociala klassernas makt. De har sin *autonomi* och *strukturella* säregenhet, vilken som sådan inte är omedelbart reducerbar till en analys i termer av makt.”¹⁵ Detta halvhjärtade medgivande skingrar inte förvirringen, det bara förvärrar den. Skälet till förvirringen, eller åtminstone ett av skälen, är att Poulantzas misslyckas att göra den nödvändiga skillnaden mellan klassmakt och statsmakt. Statsmakten är det viktigaste och slutliga — men inte det enda — sätt genom vilket klassmakten stadfästes och vidmakthålles. Men ett av huvudskälen för att betona vikten av föreställningen om statens relativa autonomi är att det föreligger en grundläggande skillnad mellan *klassmakt* och *statsmakt*, och att analysen av den relativa autonomins betydelse och konsekvenser, måste fokuseras på de krafter som gör den mindre eller större, de omständigheter under vilka den utövas, och så vidare. Att Poulantzas suddar ut skillnaden mellan klassmakt och statsmakt omöjliggör varje sådan analys; trots alla fördömanden av ”ekonomismen” antar politiken här ”följdfenomenets” form.¹⁶

Det är särskilt tydligt i Poulantzas spridda och ytliga hänvisningar till den borgerligt demokratiska formen av den kapitalistiska staten. Två exempel ska ges för att belysa det. Det första gäller förhållandet mellan statssystemets olika delar. ”Själva förhållandet mellan statens institutionella makter, ett förhållande som uppfattas som ett åtskiljande av de tre makterna, tar sig i den kapitalistiska staten i själva verket formen av en *distribution* av makten, utifrån den statliga suveränitetens odelbara enhet”, säger Poulantzas.¹⁷ Denna formulering glider förbi några viktiga frågor kring den borgerliga demokratiska statsmaktens natur. Utan tvivel är idén om de tre åtskiljda makterna i den vanliga strikta meningen en mystifiering som tjänar

¹² s 106-107

¹³ s 107, originalets kursivering

¹⁴ s 122, originalets kursivering

¹⁵ s 122, originalets kursivering

¹⁶ Detta exemplifieras kanske bäst med att hänvisa till en av Poulantzas artiklar, [Om samhällsklasser](#) (som fanns översatt i *Zenit* 4/1973) där han skriver: ”staten är sammansatt av olika apparater, grovt taget av de repressiva och de ideologiska apparaterna. De förras huvuduppgift är förtryck, de senares att utarbeta och sprida ideologi. De ideologiska apparaterna innefattar kyrkorna, de borgerliga och småborgerliga politiska partierna, tidningarna, radio-TV, förlagen osv. Dessa apparater tillhör statssystemet på grund av sin objektiva funktion att utarbeta och sprida ideologi, oberoende av sin formella juridiska status som nationaliserade (offentliga) eller privata”. (s 46) Här har förvirringen mellan olika former för klassdominans nått karikatyrens höjder, och omöjliggör, det upprepar jag, en seriös analys av statens förhållande till samhället, och av statsmaktens till klassmakten.

¹⁷ s 315, originalets kursivering

apologins ändamål. Men att avfärda det reala maktutskiljandet som sker i denna statsform som blott ”en distribution av makten, utifrån den statliga suveränitetens odelbara enhet” är att bortse från förlopp som det är en marxistisk politisk teoris uppgift att placera i rätt perspektiv. Det kan för att ta ett aktuellt exempel hända att författningsstriderna kring Watergate får vittgående följder. Det kan också hända att de inte får det. Men det är något illa galet med en analysmetod som föreslår att ”själva förhållandet mellan statens individuella makter” (i detta fall är staten USA) är blott ”en distribution av makten, utifrån den statliga suveränitetens odelbara enhet”. Den undviker alltför många frågor och lämnar alltför mycket obesvarat.

på samma sätt, och det är viktigare, förefaller mig Poulantzas systematiskt underskatta vikten av den roll de borgerliga politiska partierna spelar för att ge uttryck åt och organisera de olika klassernas intressen och krav, särskilt då den dominerande klassens. Han påpekar ”oförmågan hos borgarklassens politiska partier att spela en autonom organiserande roll som ens avläggset skulle vara analog till arbetarklassens partier.¹⁸ Men detta är säkert också en ohållbar position. Tanken att de konservativa i Storbritannien eller de kristliga demokraterna i Tyskland eller Italien inte spelat denna roll är absurd — i själva verket har de spelat den mycket *effektivare* än arberklasspartierna för arbetarklassen. ”I själva verket”, fortsätter Poulantzas, ”fyller de borgerliga partierna i allmänhet inte alls den autonoma roll att organisera dessa klasser som just är nödvändig för att vidmakthålla de existerande sociala förhållandena. Denna roll tillkommer staten”.¹⁹ Men egentligen fyller inte staten den rollen. Den kan på olika sätt *hjälpa* partierna att fylla rollen och att på fördelaktiga villkor konkurrera med sina rivaler från arbetarklassen. Men den huvuduppgift Poulantzas anger utförs i den kapitalistiska statens borgerligt demokratiska form av partierna själva. Det är bara när partierna i omedelbara och långvariga krissituationer visar sig oförmögna att själva sköta sina politiska uppgifter som staten tar över deras roll.²⁰

I slutet av boken påpekar Poulantzas att det finns en idéströmning, som han betraktar som utgående från Max Weber, som söker framställa staten ”antingen som den politiska maktens exklusiva grundval oberoende av ekonomin eller som grund för den politiska makten, oberoende av, men parallell till, den ekonomiska makten”.²¹ och han påstår att ”deras huvudsakliga brist är att de inte ger någon som helst *förklaring* av grunden för politisk makt.”²² Olyckligtvis måste detsamma sägas om hans egen text till den del hans ”strukturella superdeterminism”, som jag kallade den i min artikel i *NLR* 59, får honom att *förutsätta* det som måste förklaras kring statens förhållande till klasserna i det kapitalistiska produktionssättet. I detta schema ligger ett ”överkliggörande” av klasserna vars ”objektiva intressen” är så löst definierade att de täcker snart sagt allting²³; det samma gäller staten själv, vars relativa autonomi, som jag tidigare antytt, i stället fullständigt instrumentaliseras.

3. Bonapartismen

Poulantzas verkar egentligen inte alls intresserad av den borgerligt demokratiska statsformen.²⁴ Hans främsta intresse gäller de former den kapitalistiska staten antar i krissitua-

¹⁸ s 340

¹⁹ s 349, not 4

²⁰ Även här förvärras förvirringen av de motstridiga påståenden varav texten är överfull. Så påpekar Poulantzas på s 363 att ”en övervikt för den verkställande makten betyder med andra ord inte en ökad autonomi hos staten gentemot dessa klasser och fraktioner, förrän den kombineras med en karakteristisk nedgång för partiernas organisationsroll, som återspeglas också på den politiska scenen” (originalets kursivering). Partier som på s 340 inte spelar någon organiserande roll spelar alltså tjugotre sidor senare just denna roll.

²¹ s 371

²² s 374, originalets kursivering

²³ s 118-119

²⁴ Det kan förklara, om än inte urskulda, sådana grövre tolkningsfel som att tilldela C Wright Mills uppfattningen att ”cheferna för de ekonomiska korporationerna”, ”de politiska cheferna” — däribland topparna, inom byråkratin

tioner, eller snarare en av dessa former: den bonapartistiska staten.²⁵ Det är inget fel i sig, men som jag antytt tidigare är det en hel del galet med hans behandling av problemet, särskilt med hans ”läsart” av Marx och Engels hithörande arbeten.

Här krävs några citat. Poulantzas skriver: ”I Marx och Engels konkreta politiska analyser hänförs bonapartismen ständigt, såsom bourgeoisins religion, såsom ett kännetecken hos den kapitalistiska statstypen, till denna stats egen enhet och relativa autonomi, vilken härrör från dess funktion i förhållandet till maktblocket och den hegemoniska klassen eller fraktionen.”²⁶ Vi får också veta, än mer kategoriskt, att ”*bonapartismen (uppfattas) systematiskt* av Marx och Engels, inte bara som en konkret form av den kapitalistiska staten, utan som ett grundläggande teoretiskt drag i själva den kapitalistiska statstypen.”²⁷ Även om dessa påståenden är kategoriska och kursiverade måste det sägas att de är falska. Det är en sak att uppfattningen att Marx eller Engels ”systematiskt” bildade sig föreställningar om den ena eller andra statsformen är oriktig. Som torde framgått av mina tidigare citat påpekar Poulantzas själv detta i början av boken. Mycket viktigare är att det finns absolut ingenting i deras skrifter som stöder påståendet att de (systematiskt eller ej) betraktade bonapartismen ”som ett grundläggande teoretiskt drag i själva den kapitalistiska statstypen”. Det kan hända att de borde ha gjort det, men de gjorde det inte. Inte heller kan Poulantzas anföra de bevis från texterna som en så definitiv ”läsart” kräver.

Det bevis han lämnar är ett brev från Engels till Marx av den 13 april 1876 som kommenterar Bismarcks förslag till en författningsreform i Preussen grundad på allmän rösträtt. Avsnittet, som Poulantzas bara återger i förkortad form, lyder: ”Det tycks som om tysken efter visst motstånd håller med om att bonapartismen när allt kommer omkring är den moderna borgarklassens sanna religion. Varje dag inser jag allt klarare att borgarklassen inte förmår styra direkt och att där det inte finns någon oligarki som i England som mot lämplig ersättning kan ta över uppgiften att i borgarklassens intresse leda staten och samhället är en bonapartistisk halvdiktatur det normala; den tar hand om borgarklassens stora materiella intressen till och med mot borgarklassen själv, men överlämnar ingen del av regeringsmakten. Å andra sidan är diktaturen nödgad att själv mot sin vilja anamma borgarklassens materiella intressen.”²⁸

Detta är en intressant och mycket tankeväckande text, men heller inte mer. Poulantzas hävdar också att ”Engels återvänder till denna punkt i det berömda förordet till tredje upplagan av *18:e Brumaire*”. Men inte ens det noggrannaste studium av texten kan stärka denna uppfattning. Tvärtom kan det gott hävdas att texten stöder det motsatta påståendet eftersom Engels där säger att ”i Frankrike bröts feodalismen sönder under franska revolutionen och i stället grundades borgarklassens *obesmittade styre* klassiskt renodlad som ingenstades i det övriga Europa”.²⁹

— och ”de militära cheferna” — eliterna alla tillhör det som han (det vill säga Mills — RM) betecknar som ”de bolagsrika” (s 373-374). Detta är en fullständig missuppfattning av Mills grundläggande karakteristik av ”makteliten” och förhållandet mellan dess olika delar.

²⁵ Åtminstone i denna bok. För en utförligare och mera innehållsrik diskussion om ”staten i kris” se hans *Fascism och diktatur*, Coeckelberghs, Möndal 1973.

²⁶ s 343

²⁷ s 291

²⁸ Marx, Karl; Engels, Friedrich *Werke*, Berlin 1965, vol 31 s 208. Poulantzas citat lyder: ”bonapartismen är den moderna bourgeoisins sanna religion. Det blir allt tydligare för mig att bourgeoisin inte är så funtad att den kan regera direkt; följaktligen... blir en bonapartistisk halvdiktatur den normala formen; den upprätthåller bourgeoisins stora materiella intressen (mot bourgeoisins vilja om det behövs), men medger den ingen som helst del i regeringsmakten.” s 291. Kursiveringen finns inte i Engels ursprungstext.

²⁹ Marx, Karl; Engels, Friedrich *Selected Works*, Moskva 1950, vol I s 223. Det finns en annan Engelstext, från en pamflett från 1865: *Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei*, där Engels i modifierad form föregriper en berömd Marxformulering: ”bonapartismen är den nödvändiga statsformen i ett land där arbetarklassen, trots att den nått en hög utveckling i städerna, på landsbygden antalsmässigt förblir i underläge gentemot småbönderna, och där den i hård revolutionär kamp besegrats av kapitalistklassen, småborgarna, och

För det tredje och med sitt sista citat i frågan påstår Poulantzas att Marx i sitt företal av 1869 till *18:e Brumaire* ”sätter bonapartismen, som politisk form för den moderna klasskampen i allmänhet, i motsats till de politiska formerna i samhällsformationer som domineras av andra produktionsätt än det kapitalistiska”.³⁰ Detta är grundlöst. Det finns inget i det citat Poulantzas ger från företalet, eller i resten av texten, som tål den tolkning han ger det oavsett vilken ”läsart” som används.

Poulantzas lägger stor vikt vid Engels hänvisning till bonapartismen som ”borgarklassens religion”. Även om man skulle acceptera att en enstaka hänvisning i förbigående i ett av Engels brev till Marx behandlades som en grundsten vid byggandet av en marxistisk teori om staten skulle man tvingas säga att Engels hade fel när han beskrev bonapartismen som borgarklassens religion om härmed förstås att borgarklassen har en obetvinglig trängtan efter denna styrelseform. Bonapartismen är inte alls borgarklassens religion — den innebär en ytterligt överutvecklad verkställande makt och en påtvingad demobilisering av de politiska krafterna i det civila samhället — den är dess sista *tillflykt* i situationer där den politiska oron är nog häftig att hota den bestående samhällsordningen vari naturligtvis inbegripes det system för herravälde som är dess kärna.

Här är skrupulös noggrannhet vid användandet av textutdrag inte bara en vetenskaplig dygd; den rör också vidlyftiga politiska problem. Att ihärdigt vidhålla att Marx och Engels verkligen trodde att bonapartismen var ”ett grundläggande teoretiskt drag i själva den kapitalistiska statstypen” är inte ”oskyldigt”; avsikten är att med deras auktoritet stödja åsikten att det *verkligen* inte är någon skillnad eller åtminstone inte någon *verklig* skillnad mellan en sådan statsform och den borgerliga demokratin. Så skriver Poulantzas att ”inom ramen för den kapitalistiska klasstaten är den parlamentariska legitimiteten ingalunda 'närmare folket' än den legitimitet som svarar mot en övervikt av den verkställande makten. I själva verket rör det sig alltid, i det ena fallet som i det andra, om *ideologiska* processer.”³¹ Men det är ett farligt förvirrande sätt att framställa problemen; här är inte fråga om ”legitimitet” eller ”närhet till folket”, utan om det finns några verkliga skillnader mellan olika kapitalistiska statsformers sätt att verka och i så fall vad de skillnaderna har för följder. Men antag att vi ställer frågan i de termer Poulantzas valt. Både Weimarrepubliken och Nazisttyskland var kapitalistiska klasstater. Men är det sant att ”den parlamentariska legitimiteten” inte var ”närmare folket” än ”den legitimitet som svarar mot en övermakt av den verkställande makten”? Låt oss inte bli melodramatiska men trots allt dog femtio miljoner människor åtminstone delvis som en följd av att den tyska kominternmarxismen vid den kritiska tidpunkten inte såg någon *verklig* skillnad mellan de två statsformerna. Poulantzas skriver också i samma anda att ”den politiska demokratin folksliga suveränitet kan finna sitt uttryck lika bra i en klassisk parlamentarism, som i en bonapartistisk 'halvdiktatur’.”³² Men inte heller här är det fråga om ”folklig suveränitet”. Detta är också att blanda bort korten och att skänka tilltro åt förvillelser som i det förflutna har visat sig ha katastrofala följder.

Det är naturligtvis inte min mening att tillskriva de borgerligt demokratiska formerna för den kapitalistiska staten dygder som den inte har, eller att antyda att sådana regimer inte lånar sig åt förtryck och bonapartistiska beteenden, eller att låta påskina att under rätt omständigheter och vid rätt tillfälle de dominerande klasserna i någon av dessa stater är immuna mot

krigsmakten” (*Werke*, vol 16 s 71). Jämför Marx formulering (som Poulantzas anför i annat sammanhang) från Klasstriderna i Frankrike 1848-1850 att bonapartismen var den enda möjliga regeringsformen vid en tidpunkt då borgarklassen redan förlorat och arbetarklassen ännu inte vunnit förmågan att styra nationen. Varken Marx eller Engels formulering tjänar som stötta åt Poulantzas anspråk, även om de som deras andra uttalande i frågan är av största intresse. För en uttömmande vetenskaplig men tolkningsmässigt svag genomgång av dessa uttalanden hänvisar jag till M Rubels *Karl Marx devant le bonapartisme*, Paris-Haag 1960.

³⁰ s 291

³¹ s 354

³² s 355

bonspartistiska frestelser och påtryckningar. Chile är bara senaste exemplet på motsatsen. Men att säga allt detta är inte detsamma som att utplåna skillnader mellan kapitalistiska statsformer som har avgörande betydelse inte minst för arbetarrörelsen.

Jag vill inte påstå att läsaren inte finner användbara, tankeväckande, och betydelsefulla idéer i *Politisk makt och sociala klasser*. Men jag måste också med uppriktigt beklagande säga att boken inte på mig verkar vara till stor hjälp för att utveckla den marxistiska politiska sociologi som Poulantzas helt riktigt vill se befrämjad.

Ernesto Laclau: Politikens specificitet Poulantzas– Miliband-debatten

Laclau gör här en jämförande analys mellan Poulantzas och Milibands positioner, men framför allt är hans artikel en metodologisk och vetenskapsteoretisk kritik av Poulantzas, och indirekt Althusser-skolans, ståndpunkt, varvid han anknyter till Milibands teser om strukturell superdeterminism respektive abstraktionism. Vidare tar Laclau upp teorierna om statens relativa autonomi, de ideologiska statsapparaterna och bonapartismen.

Denna artikel publicerades först i den engelska tidskriften *Economy and society*, vol 5, nr I, februari 1975. Den har översatts till svenska och varit införd i *Häften för Kritiska Studier* nr 1/1976.

Nicos Poulantzas' arbete¹ har stor teoretisk betydelse i åtminstone två avseenden: för det första därför att det marxistiska tänkandet inte förrän under det senaste decenniet börjat utveckla en systematisk teori om statens natur och roll i olika socialekonomiska formationer. Ytliga iakttagelser som försöker upprätta den slutgiltiga överensstämmelsen mellan social-ekonomiska förändringar och det politiska systemets transformationer eller inte fullt så ytliga iakttagelser som försöker påvisa mekaniska orsaksrelationer mellan dem har dominerat analyserna på detta område i sådan utsträckning att vi bara kan välkomna ett arbete som försöker upprätta politikens specificitet på den teoretiska nivån och som *systematiskt* undviker rent impressionistiska korrelationer. Men för det andra är Poulantzas' arbete inte bara marxistiskt rätt och slätt. Det befinner sig i en klart avgränsad teoretisk sfär inom den moderna marxismens strömningar, nämligen den som konstituerats av den ”althusserianska revolutionen”. *Politisk makt och sociala klasser* är utan tvekan det mest fullgångna försöket hittills att konstruera en *regional teori* med utgångspunkt från Althusser's allmänna problematik. På så sätt är boken i viss utsträckning ett test på fruktbarheten hos denna problematik när det gäller att analysera konkreta processer och situationer. Vi får här inte glömma att ett teoretiskt tillvägagångssätt är fruktbart i samma mån som det förmår mångfaldiga den spontana kreativitet som uppstår inom vissa områden och som annars inte skulle kunnat utvecklas till fullo p.g.a. frånvaron av en systematiseringsprincip, dvs. möjligheten av teoretiskt införlivande i en problematik. En smal eller inadekvat problematik döljer tvärtom de genuina problemen istället för att klargöra dem och skapar en oöverkomlig antagonism mellan allmänna teoretiska formuleringar och kunskaper om särskilda områden och konkreta situationer.

Både ifråga om dess originalitet som ett försök att teoretiskt formalisera politikens specificitet och ifråga om dess relation till den althusserianska problematiken — vartill bör fogas den odiskutabla exakthet och teoretiska sofistisering som präglar försöket — har Poulantzas' arbete varit och kommer förmodligen att fortsätta att vara det mest centrala bidraget till modern marxistisk politisk analys. Jag avser att i en kommande artikel göra en fullständig analys av Poulantzas' tänkande. I dessa anteckningar är min målsättning begränsad till att undersöka några av de teoretiska implikationerna av den debatt som förts av Poulantzas och Miliband i *New Left Review*² efter publiceringen av Milibands bok *The State in Capitalist*

¹ *Political Power and Social Classes*, New Left Books 1973. Fransk utgåva på Maspero 1968, svensk övers. på Partisanförlaget 1970. [[Politisk makt och sociala klasser](#)]

² N. Poulantzas: ”The Problem of the Capitalist State”, *New Left Review* nr 58, nov-dec 1969, R. Miliband: ”Reply to Nicos Poulantzas”, *NLR* nr 59, jan -feb 1970; R. Miliband: ”Poulantzas and the Capitalist state”, *NLR* nr 82, nov-dec 1973. De två första artiklarna citerar jag från Robin Blackburn (utg.) *Ideology in Social Sciences*, Fontana/Collins, 1972.

Society.³

Vi ska börja med att sammanfatta de allmänna linjerna i debatten. Poulantzas' första attack bygger på en vetenskaps-teoretisk kritik av Milibands analysmetod. Denna metod består i huvudsak i att man utgår från en aktuell tes inom borgerlig statskunskap, visar att den strider mot fakta, varpå man konkluderar att påståendet ifråga är falskt. Milibands hela analys stannar alltså på ett empiriskt plan: den börjar med påståenden som refererar till verkligheten och den visar att verkligheten motsäger dessa påståenden. Det är just hållbarheten hos detta tillvägagångssätt som Poulantzas kritiserar:

”... Istället för att *ersätta* den kunskapsteoretiska terrängen och underkasta dessa ideologier en kritik utifrån den marxistiska vetenskapen genom att demonstrera deras inadekvans i förhållande till verkligheten (så som Marx gör särskilt i *Teorier om mervärdet*) tycks Miliband utesluta detta första steg. Den moderna vetenskapsteorin visar emellertid att det inte är möjligt att bara ställa 'konkreta fakta' mot begrepp, utan att dessa måste attackeras av andra parallella begrepp som är infattade i en annan problematik. Ty det är bara med hjälp av dessa nya begrepp som de gamla kan konfronteras med den konkreta verkligheten . . .”⁴

Poulantzas menar med andra ord att det är en ogiltig metod att betrakta den borgerliga statsvetenskapens påståenden isolerat, som empiriska satser, utan att försöka dra flarn deras teoretiska innehåll och utan att göra analysen på den teoretiska konfrontationens arena. Felet som svarar mot denna attityd är att Miliband inte anser det nödvändigt att klargöra sina egna epistemologiska principer och teoretiska antaganden utifrån vilka han kan bedöma sina motståndare, dvs. utifrån den marxistiska statsteorin, utan han bär denna med sig i attacken mot borgerliga statsideologier och placerar den sålunda i samma terräng. Följden blir att dessa ideologier till slut förs in i Milibands egen analys. Detta syns tydligt

”i Milibands svårigheter att förstå sociala klasser och staten som *objektiva strukturer* och deras relationer som *ett objektivt system av reguljära förbindelser*, en struktur och ett system vars agenter — 'människorna' — med Marx' ord är dess 'bärare'. Miliband ger genomgående intryck av att sociala klasser eller 'grupper' för honom är på något sätt reducerbara till *interpersonella relationer*, att staten är reducerbar till de interpersonella relationerna inom de olika 'grupper' som konstituerar statsapparaten och slutligen att själva relationen mellan sociala klasser och staten är reducerbar till de interpersonella relationerna mellan de 'individer' som bildar sociala grupper och de som bildar statsapparaten . . . Enligt denna problematik betraktas inte en social formations agenter — 'människorna' som bärarna av objektiva instanser (som de är för Marx) utan som den genetiska principen på den sociala helhetens nivå. Detta är en problematik som handlar om *sociala aktörer*, om individerna som den *sociala handlingens* ursprung: sociologisk forskning leder då slutligen inte till studiet av de objektiva koordinater som bestämmer fördelningen av agenter i sociala klasser, utan till sökandet efter ändamålsförklaringar grundade på de individuella aktörernas handlingsmotiv. Detta är som bekant en aspekt av både Webers och den moderna funktionalismens problematik. Att överföra denna subjektets problematik till marxismen innebär ytterst att man ger fritt spelrum åt motsatta epistemologiska principer och att man riskerar att den egna analysen förvrängs.”⁵

Poulantzas citerar olika exempel där Milibands empiristiska metodologi får honom att begå det tidigare nämnda teoretiska misstaget. I samband med elitteorin försöker Miliband visa att förekomsten av eliter inte är oförenlig med förekomsten av en härskande klass istället för att i ljuset av marxistiska begrepp kritisera det ideologiska elitbegreppet. När det gäller

³ *The State in Capitalist Society*, Weidenfeld & Nicolson, 1969. [sv. [Statsmakten i det kapitalistiska samhället](#)]

⁴ Poulantzas: ”The Problem ...” s. 241.

⁵ Ibid. s. 241-242.

direktörernas revolution består hans kritik av detta ideologiska begrepp i att visa att företagsledare eftersträvar profit i samma utsträckning som varje annan ekonomisk elit som ingår i den härskande klassen han ser inte att profitkategorin är en objektiv kategori som är oberoende av dess bärarens handlingsmotiv och nämner inte det verkligt relevanta problemet som gäller förhållandet mellan olika kapitalfraktioner. Miliband misslyckas också i sin behandling av byråkratin eftersom han fokuserar sin analys på byråkraternas sociala härkomst och personliga förbindelser med medlemmar av den härskande klassen, dvs. han väljer byråkratins *klassituation* och inte dess *objektiva funktion* som den relevanta faktorn.

Milibands ständiga bortseende från systemets objektiva struktur och lagar till förmån för agenternas personliga motivationer — som är en följd av hans ensidiga behandling av den empiriska giltigheten hos den borgerliga ideologin utan att tillbakavisa den teoretiskt — är enligt Poulantzas ännu tydligare när Miliband försöker formulera allmänna och för hela systemet giltiga utsagor. De principer t.ex. som styr den ena eller andra delens relativa dominans inom det politiska systemet skulle för Miliband vara medlemmarnas relativa närhet till den härskande klassen eller den omedelbara ekonomiska betydelse som delen ifråga har. Milibands metodologi och teoretiska perspektiv hindrar honom från att förstå att

. . statsapparaten konstituerar ett *objektivt system* av särskilda 'delar' vilkas relation bildar en specifik *inre enhet* och i stor utsträckning följer *sin egen logik* ... En *avgörande förändring* i den dominerande delen av statsapparaten eller i förhållandet mellan dessa delar kan inte åstadkommas direkt genom den omedelbara yttre roll som denna del spelar, utan bestäms av förändring i statsapparatens hela system och i dess form av inre enhet som sådan: en förändring som i sin tur beror på förändringar i produktionsrelationerna och klasskampens utveckling.”⁶

På samma sätt skulle förändringar i den kapitalistiska statens nuvarande stadium hänföras till de allt närmare förbindelserna mellan medlemmarna av den härskande klassen och statsapparaten snarare än till objektiva förändringar i artikulationen mellan ekonomi och politik. I detta avseende liknar Milibands tes den ortodoxa kommunistiska tesen om *statsmonopolistisk kapitalism*. Slutligen har det undgått Miliband — och Poulantzas kritiserar också sig själv för att ha begått samma fel — att ideologin också bildar ett objektivt och institutionaliserat system, som inbegriper kyrkan, politiska partier, yrkessammanslutningar (med undantag för det revolutionära partiet och fackföreningarna), skolor, massmedia och familjen. I denna betydelse talar Poulantzas om ideologiska statsapparater jämsides med repressiva statsapparater.

Det första svaret från Miliband var ganska försiktigt och defensivt. Han försökte där försvara sin metod utan att gå i öppen konfrontation med Poulantzas' uppfattning genom att begränsa åsiktsskillnaderna till en fråga om betoning. Han skriver:

”... Jag går gärna med på att *The State in Capitalist Society* inte är tillräckligt 'teoretisk' i Poulantzas' mening; men jag menar nog också att hans eget tillvägagångssätt . . . går till motsatt överdrift . . . Jag måste betona att det inte är fråga om någon enkel (och falsk) motsättning mellan en empiristisk och en icke- eller antiempiristisk metod: det är en fråga om tyngdpunkt — men det är betydelsefullt var man lägger tyngdpunkten.”⁷

Miliband gör emellertid ett påstående av största vikt för debattens fortsatta inriktning:

”... I själva verket skisserar jag helt explicit den marxistiska statsteorin, men naturligtvis mycket kortfattat. Ett skäl till det . . . är att jag därefter såg mig föranlåten att ställa den mot den dominerande demokratisk-pluralistiska synen och påvisa den senares svagheter *på*

⁶ Ibid. s. 248.

⁷ Miliband: ”Reply . . .”, s. 255-256.

det enda sätt som detta tycks mig vara möjligt, nämligen i empiriska termer.⁸ (Kurs. av EL)

Samma tendens till att reducera betydelsen av sin konfrontation med Poulantzas till en fråga om tyngdpunkt finner man i Milibands svar som gäller problemet med de politiska eliternas och direktör-styrets teoretiska status. Den centrala punkten i repliken rör emellertid statens objektiva karaktär. Här är hans position klar: att uteslutande uppfatta staten som ett system av objektiva relationer leder till en strukturell superdeterminism som hindrar oss från att upprätta den kapitalistiska statens relativa autonomi på den teoretiska nivån. Det är värt att citera detta stycke i dess helhet eftersom det utgör kärnan i hans argument:

”. . . Ty hans (Poulantzas') *exklusiva* betoning av 'objektiva relationer' innebär att staten i varje enskildhet och vid varje tidpunkt är *helt* bestämd av dessa 'objektiva relationer': med andra ord att systemets strukturella tvångsmekanismer är så absolut tvingande att de som sköter staten blir ringa funktionärer och exekutörer av politiska uppdrag som ålagts dem av 'systemet'. Samtidigt tillbakavisar han emellertid också den 'långa marxistiska tradition (som) ansett att staten bara är ett enkelt verktyg eller instrument som medvetet manipuleras av den härskande klassen' (s. 74). I stället betonar han 'statens relativa autonomi'. Men såvitt jag kan se innebär det bara att begreppet 'objektiva strukturer' och 'objektiva relationer' får ersätta begreppet 'härskande klass'. Men eftersom den härskande klassen är ett dominerande element i systemet är vi i själva verket tillbaka vid en fullständig underordning av statseliten under denna klass; dvs. staten är inte 'manipulerad' att utföra den härskande klassens önskemål, det gör den självständigt men uteslutande p.g.a. de 'objektiva relationer' som systemet pålagt dem. Poulantzas fördömer den andra och tredje internationalens 'ekonomism' och skriver deras negligering av staten på dess konto (s. 68). Men hans egen analys tycks mig leda till ett slags strukturell determinism eller snarare strukturell superdeterminism som omöjliggör en sant realistisk uppfattning av det dialektiska förhållandet mellan staten och systemet.”⁹

Denna strukturella superdeterminism leder enligt Miliband till att skillnaden mellan olika styresformer och borgerliga statsformer suddas ut. Det skulle alltså inte bli någon verklig skillnad mellan en borgerlig demokrati och en fascistisk stat — en uppfattning som var Kominterns centrala misstag under mellankrigsperioden. Poulantzas' bortseende från skillnaderna mellan olika styresformer leder honom till en felaktig behandling av bonapartismen som han beskriver som karakteristisk för alla kapitalistiska statsformer, medan fenomenet i själva verket bara uppkommit under exceptionella omständigheter. Slutligen avvisar Miliband uppfattningen att de ideologiska statsapparaterna ingår i statssystemet.

Milibands svar är som helhet otillfredsställande: å ena sidan försöker han reducera motsättningarna till en fråga om betoning; å andra sidan innebär hans metodologiska påståenden och teoretiska kritik att hans oenighet med Poulantzas gäller mycket mer än denna påstådda skillnad i emfas tycks visa.

Tre år senare öppnar han emellertid åter debatten med en ny, mycket mer genomarbetad och mer långtgående attack i en artikel med anledning av den engelska utgåvan av Poulantzas' bok. Poulantzas' uppfattning som han tidigare karakteriserat som *strukturell superdeterminism* beskriver han nu som *strukturell abstraktionism*. Med detta menas, om jag förstått Miliband rätt, ett teoretiskt tillvägagångssätt vari en abstrakt definierad instans söker sin förklaringsprincip i en annan lika abstrakt definierad instans, men på ett sådant sätt att denna process där en instans refererar till en annan blir en' cirkulär procedur eller en lek med speglar där slutligen ingenting har en precis innebörd och begreppssystemet som helhet är motsägelsefullt. Följden av detta är enligt Miliband att Poulantzas är oförmögen att besvara de problem han reser och att han i synnerhet blir inkapabel att ge något svar på det centrala

⁸ Ibid. s. 254.

⁹ Ibid. s. 258-259.

problemet: den kapitalistiska statens relativa autonomi. Den strukturalistiska abstraktionismens självmotsägande metod leder Poulantzas till att återinföra ekonomismen efter att ha gjort avfärdandet av densamma till en principalsak. Miliband hävdar:

”... Poulantzas säger att 'makt inte är lokaliserad på strukturnivån, utan är en effekt av dessa nivåers helhet, samtidigt som den karakteriserar var och en av klasskampens nivåer.' Från detta påstående . . . fortsätter Poulantzas till idén att 'begreppet makt inte kan appliceras på någon enstaka strukturnivå. När vi t.ex. talar om *statsmakt* så kan vi inte mena statens artikuleringssätt på andra strukturnivåer; *vi kan bara mena en bestämd klass' makt* vars intressen (snarare än andra samhällsklassers) staten motsvarar.' Detta är nu enligt min mening uppenbart felaktigt: det är helt enkelt inte sant att vi med 'statsmakt' bara kan mena 'en bestämd klass' makt'. Ty detta vore bl.a. att beröva staten varje slags autonomi och exakt att göra den till blott och bart ett instrument åt en bestämd klass — att begrepps- vägen närmast förpassa den ut ur sinnesvärlden.”¹⁰

Orsaken till denna förvirring är enligt Miliband att Poulantzas underlåtit att göra en livsviktig distinktion: den mellan *statsmakt* och *klassmakt*.

”... Statsmakten är det huvudsakliga och yttersta — men inte det enda medel varigenom klassmakten säkras och upprätthålls. Men ett av huvudskälen till att betona vikten av begreppet om statens relativa autonomi är att det finns en grundläggande distinktion mellan klassmakt och statsmakt, och att analysen av detta begrepps innebörd och konsekvenser måste fokusera de krafter som får den relativa autonomi att öka eller minska, de omständigheter under vilka den förekommer, etc. Poulantzas' utsuddande av distinktionen mellan klassmakt och statsmakt omöjliggör varje sådan analys, ty alla avståndstaganden från 'ekonomism' till trots antar politiken här formen av ett 'epifenomen'.”¹¹

Av denna sammanblandning följer en hel serie av felaktigheter i Poulantzas' analys : från det felaktiga begreppet om de ideologiska statsapparaterna till hans inte mindre felaktiga uppfattning om politiska partier som reduceras därefter att de inte förmår spela någon självständig organisatorisk roll. Detta leder fram till en mycket övertygande kritik av begreppet bonapartism hos Poulantzas.

Men låt oss börja med att analysera den teoretiska strukturen hos denna polemik. Först blir vi nödgade att behandla några metodologiska frågor.

Metodologiska och kunskapsteoretiska frågor

Poulantzas började med att ta upp den teoretiska inadekvansen hos Milibands metod och vi måste påpeka att han inte fick något svar i det avseendet. Å ena sidan är det omöjligt att betrakta Milibands ytliga anmärkningar om olika betoning som ett svar. Å andra sidan gör Miliband inget som helst försök att rättfärdiga sitt påstående att han försökt ”visa bristerna (i den demokratisk-pluralistiska synen) på det enda sätt som förefaller mig möjligt, nämligen i empiriska termer”, varmed Miliband formellt motsäger Poulantzas' tes att ”det är aldrig möjligt att ställa 'konkreta fakta' mot begrepp som är infattade i en annan problematik”; allt beror på hur Miliband definierar innehållet i termen ”empiriska termer”. Om vi därmed förstår en entitet utanför tanken, vars funktion är att testa en teoris hållbarhet, så befinner vi oss helt innanför en empiristisk ram och Poulantzas' kritik är berättigad. Om däremot de ”konkreta fakta” producerats av teorin eller problematiken själv såsom modern vetenskapsteori hävdar — då är inte den logiska konsistensen och den empiriska validiteten i grunden skilda problem. ”Bevisformerna” för giltigheten hos påståenden om kunskapsobjektet kan betraktas som yttre i förhållande till det teoretiska systemet ifråga endast om man identifierar ”kunskapsobjektet”

¹⁰ Miliband: ”Nicos Poulantzas ...”, s. 87.

¹¹ Ibid. s. 87-88.

med ”verkligt objekt” och accepterar den därav följande distinktionen mellan kunskapens subjekt och objekt. Att påvisa inkonsistensen mellan det axiomssystem som definierar en teori fält och de satser som relaterar objekten som förekommer inom själva teorin är samtidigt att demonstrera teorins inre motsägelser. Det är av detta skäl som, rigoröst uttryckt, en teori ”empiriska” och ”teoretiska validitet” inte är åtskilj-bara aspekter. Därför skulle Milibands teoretiska övningar kunna rättfärdigas om han förstod sin uppgift som en strävan att påvisa de inre motsägelserna hos en teoretisk problematik genom att utgå från de ”fakta” som uppträder inom den. Allt i hans argumentering framstår emellertid tvärtom som om hans hänvisning till ”fakta” vore en direkt hänvisning till verkliga objekt. Och det är inte bara en skillnad i betoning i förhållande till Poulantzas, utan en radikalt annorlunda kunskapsteoretisk ståndpunkt. Dessutom fortsätter hela polemiken som om Miliband inte märkt hur betydelsefull denna första oenighet är.

Man måste ha klart för sig att teoretisk verksamhet helt och hållet äger rum på tankeplanet. Som Althusser påpekat börjar inte kunskapsprocessen med verkliga objekt — som empirismen antar — utan med begrepp, informationsfragment och idéer som tillhandahålls av skilda former av praktik: vetenskaplig, ideologisk, teknisk, etc. Dessa begrepp omformas genom teoretisk verksamhet till kunskapsobjekt vilka som sådana skiljer sig från verkliga objekt. I motsats till den empiristiska analysen, enligt vilken kunskapen utgår från det konkreta och når fram till generella påståenden genom en process av abstraktion/generalisering, accepterar vi det kunskapsteoretiska perspektivet att kunskap är kunskap *om* verkliga objekt men att den uteslutande uppträder på tankeplanet och rör sig från det abstrakta till det konkreta. Detta ”konkreta” är emellertid inte det reellt konkreta, utan det konkreta-i-tanken, för att använda Althusser uttryck. I den utsträckning som kunskapsobjektet producerats av den teoretiska praktiken ingår alltså verifikationsmetoderna i själva det teoretiska systemet. En teori är falsk bara i den mån den är internt inkonsistent, dvs. om den i begreppsbildningsprocessen kommit i motsättning till sina egna postulat.

Sålunda kan *teoretiska* problem inte lösas om de verkligen är teoretiska problem: de kan bara *upphävas*, vilket inte är samma sak. Låt oss analysera detta påstående mer ingående: vad betyder det exakt att lösa ett teoretiskt problem? För det första betyder det att erbjuda en lösning på de teoretiska svårigheter som uppkommer i den procedur då man tillämpar en generell teori på ett speciellt *teoretiskt* fält. Men då finns det två möjligheter: den första består i att problemet effektivt löses genom vetenskaplig analys i enlighet med teorins allmänna antaganden, vilket innebär att problemet inte finns *i teorin* utan hos oss själva, dvs. i det stadium som vårt analysarbete nått fram till. *Den empiriska lösningen av problemet består exakt uttryckt av negationen av dess existens på det teoretiska planet.* Den andra möjligheten är att utarbetandet av en teori leder till uppställandet av ett genuint teoretiskt problem (dvs. ett som innefattar en inkonsistens i teorins logiska struktur): men om problemet verkligen är teoretiskt så innebär det att det inte kan lösas inom teorins system av förutsättningar, dvs. att *det inte finns någon lösning på det.* Detta betyder att en teori har nått gränsen för dess utvecklingsmöjligheter och att den följaktligen kommer att motsäga sig själv. Från och med nu är den enda framkomliga vägen att förneka det axiomssystem som teorin är baserad på, dvs. att gå från ett teoretiskt system till ett annat. Men eftersom problemet som alstrat denna teoretiska kris uppstått och bara existerar inom det tidigare systemets teoretiska horisont kan det inte heller i detta fall sägas ha blivit löst: det har helt enkelt upphävts, det har upplösts som problem i och med uppträdet av ett nytt teoretiskt system. Från det teoretiska systemet till de teoretiska problemen och från dem till ett nytt teoretiskt system det är kunskapsprocessens väg.

Om vi nu antar att fältet för empirisk konfrontation av en teoris system av satser inte är externt utan internt i förhållande till teorin — i så motto att problematiken skapar sina egna objekt — så demonstrerar *den ”empiriska” verifikationen det teoretiska systemets* inre motsägelser i samma mån som den vederlägger de teoretiska satserna. Slutsatsen blir att om vi

antar — utan att för den skull betrakta detta antagande som oemotsägligt — att en teoretisk kritik utgår från en ”empirisk” konfrontation av det teoretiska systemet ifråga, så skulle de nödvändiga logiska stegen bli: (a) att påvisa de punkter där den ”empiriska” konfrontationens fält och det ifrågavarande teoretiska systemet befinner sig i konflikt — utan att glömma att detta långt ifrån är någon mekanisk procedur, eftersom det är nödvändigt att utföra konfrontationen med hänsyn till påståendets abstraktionsnivå (abstraktion används här naturligtvis i termens hypotetisk-deduktiva mening, inte i den induktivistiska betydelsen); (b) att utgå från de motsägelsefulla punkterna för att identifiera de teoretiska problemen; (c) utgå från de teoretiska problemen för att påvisa de inre teoretiska motsägelser som leder till det teoretiska systemets sammanbrott; (d) att föreslå ett alternativt teoretiskt system som kan övervinna det föregående inre motsägelser.

Om vi nu återvänder till Poulantzas Miliband-debatten så tror jag att det står klart att Milibands bok trots dess odiskutabla intresse ändå har begränsad teoretisk räckvidd eftersom analysen inte når längre än till steg (a). Poulantzas tycks emellertid mena att Milibands kritiska bemödanden är ofullgångna därför att steg (b) och (c) inte uppnåtts (”att byta epistemologiskt fält och underkasta dessa ideologier den marxistiska vetenskapens kritik genom att påvisa deras inadekvans i förhållande till verkligheten”); och inte heller steg (d) (”en förutsättning för varje närmande till det konkreta är att man öppet formulerar de epistemologiska principer som är förbundna med angreppssättet ifråga”)¹²

Men enligt Poulantzas har Miliband inte bara underlåtit att utsätta motståndarnas ideologiska begrepp för vetenskaplig kritik, utan genom att stanna kvar på de senares terräng skulle han till slut ”okritiskt” ha införlivat deras begrepp. Detta säger han visar sig i den dominerande ställning subjektets problematik har i Milibands begreppssystem, i vilken de sociala aktörernas motivation spelar en central roll vid förklaringen av historisk förändring. På denna punkt upplever jag emellertid att Poulantzas' kritik gått lite för långt. Milibands text är inte så utvecklad ifråga om teoretisk formalisering att det är möjligt för oss att acceptera Poulantzas' kategoriska påstående att Miliband reducerar ”statens roll till uppförandet och beteendet hos dem som bemannar statsapparaten”. Milibands text tillåter olika tolkningar, dvs. banden mellan byråkraterna i statsapparaten och medlemmarna av den härskande klassen är en *indikation* på klassherravälde, inte dess orsak, etc.

Poulantzas' metod

Om vi accepterar att Milibands bok befinner sig i den teoretiska formalisering-ens förgårdar, vad är då att säga om Poulantzas' arbete som är ett uttalat försök att orientera sig i denna riktning? Jag tror att resultatet i detta avseende är långt ifrån tillfredsställande. Inte så mycket av de skäl som Miliband angivit, dvs. en bristfällig empirisk undersökning utan tvärt om p.g.a. frånvaron av teoretisk konfrontation med motståndarnas problematik. Poulantzas försöker inte påvisa de inre motsägelserna hos de problematiker han förkastar eller demonstrera i vilken form hans egen problematik överskrider dessa motsägelser, utan han nöjer sig med att *beskriva* diskrepanserna för att sedan fortsätta. Låt oss ta ett exempel. Poulantzas citerar Marxtexter om proletariats framväxt och distinktionen mellan klass i sig och klass för sig och drar slutsatsen:

”. . . En viss tolkning av dessa texter måste avvisas från början, ty den är förbunden med den 'sociala gruppens' problematik som inte har någon plats i Marx' analys: det, är den historisk-genetiska tolkningen.”¹³

Och vidare, med ännu starkare betoning:

¹² Med detta vill jag inte hävda att Poulantzas skulle acceptera hela mitt föregående schema.

¹³ Poulantzas: ”Political Power ...”, s. 60.

”. . . Denna läsning av Marx' analys är själv förbunden med en historicistisk problematik: det måste påpekas att det är just ifråga om klassteorin som dess bristfällighet klarast kommer till uttryck.”¹⁴

Sedan följer en beskrivning av klassteorin i två varianter av den historicistiska problematiken: Lukács och de funktionalistiska Marxtolkningarna (Geiger, Dahrendorf, Bourdieu). Hur avslöjas då den historicistiska problematikens inadekvans ifråga om klassteorin? Svaret kommer två sidor senare:

”. . . detta synsätt missar två väsentliga fakta: för det första att produktionens agenter, t.ex. lönearbetaren och kapitalisten, som 'personifikation' av lönearbete och kapital, av Marx betraktas som *stöden* eller *bärarna* av en strukturell helhet; för det andra att Marx aldrig i *teoretiskt* hänseende uppfattade sociala klasser som struktureernas genetiska ursprung när det gäller problemet med definitionen av *begreppet* klass. Vi ska se varför.”¹⁵

Men detta visar inte att den historicistiska problematiken avslöjar sin inadekvans ifråga om klassteorin, det visar bara dess inadekvans i förhållande till Poulantzas' problematik. Att två skilda konceptioner av samma verklighet kan komma i konflikt är knappast förvånande. Den viktiga uppgiften skulle ha varit att påvisa de inre motsägelserna i den historicistiska problematiken ifråga om klassteorin, dvs. att ha upptäckt de teoretiska problemen och spårat den väg som leder från de teoretiska problemen till problematikens kris och slutligen visa hur den antihistoricistiska problematiken är fri från detta slags motsägelser. Citatet ovan slutar med ett ”Vi ska se varför”, men vad vi ser av det som följer är en framställning av Poulantzas' teori om sociala klasser utan det minsta försök till kritik av de historicistiska idéerna annat än en deklaration om skillnaderna. Samma procedur iakttas vid analysen av ideologier och byråkrati och f.ö. generellt i Poulantzas' arbete.

För att återvända till vår tidigare analys kunde man säga att om Miliband utgått från och håller hela sin analys inom (a)-stadiets ramar, så börjar Poulantzas sin analys i och kommer inte utöver (d)-stadiet. (b) och (c) återfinns bara på ett formellt sätt i hans analys, eftersom hans kritik av konkurrerande problematiker inte består av en bestämning av deras inre motsägelser utan av en enkel beskrivning av de skillnader de uttrycker i förhållande till hans egen problematik. Vad som saknas hos Poulantzas är en dialektisk uppfattning om kunskapsprocessen, men en sådan syn är oförenlig med idén om problematiker som slutna universa, utan förbindelse med de föregående problematikernas inre motsägelser.

Strukturell superdeterminism?

Låt oss betrakta Milibands kritik mot Poulantzas ur detta perspektiv. Den senares teoretiska perspektiv benämnde Miliband strukturell superdeterminism i sin första artikel och strukturalistisk abstraktionism i den andra. Den första syftade på innehållet och den andra gällde metoden att bilda begrepp (inte bara analysmetoden). Milibands första kritik tycks mig helt felaktig och missriktad, inte med hänseende på beteckningen strukturell superdeterminism — som måhända är korrekt — utan när han vidhåller att denna strukturella superdeterminism hindrar Poulantzas från att på ett riktigt sätt ställa problemet med statens relativa autonomi. Det råder ingen oförenlighet, som Miliband tycks mena, mellan den objektiva karaktären hos relationen mellan borgarklassen och staten — ”systemets strukturella tvångsmekanismer” — och samma stats relativa självständighet. Från Poulantzas' synpunkt skulle denna relativa autonomi i sin tur vara ett strukturellt element, dvs. resultatet av en särskild artikulering mellan instanserna vilken motsvarar produktionssättet ifråga, och i denna mening ytterligare en objektiv bestämning av systemet som helhet. Statens relativa autonomi och dess objektiva bestämning vore oförenlig bara om denna autonomi innebar ett brott i

¹⁴ Op.cit., loc. cit.

¹⁵ Op.cit., s. 62.

nödvändighetens kedja och uppkomsten av ett — låt vara relativt — frihetens rike. Men denna motsats blir bara meningsfull inom en subjektets problematik, som Poulantzas definitionsenligt utesluter. I själva verket kunde Poulantzas med utgångspunkt från den form vari Miliband tycks tolka statens relativa självständighet ha funnit ytterligare ett *a fortiori* argument för misstanken om opponentens historicistiska böjelser. Jag tror heller, inte att Milibands påstående att Poulantzas' strukturella superdeterminism nödvändigtvis måste leda till oförmåga att skilja mellan olika stats- och styresformer är giltigt. Den leder bara till en strukturell förklaring av dessa olika former vilken troligen skiljer sig från det slags förklaring som Miliband skulle ge. Det tycks som om Miliband arbetar med en förenklad motsatsställning där adjektivet ”relativ” innebär en enkel restriktion för en autonomi uppfattad i termer av frihet. För Poulantzas å andra sidan visar en autonomis ”relativa” karaktär att den tillhör en värld av strukturella bestämningar och det är inom den — som ett särskilt moment av den — som begreppet autonomi måste utarbetas. Bortsett därifrån är Poulantzas' utmärkta bok *Fascism och diktatur*¹⁶ det mest talande beviset för att dess författare är väl medveten om den skala av skillnader ifråga om olika statsformer som Miliband refererar till.

När det gäller bonapartismproblemet är jag enig med Miliband om att Marx och Engels aldrig betraktade det som ett fenomen som karakteriserar alla statsformer; det är tvärtom en undantagsform. Som Miliband klart påpekar:

”. Bonapartismen är inte alls bourgeois religion — den är en sista *tillflykt* under omständigheter präglade av så stor politisk instabilitet att de innebär ett hot mot den rådande samhällsordningen, självfallet inklusive dominanssystemet som är den centrala delen av denna ordning . . .”¹⁷

Jag tror emellertid att den uppenbara misstolkning som Poulantzas gör är en följd av hans försök att ta itu med ett problem som också på den empiriska nivån tycks vara negligerat i Milibands analys, nämligen relationen mellan den härskande klassen och den fraktion som har statsmakten. Miliband skulle nog protestera och försäkra att en stor del av hans bok just är ägnad en behandling av detta problem. Det stämmer, men han gör det utifrån motsatt perspektiv: hans försöker påvisa enheten mellan dem. Detta problem — den faktiska process varigenom förbindelsen mellan den härskande klassen och mäktiga grupper upprättas — är ett mindre betydelsefullt problem för Poulantzas, ty för honom är systemets enhet baserad på objektiva strukturer och det centrala problemet är att utifrån en generell objektiv bestämning i strukturella termer konstruera begreppet relativ autonomi på de olika nivåerna. Sammanfattningsvis är Miliband intresserad av att bestämma de *konkreta* kanaler som i *Västeuropa* upprätthåller förbindelsen mellan fraktioner som innehar politisk makt och härskande klasser, och i detta syfte betonar han elementen av enhet mellan dem. Poulantzas däremot är intresserad av att *på det teoretiska planet* bestämma politikens självständiga *karaktär inom det kapitalistiska produktionssättet*, och i det syftet betonar han de element som innebär åtskillnad mellan härskande klass och makthavande fraktion. Slutsatsen tycks ge sig själv: de analyserar olika problem. Detta tycks emellertid inte vara uppenbart för någon av författarna och följaktligen tycker Poulantzas att Miliband så starkt betonat förbindelsen mellan härskande klass och makthavande elit att han bara i fallet med fascismen kan medge en relativ självständighet vilket är fel — och Miliband anser att Poulantzas betonat undantagsregimerna så starkt att han förlorat allt intresse för den borgerligt-demokratiska statsformen eller, än värre, att han inte ser någon skillnad mellan dem. Och detta Milibands antagande är också fel. Vad som sker i det sista fallet är att det problem som Poulantzas analyserar reflekteras klarare i ”auktoritära” kapitalistiska regimer än i parlamentariska, och därför är det naturligt att hålla sig till dem när man söker exempel. Vidare refererar Poulantzas' bok inte bara till Västeuropa utan till det kapitalistiska produktionssättet i allmänhet och på den nivån kan det kanske sägas

¹⁶ *Fascisme et Dictature*, Maspero 1970.

¹⁷ Miliband: ”Nicos Poulantzas ...”, s. 91.

att ”undantagsregimerna” är regel.

De ideologiska statsapparaterna

När det slutligen gäller de ”ideologiska statsapparaterna” håller jag helt med Miliband om att problemet är illa formulerat. Poulantzas började med att hävda att

”. . . inom flera strukturnivåer som förskjutits genom ojämn utveckling har staten den allmänna funktionen att vara samhällsformationens kohesionsfaktor.”¹⁸

Men senare är det viktigaste argumentet han ger för att rättfärdiga sitt begrepp om de ideologiska statsapparaterna detta:”

”. . . Om staten definieras som den instans som upprätthåller en samhällsformations sammanhållning och som reproducerar ett socialt systems produktionsvillkor genom att vidmakthålla klassherravälde, så är det uppenbart att institutionen ifråga — statens ideologiska apparat — fyller exakt samma funktion.”¹⁹

Man kan här iakttä en subtil positionsförändring från att definiera staten som *den instans* som konstituerar sammanhållningsfaktorn mellan nivåerna i en samhällsformation till påståendet att *allt* som bidrar till en samhällsformations sammanhållning definieras som tillhörande staten. Men i detta fall skulle Poulantzas lista bli lång. Fackföreningarnas och de socialdemokratiska ledarnas reformism utgör en sammanhållningsfaktor och följaktligen vore dessa ledare att betrakta som statsfunktionärer; socialistiska partier skulle delas i en statlig flygel och en revolutionär flygel och — *reductio ad absurdum* — också varje människas själ borde på ett schizofrent sätt delas i en statlig hälft med tendens att hålla samman samhällsformationen och en statsfientlig hälft med krossande böjelser. Är inte detta ett exempel på överpolitisering av strukturens nivåer, en historicistisk avvikelse av det slag som Poulantzas varnat oss för?

Althusser har nyligen talat om ”ideologiska statsapparater” och försökt definiera termen. Men hans försvar begränsar sig till att avvisa en möjlig kritik som tar fasta på den privata karaktären hos många av de nämnda institutionerna. Han hävdar sålunda:

”. . . Men någon ifrågasätter säkert med vilken rätt jag betraktar institutioner som ideologiska statsapparater vilka för det mesta inte äger offentlig status, utan helt enkelt är *privata* institutioner.

Som den medvetne marxist han var föregrep Gramsci denna invändning i en mening. Distinktionen mellan offentligt och privat är en distinktion inom den borgerliga rätten som är giltig inom de (underordnade) domäner över vilka borgerlig rätt utövar sin 'auktoritet'. Den berör inte statens domän eftersom den står över lagen: staten, som är den härskande klassens stat, är varken offentlig eller privat; den är tvärtom förutsättningen för varje distinktion mellan offentligt och privat. Detsamma kan sägas med utgångspunkt från statens ideologiska apparater. Det saknar betydelse huruvida de institutioner vari de realiserar är 'offentliga' eller 'privata'. Vad som betyder något är hur de fungerar. Privata institutioner kan mycket väl 'fungera' som ideologiska statsapparater.”²⁰

Men problemet kvarstår. Det gäller inte huruvida institutionerna är offentliga eller privata — fast på den punkten har Althusser rätt — utan det gäller det faktum att det implicit i begreppet ”ideologiska statsapparater” ligger en syn på staten som helt underlåter att betrakta den som institution (dvs. som en objektiv struktur). Althusser hävdar att

”. . . Såvitt jag förstår *kan ingen klass behålla statsmakten under en lång period utan att*

¹⁸ Poulantzas: *Political Power ...*, s. 44.

¹⁹ Poulantzas: ”The Problem . . .”, s. 251-252.

²⁰ Louis Althusser: *Lenin and Philosophy and Other Essays*, New Left Books 1971, s. 137-138.

samtidigt utöva sin hegemoni över och i statens ideologiska apparater.” (kurs. av Althusser)²¹

Om det korrekta påståendet att en klass inte kan hålla sig vid makten under en lång period utan att kontrollera de ideologiska apparaterna är tillräckligt för att betrakta dessa apparater som tillhörande staten, så beror det på att Althusser accepterar en statsuppfattning som är identisk med Poulantzas', där *allt* som tjänar till att upprätthålla en samhällsformations sammanhållning utgör en del av staten. Då kan man emellertid inte tala om staten som en *instans* — som Poulantzas gör i sin ursprungliga formulering. Staten måste då helt enkelt vara en *kvalitet* som genomsyrar en samhällsformations alla nivåer. Och med det sättet att resonera bevitnar vi upplösningen av begreppet om staten som en objektiv struktur. Jag tror emellertid att Milibands distinktion mellan *klassmakt* och *statsmakt* är fullständigt korrekt och återför problemet till sin rätta plats. Nackdelen är naturligtvis att problemet därmed inte är löst. Vad är egentligen *klassmakt* till skillnad från *statsmakt*?

Och vari består den senares specificitet? Dessa frågor står fortfarande obesvarade.

Strukturalistisk abstraktionism?

Vi går nu vidare till Milibands andra karakterisering av Poulantzas' teoretiska tillvägagångs-sätt: *strukturalistisk abstraktionism*. Kärnan i denna metod är ett slags abstraktion som leder till ökande formalism med följden att den teoretiska substansen upplöses i ett system av verbala antinomier. Jag tror att denna kritik i stor utsträckning är träffande, vilket visar sig bl.a. i övervikten av beskrivande kategorier i Poulantzas' teoretiska system. Låt mig först göra klart att jag inte använder uttrycket ”formalism” i dess vanliga kunskapsteoretiska betydelse som är förbunden med den deduktiva metoden, utan i enlighet med ordets vardagliga betydelse: starkare dominans av formen på innehållets bekostnad. Allteftersom ett begrepps teoretiska substans tunnas ut tenderar begreppets symboliska funktion inom resonemanget att öka. Det beror på att inget begrepp uppträder isolerat utan som en del av ett system. Och relationerna mellan de olika begreppen som konstituerar systemet kan vara av två slag: (a) en relation som logiskt sammanlänkar begreppen och tenderar att betona deras teoretiska natur. Här har vi en återkopplingsprocess varigenom begreppens teoretiska funktion mer betonas p.g.a. den logiska karaktären hos de relationer som sammanlänkar dem. (b) En relation som rent deskriptivt beskriver frändskapen mellan skilda begrepp. Också i detta fall är begreppet en del av ett system, men detta system är en deskriptiv enhet och inte någon logisk struktur. Men då varje isolerat begrepp *frammanar* den beskrivande enhet vari det ingår som en del förvandlas det till en symbol för denna enhet. I detta fall tenderar begreppens teoretiska funktion att minska och deras symboliska funktion att öka. En begreppsstruktur vars termers symbolvärde dominerar över deras teoretiska struktur kallar vi ”formalism”, som vi alltså låter beteckna den exakta motsatsen till det termen normalt åsyftar i kunskapsteorin, dvs. ett deduktivt system vari begreppens symboliska funktion inte spelar någon roll överhuvud taget. Man ser alltså att det tillhör formalismens väsen — i den mening vi här ger termen — att utgå från rent deskriptiva relationer mellan de fenomen som ska analyseras. Taxonomi och formalism är komplementära aspekter av en och samma teoretiska hållning.

Om vi återvänder till Poulantzas finner vi att hans hållning när han ställs öga mot öga med en komplex verklighet är att reagera med taxonomiskt raseri och hans taxonomi är utförd på så hög abstraktionsnivå — vilket inte alltid är berättigat — att begreppens symbolfunktioner med nödvändighet kommer att dominera. Dessa symboler ställs i relation till varandra och alstrar i sin tur symboler av dessa relationer och all kontakt med den ursprungliga betydelsen går förlorad. Vetenskaplig kunskap är inte möjlig utan abstraktion, men min poäng är att abstraktion praktiserad på Poulantzas' sätt är en avvikelse i riktning mot *formalism*. I Pou-

²¹ Op.cit., s. 139.

lantzas' fall tror jag att ursprunget till denna formalistiska tendens i abstraktionsprocessen bör sökas i det faktum att han upprättat ömsesidig kontakt mellan analysprocessens element på ett rent deskriptivt sätt. Följden blir att det är helt omöjligt att upprätta en logisk förbindelse mellan elementen på ett senare stadium av abstraktionsprocessen. Poulantzas' väg ut ur detta dilemma är att postulera rent formella relationer mellan analysobjekten och en ökande användning av metaforer. Därefter blir abstraktionernas utförande på ett formalistiskt sätt en *nödvändighet*. I Poulantzas' fall undviks det värsta missbruket av denna metod p.g.a. hans höga känslighet för den historiska verkligheten. Och hans analyser — t.ex. den av fascismen — är djuplodande och tankeväckande; men resultaten uppnås trots, inte på grund av, hans metod.

Man skulle kunna nämna åtskilliga exempel på Poulantzas' formalistiska teoretiska hållning. Miliband ger själv ett:

”. . 'En klass', säger han (Poulantzas), 'kan betraktas som en distinkt och autonom klass, som en social kraft, inom en samhällsformation, bara när dess förbindelse med produktionsrelationerna, dess ekonomiska tillvaro, reflekteras på de andra nivåerna genom en specifik närvaro.' . . . Man måste då fråga vad 'specifik närvaro' är. Svaret är att 'denna närvaro är förhanden när relationen till produktionsrelationerna, ställningen i produktionsprocessen, reflekteras på de andra nivåerna genom relevanta effekter.' Vad är då 'relevanta effekter'? Svaret är att 'vi ska med ”*relevanta effekter*” beteckna det faktum att reflektionen av ställningen i produktionsprocessen på de andra nivåerna konstituerar ett *nytt element* som inte kan infogas i den typiska ram som dessa nivåer skulle förete utan dessa element'. Detta skulle kunna tolkas till att betyda att en klass får ansenlig betydelse när den gör betydande inverkan på omständigheterna — och det kan ju knappast sägas föra oss särskilt långt. Men inte ens detta menar Poulantzas. Ty han klargör också för oss att 'Den ekonomiska kampens dominans ...' innebär *inte* 'en frånvaro av ”relevanta effekter” på den politiska kampens nivå' — det betyder bara 'en viss form av politisk kamp, som Lenin kritiserar för att vara verkningslös'. I ena ögonblicket kan en klass betraktas som avgränsad och självständig bara om den skapar 'relevanta effekter', dvs. har en avgörande inverkan; i nästa ögonblick kan dessa 'relevanta effekter' vara 'verkningslösa'.”²²

Begreppet produktionssätt

Man kunde ge fler exempel, men viktigare än den uppenbara formalism som exemplifieras av passager som den ovan är det sätt varpå denna teoretiska hållning påverkar några av de teoretiska begrepp som Poulantzas använder, som t.ex. begreppet *produktionssätt*. Kritiken mot Poulantzas i detta avseende kan med samma rätt riktas mot hela den althusserianska riktningens användning av detta begrepp. I Balibars efterföljd hävdar Poulantzas:

”... Med *produktionssätt* ska vi beteckna inte det som allmänt kallas ekonomin . . . utan en specifik kombination av olika strukturer och praktiker som i kombination uppträder som lika många instanser och nivåer, dvs. som lika många regionala strukturer av detta produktionssätt . . . Det faktum att helhetens struktur i sista instans är bestämd av ekonomin innebär inte att ekonomin alltid har den *dominerande rollen* i strukturen. Den enhet som den dominerande strukturen konstituerar innebär att varje produktionssätt har en dominant nivå eller instans; men ekonomin dominerar i själva verket bara i den mån den tilldelar den ena eller andra instansen den dominerande rollen, i den utsträckning den reglerar den dominansväxling som resulterar av instansernas decentrering . . . Vad som skiljer ett produktionssätt från ett annat och följaktligen specificerar ett produktionssätt är den speciella artikulationsform som vidmakthålls av dess nivåer: till denna artikulation refereras

²² Miliband: ”Nicos Poulantzas ...”, s. 86-87.

hädanefter med termen ett produktionssätts *matris*.'²³

Denna begreppsbyggnad försöker ta hänsyn till två uppenbart motstridiga fakta: produktionssättets primat i det materiella livet som en bestämmande faktor för allt socialt liv och svårigheten att tillskriva strikt ekonomiska faktorer en omedelbart bestämmande roll i regleringen av andra historiska processer än den kapitalistiska. Det är som alla vet ett gammalt problem. Men althusserianismen tror att den kan lösa det med sin karakteristiska metod: kombination av taxonomi och formalism. Den börjar med att identifiera tre grundläggande egenskaper: den ekonomiska, politiska och ideologiska instansen, som är närvarande i alla produktionssätt och vilkas artikulering konstituerar deras specificitet. Varför bara tre? Genom vilken metod har de härletts? Finns det någon logisk förbindelse mellan dem? Svaret på de första två frågorna är tystnad och nej på den tredje — den enda relationen är deras artikulering som beror på produktionssättet ifråga. Vi har med andra ord begåvats med tre instanser som bildats på ett renodlat deskriptivt sätt. Då är det inte särskilt förvånande att relationerna mellan dessa tre egenskaper är formella; de har namngivits men det finns inga begreppsliga kategorier som motsvarar dessa namn. I denna mening är namnen symboler för de reella objekt som de refererar till men inte teoretiska begrepp som förklarar dessa realiteters natur. Relationerna kallas: ”ekonomins bestämmande i sista hand” och ”dominerande roll”, varvid den förra står för att ekonomin avgör vilken instans som måste ha den dominerande rollen i varje produktionssätt. Men det är fråga om metaforer som bara får mening i analogi med andra metaforer. På dessa höjder befinner vi oss i den absoluta mytologins rike, i en abstrakt värld av strukturer och nivåer där det blir omöjligt att upprätta logiska relationer mellan begreppen.

Låt oss försöka bevisa dessa påståenden på ett tydligare sätt. Enligt Balibar har somliga av Marx' begrepp den bristen att de teoretiskt bara är delvis formaliserade: å ena sidan är de till viss del fortfarande den föregående ideologiska problematikens fångar; å andra sidan visar de var en lösning teoretiskt är belägen utan att kunna tänka den teoretiskt:

”. . . Jag tror tvärtom att denna text inom själva den teoretiska praktiken har status av vad som kallas en uppsättning *praktiska* begrepp. Denna text ger oss med andra ord begrepp som fortfarande till *formuleringen* är beroende av just den problematik som måste ersättas. Utan att det är möjligt att tänka det i dess begrepp visar de samtidigt *vart vi måste gå* för att på ett annat sätt kunna ställa (och i samma ögonblick lösa) ett nytt problem som uppstått inom den gamla problematiken.”²⁴

Ställd inför detta sakernas tillstånd säger Balibar:

”. . . Jag föresätter mig att påbörja denna uppgift här, ett förbehållslöst arbete som *omformar* dessa '*praktiska*' begrepp till *teoretiska* begrepp inom den marxistiska historieteorin, ett arbete som skalar av dem deras nuvarande teoretiska form i syfte att göra dem teoretiskt adekvata i relation till deras praktiska innehåll. Samtidigt kommer de begrepp som inte är något annat än uttryck för den gamla ideologiska problematikens krav att fullständigt försvinna. Och på samma gång kommer det att dyka upp svaga och öppna punkter som kommer att fordra och möjliggöra att nya teoretiska begrepp skapas t.o.m. på det område som undersökts av Marx.”²⁵

Balibars teoretiska projekt är invändningsfritt. Min kritik går ut på att han inte fullt ut genomfört det, eftersom han med sitt tal om *politiken* och *ekonomin* misslyckats med att göra dem till *teoretiska begrepp* och fastnat på halva vägen mellan teoretisk innehållsrikedom och rent deskriptiva relationer. Låt oss citera den text av Marx som både Balibar och Poulantzas

²³ Poulantzas: *Political Power* ... s. 13-15.

²⁴ Balibar i Louis Althusser et al.: *Reading Capital*, New Left Books, 1970, s. 204-205.

²⁵ Balibar: op.cit., s. 208.

grundar sina analyser på:

”. . . I alla former där den omedelbare producenten förblir 'ägare' till de produktionsmedel och arbetsvillkor som är nödvändiga för produktionen av hans egna existensmedel, måste egendomsförhållandena *samtidigt* framträda som ett omedelbart förhållande mellan herravälde och underkastelse på bekostnad av den direkte producentens frihet; en brist på frihet som kan mildras från livegenskap med tvångsarbete till ett rent skattemässigt förhållande . . . Under sådana omständigheter kan den nominelle jordägarens medarbete bara utpressas av honom *med utomekonomiska medel*, vilken form de än må anta . . . Sålunda är det nödvändigt med personliga beroendeförhållanden, frånvaron av personlig frihet i åtminstone någon utsträckning, liksom bindning till jorden som dess bihang, livegenskap i ordets egentliga betydelse.”²⁶

Kruxet med Balibars analys är begreppet ”utomekonomiskt tvång”. Till att börja med bör man lägga märke till att Balibar accepterar begreppen ”ekonomisk bas” eller ”ekonomisk nivå” som rena synonymier till ”produktionsnivå”. Det gjorde även Marx. Men Balibar använder begreppet ”utomekonomiskt tvång” — som Marx också använder — utan att märka att det implicerar ett begrepp om ”ekonomin” som är oförenligt med den första betydelsen (ekonomin = produktionsnivån). Ty det är uppenbart att om det utomekonomiska tvånget (som är *skilt* från ekonomin) utgör det centrala elementet i *produktionsrelationerna* och tillägnelsen av mervärdet, så kan begreppet produktion och begreppet ”ekonomin” inte vara synonyma. Hur kommer det sig att tvånget i icke-kapitalistiska produktionssätt *måste* vara utomekonomiskt? Marx' svar på denna fråga är fullständigt otvetydigt: därför att arbetskraften inte förvandlats till en vara och som följd härav varubytet ännu inte utgör grunden för produktionsrelationerna. Därför är ekonomins sfär — i denna andra betydelse — varusfären, marknaden. Uppkomsten av den fria arbetsmarknaden är den avgörande faktorn för kapitalismens uppkomst. Också i tidigare produktionssätt är ”ekonomin” — marknadsrelationerna — representerade, men de har inte genomsyrat produktionssfären och kan därför inte i denna mening vara ”det i sista hand bestämmande elementet”, för att tala med Balibar.

Det är alltså helt klart att Marx använder två helt olika ”ekonomi”-begrepp. Dessa begrepp skiljer sig åt i två avseenden: för det första däri att de befinner sig på olika abstraktionsnivå (fortfarande i den hypotetisk-deduktiva meningen) — det första ”ekonomi”-begreppet (= produktion) tillhör den mer generella historiematerialistiska teorin såtillvida som det definierar ett villkor för varje möjligt samhälle; det andra begreppet hänsyftar emellertid bara på varuproducerande samhällen. Men begreppen skiljer sig inte bara ifråga om abstraktionsnivå, utan även däri att de inte står i någon direkt relation till varandra. ”Ekonomin” i den andra betydelsen är inte något specialfall — t.ex. *differentia specifica* – av ekonomin i den första betydelsen. Tvärtom tillhör begreppen olika teoretiska strukturer vilkas enhet måste skapas av själva teorin. Att tänka de teoretiska villkoren för deras enhet består just i att tänka särskildheten hos ett specifikt produktionssätt: det kapitalistiska. Det är av denna anledning Marx i *Kapitalet* måste tänka de abstrakta villkoren för arbetsprocessen och de abstrakta villkoren för varuproduktion *separat* för att kunna skapa det teoretiska begreppet ”kapitalistiskt produktionssätt”. Men för att dessa två begrepp om ”ekonomin” återfinns i Marx' arbeten kan jag inte inse nyttan av att fortsätta använda samma uttryck för att beteckna dem båda. Jag föreslår därför att vi fortsätter att använda termen ”ekonomin” för den andra innebörden, medan vi för den första skulle kunna använda termen ”produktion”. På så sätt skulle den historiska materialismens grundläggande påstående, att sättet att producera det materiella livet bestämmer alla andra aspekter av samhälleligt liv, inte innebära ”ekonomins” primat inom icke-kapitalistiska produktionssätt, eftersom utomekonomiskt tvång där utgör grunden för produktionsrelationerna.

²⁶ Marx: *Capital*, Vol. III, s. 771-772.

Det är min åsikt att Balibar — och även Poulantzas — inte underkastat begreppet ”ekonomin” en rigorös teoretisk kritik; och som en följd härav har de misslyckats med att skapa ett genuint teoretiskt begrepp och fortsatt använda ett deskriptivt och intuitivt begrepp där tvetydigheten ifråga om de två begrepp vi analyserat kvarstår. Genom att relateras till ett kunskapsmässigt pseudobegrepp försvagas den teoretiska analysen och de symboliska innebörderna växer. I sitt försök att lösa problemet inom ramen för nivåernas Heliga Treenighet — ekonomin, politiken, ideologin — istället för att upprätta den nödvändiga distinktionen mellan *produktion* och *ekonomi*, begränsar sig Balibar och Poulantzas till ett formellt spel av metaforer, så som att ”ekonomin avgör vilken nivå som kommer att ha den dominerande rollen” på samma sätt som en kung som regerar men inte verkställer makten förrän han som Ludvig XIV (precis som det kapitalistiska systemet) beslutar sig för att bli sin egen premiärminister och att samla i sin hand den delade förutsättningen bestämmande i sista insats och dominerande roll. Balibar hävdar:

”... ekonomin är bestämmande såtillvida som den bestämmer vilken av den sociala strukturens instanser som intar den bestämmande positionen. Det är ingen enkel relation, utan snarare en relation mellan relationer; ingen transitiv kausalitet, utan snarare en strukturell kausalitet.”²⁷

Men ettdera måste det vara. Om vi med ekonomi menar produktion av materiell existens så är den inte bestämmande i sista instans mellan de första, vilket produktionssätt det än må gälla. Om vi å andra sidan tolkar ”ekonomin” i den andra bemärkelsen (produktion av varor) så har den aldrig varit bestämmande utom när den identifierats med samhällets grundläggande produktionsrelationer.

Denna distinktion mellan bestämmande i sista instans och dominerande roll förefaller vara föga mer än en serie metaforer vilka med hjälp av symboler med ringa teoretiskt innehåll avser att lösa ett artificiellt problem skapat av instansernas metafysik. Jag tror hela problemet uppstår ur den företrädesvis deskriptiva karaktären hos de begrepp som i likhet med ”ekonomin” införts i det teoretiska resonemanget. Och detsamma gäller i än högre grad begrepp som ”politiken” och ”ideologin”. Vi har med andra ord stött på ett nytt exempel på kombinationen av taxonomi och formalism.

Märk att problemet inte är att de tre nivåerna är artikulera på olika sätt och att vi som följd därav borde tillskriva produktionen en politisk snarare än en ekonomisk karaktär. Vad som händer är att särskiljandet av ekonomi och politik inte verifierats ifråga om produktionssätt som föregår kapitalismen och att därför åtskillnaden mellan ekonomiska och ickeekonomiska faktorer är en artificiell operation som projicerar på det tidigare produktionssättet ett slags social rationalitet som finns under kapitalismen. I denna mening är Marx' begrepp ”utom-ekonomiskt tvång” otillräckligt därför att det inte definierar tvånget i sig utan bara skillnaden från den typ av tvång som existerar under kapitalismen. Detta tillvägagångssätt kan ha sitt berättigande i *Kapitalet* eftersom dess behandling av ickekapitalistiska produktionssätt är marginell och bara har syftet att spåra kapitalismens förhistoria, men det blir icke desto mindre definitivt inadekvat när vi försöker öka vår förståelse av dessa andra produktionssätt. Slutligen bör vi lägga märke till att vi inte sysslar med ett problem om ”relativ autonomi” som inte fanns före kapitalismen; här virrar Poulantzas till problemet. En nivå kan vara relativt autonom i förhållande till eller totalt bestämd av en annan, men också för att vara helt determinerad måste båda vara distinkta och min tes är att någon sådan distinktion i de flesta fall inte existerar.

Balibar är utan tvivel medveten om problemet. Han deklarerar sålunda:

”... Merarbete kan då inte utpressas utan 'utomekonomiskt tvång', dvs. utan '*Herrschafts-*

²⁷ Balibar: op.cit., s. 224.

und Knechtschaftsverhältnis. T.o.m. innan vi analyserat själva de 'transformerade formerna' kan vi konkludera att de i det feodala produktionssättet inte kommer att vara enbart den ekonomiska basens transformerade former . . . *Inte direkt ekonomiska utan direkt och oupplösligt politiska och ekonomiska*; vilket till sist innebär att olika produktionssätt inte kombinerar element och inte tillåter differentiella indelningar och definitioner som 'ekonomin', 'juridiken' och 'politiken'. Historiker och etnologer bekräftar ofta denna upptäckt fast vanligen på ett teoretiskt omedvetet sätt.”²⁸

Men om olika produktionssätt inte innehåller homogena element såsom 'ekonomin', 'juridiken' och 'politiken', vad blir det då kvar av schemat ekonomins bestämmande i sista instans eller möjligheten att särskilja olika produktionssätt på grundval av vilken instans som utövar den dominerande rollen? Framför allt hur går det med möjligheten att särskilja produktionssätt på grundval av deras olika artikulering av sina element? Ettdera måste gälla: *antingen* är ”ekonomin”, ”politiken” och ”ideologin” så olika i skilda produktionssätt att det enda som håller samman dem är själva benämningens rent verbala enhet – ekvivokala, likljudande begrepp i ordets aristoteliska mening – och då är det inte deras artikulering som skiljer olika produktionssätt från varandra eftersom de blir strikt ojämförbara realiteter; *eller* också har de trots sina skillnader något element gemensamt som tillåter oss att tillskriva artikulationsmomentet dess differentierande karaktär. Om de ”transformerade formerna”, som Balibar säger, inte är direkt ekonomiska utan oupplösligen såväl ekonomiska som politiska – vilket vi håller med om – måste vi påpeka att han misslyckats med att producera *det teoretiska begreppet för denna oupplöslighet* och som substitut infört ett symboliskt begrepp – ”bestämmande i sista instans” – som saknar en exakt teoretisk innebörd.

Möjligheten att tänka specificiteten hos produktionssätt är därför beroende av om man lyckas logiskt slutföra den uppgift som Balibar och Poulantzas gjort till sin men bara delvis fullgjort: att eliminera de deskriptiva kategorierna och ersätta dem med genuint teoretiska kategorier. Bara på detta sätt är det möjligt att kognitivt närma sig det konkreta. Om Marx tänkte det kapitalistiska produktionssättets specificitet på grundval av en *teoretisk* förening av den abstrakta analysen av arbetsprocessen med den abstrakta analysen av varuproduktionens process, så måste skapandet av begrepp med förmåga att tänka andra produktionssätts specificitet framskrida på samma sätt: genom att isolera det abstrakta begreppssystem vars sammanlänkning skulle kunna göra reda för specificiteten hos produktionssättet ifråga. Om detta resonemang är korrekt kan emellertid denna process bara verifieras i den utsträckning objektet verkligen konstruerats teoretiskt och i den mån deskriptiva, impressionistiska eller intuitiva kategorier eliminerats, ty de kommer bara att kunna reproducera sina egna tvetydigheter i analysens senare stadier och kommer att leda till formalism.

På föregående sidor har vi försökt att på ett schematiskt sätt visa de teoretiska rötterna till det Miliband kallat Poulantzas' strukturalistiska abstraktionism. Det finns många andra aspekter som förtjänar uppmärksamhet i detta avseende: framför allt vad som tycks vara den centrala svagheten hos Poulantzas' tillvägagångssätt, nämligen dess oförmåga att från ett teoretiskt perspektiv förklara den historiska förändringens process. Men en behandling av dessa frågor faller utanför syftet för denna artikel som var att analysera Poulantzas-Miliband-debatten. För att på ett riktigt sätt ta upp dessa frågor vore det nödvändigt att som en helhet analysera Poulantzas' positiva bidrag till utvecklingen av det marxistiska politiska tänkandet. Denna uppgift anser jag desto viktigare som jag inte håller med Miliband om att Poulantzas' bok ”inte tycks mig vara till särskilt stor hjälp för den marxistiska politiska sociologins utveckling”. Av de skäl jag gav i början av denna artikel förefaller det mig tvärtom som dess betydelse knappast kan överdrivas. (Översättning: Göran Fredriksson)

²⁸ Op.cit., s. 223.

Nicos Poulantzas: Ett svar till Miliband och Laclau

I sitt svar till sina kritiker ägnar sig Poulantzas i huvudsak åt att bemöta den metodologiska kritiken. Men särskilt i svaret till Miliband kommer han in på de viktiga politisk-teoretiska problemställningarna om statens grad av autonomi, om statens eventuella klassmakt, om skiljelinjen mellan fascistiska och parlamentariska statsformer och om de ideologiska statsapparaternas relation till stat respektive samhälle.

Artikeln publicerades först i *New Left Review* nr 95, januari 1976.

Då Ralph Milibands *Statsmakten i det kapitalistiska samhället* publicerades för sex år sedan gav det upphov till en debatt mellan författaren och mig i *New Left Review's* (NLR) spalter.¹ Jag recenserade boken och Miliband svarade; svaret omfattade också en kritik av min egen *Politisk makt och sociala klasser*.² Jag bemötte inte den kritiken då och inte heller när Miliband senare publicerade en fullständig recension av min bok då den kom ut på engelska.³ När nu emellertid engelsktalande läsare har tillgång till min andra bok, *Fascism och diktatur*, och den senare *Den moderna kapitalismens klasstruktur* finner jag ögonblicket inne att fortsätta debatten.⁴ Ty om en debatt ska vara till nytta och inte gå i cirklar bör den vinna styrka från nytt bevismaterial; i mitt fall är de nya bevisen de skrifter jag gett ut efter *Politisk makt och sociala klasser*.

Innan den egentliga diskussionen påbörjas bör vissa inledande anmärkningar göras. Trots att diskussionen i första hand förts av Miliband och mig räcker det inte med det. En hel del andra från Europa, USA, Latinamerika, och annorstädes har deltagit med artiklar och böcker. Jag kan tyvärr inte behandla alla dessa inlägg. Jag ska emellertid försöka visa att det sätt på vilket skillnaderna mellan Miliband och mig ibland uppfattats, särskilt i England och USA, som en kontrovers mellan ”instrumentalism” och ”strukturelism”, ger en helt galen lägesbestämning av diskussionen, åtminstone då den senare termen tillämpas på *Politisk makt och sociala klasser*. Dessutom kommer jag att ägna uppmärksamhet åt ett av de senaste debattinläggen, nämligen Ernesto Laclaus *Politikens specificitet: Poulantzas-Miliband-debatten*.⁵ Trots att jag långtifrån delar alla Laclaus synpunkter tror jag att hans artikel hjälper till att förlägga debatten till dess rätta område och i synnerhet berör den några av de frågor *Politisk makt och sociala klasser* verkligen ställer.

Texten är sålunda av två grundläggande orsaker ett bidrag till den allmänna debatten snarare än ett svar på Milibands artiklar. För det första kan man inte hoppas kunna föra en vittgående debatt utan hjälp av ett precist språk som också av nödvändighet är förankrat i ett specifikt teoretiskt område i den meningen, att debattdeltagarna utifrån sina respektive problematiker lyckas precis definiera de begrepp, termer, och föreställningar de använder. Milibands arbeten utmärks emellertid av bristen på någon som helst problematik. Det är denna brist som framför allt ligger bakom hans upprepade kritik av mitt verk för dess avsaknad av ”konkreta analyser”. En hänvisning till konkreta analyser är *förvisso giltig*, men bara om den görs utifrån en annan teoretisk problematik, som visar sig förmögen att bättre förklara historiska fakta. Så påstår jag inte alls att Miliband gör fel när han diskuterar ”fakta” med mig eller

¹ Poulantzas, Nicos ”Problemet med den kapitalistiska staten”; Miliband, Ralph ”Den kapitalistiska staten: ett svar till Nicos Poulantzas”. [Båda finns ovan]

² Poulantzas, Nicos [Politisk makt och sociala klasser](#), Partisan, Mölndal 1970

³ Miliband, Ralph ”Poulantzas och den kapitalistiska staten” (se ovan)

⁴ Poulantzas, Nicos *Fascism och diktatur*, Partisan, Coeckelberghs, Mölndal 1973; [Den moderna kapitalismens klasstruktur](#), (Tema-Teori, 1977)

⁵ Laclau, Ernesto. Se ovan. Uppsatsen publicerades först i *Economy and Society* vol 5, nr 1, februari 1975

bemöter mig med faktacitat. Allt jag säger är att genom att anföra fakta som ”bevis”, ”praktik” som bevis,

kan man bestrida en teori bara när angreppet — som är helt giltigt — kan sägas ha en annan teoretisk utgångspunkt. Detta är en grundläggande kunskapsteoretisk princip. En sådan utgångspunkt saknas i Milibands verk. Som Laclau korrekt observerat, leder detta till att våra respektive texter är förlagda till olika områden, det vill säga att de ofta inte handlar om samma sak. Vidare betyder det att de kritiska termer Miliband tillämpar på mig, som ”abstraktionism”, ”strukkturalism” eller ”superdeterminism”, förblir utomordentligt oprecisa med hans språkbruk. För det andra har jag när det gäller Milibands egen bok inget att tillägga utöver vad jag skrev i min ursprungliga recension. Och fast jag har en del att säga om hur mina egna positioner och analyser utvecklats sedan *Politisk makt och sociala klasser* gavs ut, särskilt vad beträffar ett antal korrigeringar jag funnit nödvändiga (jag påbörjade den processen i *Fascism och diktatur* och beriktigandena har nu utkristalliserats i *Den moderna kapitalismens klasstruktur* kan denna artikel inte på något sätt ses som ett svar till Miliband. Ty Miliband har inte lyckats se de verkliga problemen, de verkliga bristerna, tvetydigheterna, och diskutabla delarna i min första bok — de ofullkomligheter som i själva verket fått mig att vidta de nämnda korrigeringarna. En stor del av det följande är därför ett svar till Laclau och ett klagörande av den kritik jag nu själv kan rikta mot *Politisk makt och sociala klasser* snarare än ett svar till Miliband.

Om abstraktionism

Inte desto mindre ska jag börja med att återvända till den ovannämnda av Miliband ofta upprepade anklagelsen att mina arbeten lider en karakteristisk brist på konkreta analyser och hänvisningar till konkreta, historiska och empiriska fakta. Som jag förstår det är detta huvudbetydelsen av termen ”abstraktionism” när han använder den om mitt arbete.

För det första tror jag inte att det är en på något sätt berättigad anklagelse. *Politisk makt och sociala klasser* överflödar av ständiga och precisa hänvisningar till klasskampens utveckling och statens historiska transformationer. De sträcker sig från analyser av den absolutistiska staten till analyser som gäller den borgerliga revolutionens historiska modeller, borgarklassens och maktblockens transformationer, kapitalistiska stats- och regimformer, etc. Jag kunde här lätt ge exempel. Men jag tvivlar på att det vore mödan värt för jag tror att det verkliga skälet till Milibands kritik ligger i skillnaderna mellan våra sätt att närma oss ”konkreta fakta”. För mig, till skillnad från en empiristisk eller neopositivistisk ansats sådan som Milibands, kan sådana fakta förstås rigoröst, det vill säga påvisbart, endast om de explicit analyseras med hjälp av en teoretisk apparat som ständigt kommer till användning genom hela texten. Det förutsätter, som redan Durkheim påpekade på sin tid, att man beslutsamt undviker den demagogi som ”känsloladdade fakta”, ”sunt förnuft”, ”illusionen om det självklara” inbjuder till. Brister det härvidlag, kan man stapla upp så många konkreta analyser på varandra man vill utan att de för den skull bevisar någonting alls. Jag fruktar att Miliband sammanblandat ett förkastande av det självklaras illusion med vad han kallar den ”totala bristen” på konkreta analyser i mitt arbete. Som jag redan visat i min första artikel avvisar Miliband själv förvisso inte det sunda förnuftets demagogi med vars utövande den förhärskande ”anglosaxiska kulturen” i dess helhet är honom behjälplig. Perry Anderson visade för någon tid sedan klart att denna förhärskande anglosaxiska kultur i grunden och ingalunda av en händelse är genomsyrad av en ofantlig portion empiricism.⁶

När väl detta är sagt tror jag inte desto mindre att den första kritik man kan rikta mot *Politisk makt och sociala klasser* rör, inte frånvaron av konkreta analyser, utan hur de arbetar inom

⁶ Anderson, Perry ”Origin of the Present Crisis” NLR 23, januari/ februari 1964 s 40. [svensk översättning, ”Den nuvarande krisens ursprung”, som ingår i samlingen [Två artiklar om Storbritannien](#)]

texten: något som medfört en viss teoreticism. Till någon del kan detta tillskrivas den fastlåsta kunskapsteoretiska ställning jag vid den tiden delade med Althusser. Genom att rikta tyngdpunkten av vår attack mot empiricism och neopositivism, vars kondensat i den marxistiska traditionen är ekonomism och historicism, tryckte vi helt riktigt på det specifika hos den teoretiska processen, den kunskapsproduktion som med sina särskilda strukturer ingår i tankeprocessen. Enligt vår mening var ”det reella faktat” eller ”praktiken” belägen både *före* tankeprocessens start (*före* Generalitet I, som i sig utgjorde ett ”tankeobjekt” vilket Generalitet II kunde behandla. De senare bestod av begrepp som i sin tur producerade ”konkret kunskap”, Generalitet III) och *efter* tankeprocessens slut (det vill säga Generalitet III) då frågan om ”experimenterande” och teorins anpassning till fakta och praktiken uppstod.⁷ I Althusser's fall skapade det till och med det högst tvivelaktiga intrycket att den teoretiska processen eller ”diskursen” själv skulle omfatta kriterier för sin egen utvärdering eller ”vetenskaplighet”; det står klart från den term han och Balibar använde och som han sedan övergivit, nämligen *teoretisk praktik*. Den termen trollade bort problemet med relationen ”teori-praktik” genom att helt förlägga denna relation *inom teorin* själv. Vad vi inte förstod då var, att även om vi bestämt hävdade det specifika hos den teoretiska processen i förhållande till det ”reellt-konkreta” borde vi insett det särskilda sätt på vilket detta ”reella” ingriper och hur teori-praktik relationen fungerar genom hela den teoretiska processen.

De flesta av oss har sedermera rättat till detta förhållande. Jag måste säga att för egen del var jag redan från början högst kritisk mot detta kunskapsteoretiska schemas mer extrema former. Det framgår av diverse varningar i inledningen till *Politisk makt och sociala klasser* och av det faktum att termen ”teoretisk praktik” praktiskt taget saknas i boken. Ändå hade den dåtida formen för detta kunskapsteoretiska schema vissa speciella följder för mitt tänkande.

En nödvändig distinktion

För det första ledde det till att jag överdrivet strängt särskilde vad jag kallade ”forsknings- och undersökningsordningen” från ”framställningsordningen” (det berömda *Darstellungs-*problemet). Låt mig förtydliga: med tanke på det specifika hos den teoretiska processen måste vi göra boskillnad mellan en teoretisk texts framställningsordning, som antas ta hänsyn till hur begreppen är förbundna, och forsknings- och undersökningsordningen som, då den gäller konkreta fakta, ger upphov till dessa begreppen. Som vi kan se hos Marx i *Kapitalet*, innebär en teoretisk texts framställning mer än att bara följa den underliggande undersökningen i fotspåren eller att redogöra för dess tillkomsthistoria (se skillnaden, bland andra, mellan *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin* och *Kapitalet*). Men jag måste tillstå att genom att i *Politisk makt och sociala klasser* alltför strängt markera skillnaden fann jag mig ofta i *framställningsordningen* presentera konkreta analyser som blott och bart exempel på eller illustrationer till den teoretiska processen. För Milibands del gav det upphov till en viss förvirring, som jag delvis ansvarar för; sedan han i sin empiristiska och neopositivistiska ansats fullständigt bortsett från skillnaden mellan framställnings- och forsknings- och undersökningsordningarna (som jag dock analyserat i bokens inledning) tror Miliband att eftersom jag *lade fram och uttydde* de konkreta analyserna i boken på det sätt jag gjorde grundades inte min undersökning på dessa ”reellt-konkreta” analyser utan växte enbart fram ur abstrakta begrepp. Därför att jag ofta lade fram de konkreta analyserna som exempel på eller illustrationer till min teori drog Miliband hastigt — och naivt — slutsatsen att det var så jag tänkt dem i min undersökning som på grund därav själv blev ”abstrakt”. För att övertyga honom om motsatsen hade det krävts att jag gjort mig till åtlöje genom att ge ut mina anteckningar och koncept till *Politisk makt och sociala klasser*.

⁷ Althusser, Louis ”Den materialistiska dialektiken” [För Marx](#), Cavefors, Staffanstorps 1968, och Poulantzas 1970, s 16 ff

Formalism

Inte desto mindre ledde mig teoreticismen inte bara till en ganska "olämplig" framställning av konkreta analyser utan också, som Laclau korrekt påpekat (och jag återkommer härtill), till ett andra fel: en viss formalism i själva forskningen — och ytterst till en viss försummelse av de konkreta analyserna. Men jag tror jag kan säga att jag gjort de nödiga rättelserna på alla dessa punkter, både i *Fascism och diktatur*, som är en detaljerad historisk analys av den tyska och italienska fascismen, och i *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, som mycket konkret behandlar det samtida kapitalistiska samhället med utförliga hänvisningar till en hel serie "empiriskt" material. I båda böckerna upprätthåller jag emellertid naturligtvis mot Miliband den grundläggande skillnad som inte går att överbrygga, nämligen den, som jag ser det, absoluta nödvändigheten att behandla "konkreta fakta" teoretiskt. Ty, för att gå ännu längre, det är det enda sätt på vilket man kan utföra sant konkreta analyser i termens rätta mening, eftersom ju det "konkreta", som Marx påpekar, är en "syntes av en mångfald bestämningar". En följd av frånvaron av en teoretisk problematik i Milibands skrifter är att det trots alla yttre tecken på motsatsen är svårt att hitta någon konkret analys i hans texter. Vad vi främst finner är berättande beskrivningar efter modellen "det är å det är", som starkt erinrar om det slags "abstraktionistiska empiricism" som Wright Mills talade om. Det kan inte starkt nog betonas att försummar man teorin slutar det med att man inte förmår se det konkreta.

Men innan jag säger något mer om teoreticismens följder för mitt arbete bör jag säga några ord för att hjälpa läsaren att bättre förstå begreppet teoreticism. För det första bör man hålla i minnet att detta begrepp bara kan förstås som en reaktion mot en viss teoretisk-politisk situation som med vissa undantag — marxismen (åtminstone den europeiska) befann sig i före 1968. Läget utmärktes av en neopositivistisk mekanism och av empiricism och en uttalad ekonomism. Det var särskilt betydelsefullt för mig som sysslade med problem kring staten, ett område som bara är alltför välkänt för sin fattigdom på marxistiskt tänkande (orsakerna är många och komplicerade, stalinismen är inte den minsta). Förvisso lät jag pendelen slå för långt åt andra hållet i min reaktion mot detta sakernas tillstånd. Dessutom bör man inte heller glömma att de "konkreta analysernas" utformning i *Politisk makt och sociala klasser* också (bortsett från mina "individuella" problem) härrör från den särskilda situation som rådde i den europeiska arbetarrörelsen före 1968. I avsaknad av en massiv utveckling inom rörelsen var, som man minns, Gorz och Mallets analyser kring "strukture reformer" med hela sin reformistiska potential förhärskande vid den tiden. Många av oss i Frankrike och på andra ställen drog våra slutsatser av olika tidiga tecken på den växande massrörelsen och kritiserade sådana analyser (*Politisk makt och sociala klasser* gavs ut i Frankrike i maj 1968). Men det fanns relativt få viktiga fakta kring klasskampen tillgängliga som kunde låta oss grunda vårt tänkande på konstruktiva konkreta analyser. Jag tror att många europeiska kamrater med olika inriktning skulle finna det lätt att hålla med om detta. Om jag inskränker mig till mitt eget fall står det klart (och hur skulle det kunna vara annorlunda?) att klasskampens utveckling i Europa efter 1968 inte varit utan inflytande på mitt ändrade ställningstagande och de korrigeringar jag nämnt tidigare. I Milibands fall tycks det emellertid, av hans utgivna arbeten att döma, som om vad som hänt efter 1968 inte haft någon inverkan alls. Men detta är bara på ytan en paradox när det gäller en nitisk förespråkare för den "sensibla verkligheten", ty egentligen finns det inget mer akademiskt än den "empiriska verklighetens" demagogi. Faktisk historia kan bara rubba teoretiska ställningar (och inte bara min), men aldrig positivistiskt empiriska ståndpunkter, ty för dessa "betyder" fakta inte mycket: de bevisar ingenting av det enkla skälet att de kan omtolkas i oändlighet alldeles som det behagas. Det är denna det självklaras iögonfallande illusion som ger upphov till oföränderliga dogmer.

Det svåra språket

För att återvända till *Politisk makt och sociala klasser* fick onekligen den teoreticism jag talat

om, mig att falla offer för ett tredje misstag. Den fick mig att bruka ett ibland onödigt svårt språk, vilket jag sökt avhjälpa i det jag skrivit senare. Men för det första finns det ingen kungsväg inom vetenskapen, och den teoretiska behandlingen av själva ämnet krävde i viss utsträckning ett språk som bröt mot den sedvanliga deskriptiva diskursens. För det andra kräver texten av läsaren en viss känslighet för klasskampens politiska problem eftersom den helt bestäms av den teoretisk-politiska konjunkturen. Det är främst en brist på denna politiska känslighet, med andra ord akademism, som jag måste tillskriva Milibands misslyckande att förstå en del av analyserna i min bok. Jag ska bara citera ett enda talande exempel:

”En klass”, säger han (Poulantzas), ”kan betraktas som distinkt och självständig klass — som social kraft — inom en samhällsformation, endast om dess förhållande till produktionsförhållandena, dess ekonomiska existens, reflekteras på de andra nivåerna genom en ”specifik närvaro”... man (måste) fråga sig: vad är en specifik närvaro”? Svaret är att ”denna närvaro existerar när förhållandet till produktionsförhållandena, platsen i produktionsprocessen, reflekteras på de andra nivåerna genom *påtagliga effekter*. Vad är då ”påtagliga effekter”? Svaret är att ”med påtagliga effekter” skall vi beteckna det faktum att återspeglingsen av platsen i produktionsprocessen på de andra nivåerna, utgör ett nytt element, som inte kan infogas i den typiska ram som dessa nivåer skulle uppvisa utan detta element”. Detta kunde tolkas så att en klass får stor betydelse när den övar stor påverkan — vilket knappast kan sägas föra oss särskilt långt. Men Poulantzas menar inte ens så mycket. Ty han säger också att ”den ekonomiska kampens dominans” (det vill säga ”ekonomism” som en form för arbetarklasskampen — RM) *inte* betyder ”en frånvaro av 'påtagliga effekter' på den politiska kampens nivå” — den betyder bara ”en särskild form av politisk kamp, som Lenin kritiserar eftersom han finner den ineffektiv”. Alltså: i ena ögonblicket kan en klass ses som distinkt och autonom endast om den utövar ”påtagliga effekter”, det vill säga ett avgörande inflytande, i nästa ögonblick kan dessa ”påtagliga effekter” vara ineffektiva. Poulantzas upphör aldrig att kräva en ”rigorös” och ”vetenskaplig” analys. Men vad för slags ”rigorös” och ”vetenskaplig” analys är detta, ja, vad för slags analys är det överhuvudtaget?⁸

Vad för slags analys? Miliband tycks ha vissa svårigheter att förstå, så jag ska omedelbart förklara. Min analys, som för övrigt ger förhållandet mellan parcellbönderna och bonapartismen som konkret exempel på ”påtagliga effekter”, rörde huvudsakligen de icke-fundamentala klasserna i ett kapitalistiskt samhälle (småbönder, småborgare) varvid dess användbarhet förefaller mig uppenbar.⁹ Men i resten av texten rörde den också arbetarklassen och hade två väl avgränsade politiska mål. Det första var att direkt angripa de föreställningar enligt vilka arbetarklassen antingen sammansmält med eller upplösts i den samtida kapitalismen (neokapitalismen); engelska läsare måste förvisso ha hört talas om dem. Mitt mål var att visa att även när arbetarklassen inte har någon revolutionär politisk organisation eller ideologi (historicismens berömda ”klassmedvetande”), så är den fortfarande en autonom och distinkt klass, eftersom dess ”existens” även i det fallet har påtagliga effekter på det politiskt-ideologiska planet. Vilka effekter? Ja, vi vet att socialdemokrati och reformism ofta varit nog så påtagliga, och jag trodde, det var självklart att man för många europeiska länder (England hör dit) inte kan analysera deras statsform utan att ta hänsyn till socialdemokratin i alla dess former. Men inte heller i dessa fall är, arbetarklassen sammansmält med eller upplöst i systemet. Den fortsätter att vara en distinkt klass just som socialdemokratin visar (påtagliga effekter), eftersom den också är ett arbetarklassfenomen (som Lenin blott alltför väl visste) med sina egna särskilda förbindelser med arbetarklassen. Om det inte vore så skulle vi finna det svårt att förklara varför borgarklassen tid efter annan behöver förlita sig på socialdemokratin (som när allt kommer omkring inte är en institution vilken som helst). Så

⁸ Miliband, ”Nicos Poulantzas och den kapitalistiska staten”, s. 18 ovan

⁹ s 78 ff

arbetarklassen fortsätter att vara en distinkt klass, vilket också (och främst) betyder att vi rimligen kan hoppas att den inte — där den ännu är det — evinnerligen förblir socialdemokratisk, men att socialismens framtidsutsikter kvarstår oförändrade i Europa. Detta för oss till mitt andra mål. Ty om — och här stöder jag mig direkt på Lenin — jag bestämt hävdar att ekonomism/reformism inte innebär arbetarklassens politiska frånvaro och att samma ekonomism/reformism därför har påtagliga effekter på det politiska och ideologiska planet i det kapitalistiska systemet, har jag också sagt att ekonomistisk/reformistisk politik är utan effekt ur arbetarklassens långsiktiga och strategiska intresseperspektiv, ur arbetarklassens klassperspektiv; denna politik kan med andra ord inte leda till socialism. Samtidigt gäller, som Marx själv sade, att ingen analys av det kapitalistiska systemet någonsin bör försumma arbetarklassens klassperspektiv. Miliband har inte lyckats förstå detta. För honom är det en strid om ord eller en fråga om enbart ”vetenskaplighet”. Det skulle inte göra så mycket om Miliband åtminstone var enig med mig i de grundläggande frågorna. Men jag är böjd att tvivla på det med tanke på det högst akademiska slags politiska diskretion han övar i sin bok och som jag anklagat honom för i den artikel som utlöste denna kontrovers.

Om strukturalism

Jag kommer nu till Milibands andra grundläggande kritik av min bok. Den gäller dess ”strukturalism” (”strukturen superdeterminism” i hans första artikel, ”strukturell abstraktionism” i den andra). Men vad är min strukturalism enligt Miliband? Jag erkänner i min enfald att jag inte kan finna någon precis definition i hans recensioner. Alltså bör jag själv åstadkomma en definition för att kunna gå i svaromål.

En betydelse vi kan tilldela termen faller inom den humanistiska och historicistiska problematiken, egentligen inom den borgerliga subjektivistiska idealismens traditionella problematik som ofta övat inflytande på marxismen nämligen subjektets problematik. Ur det perspektivet är jag en marxistisk strukturalist därför att jag inte utmäter nog vikt åt konkreta individer och skapande människor, åt den mänskliga friheten och handlingen, åt den fria viljan och människans möjlighet att välja, åt ”projektet” i förhållande till ”nödvändigheten” (härav Milibands term: ”superdeterminism”), osv, osv. Jag skulle vilja göra hell klart att jag inte har för avsikt att svara på detta. Jag menar att allt som ska sägas i detta ämne redan sagts och att de få rader jag möjligen skulle kunna tillägga här förvisso inte skulle övertyga alla som ännu inte förstått eller ännu behöver övertygas om att vi här inte har att göra med någon humanistisk marxism som ett verkligt alternativ till den strukturalistiska marxismen, utan helt enkelt med idealismen som ett alternativ till materialismen — inräknat när den dyker upp inom marxismen själv på grund av den ’förhärskande ideologins styrka. Jag ska därför bara åter säga att termen strukturalism i denna betydelse tillämpad på Politisk makt och sociala klasser till syvende og sist inte är annat än ett upprepande i moderna termer av det slags invändningar som borgerlig idealism alltid ställt mot marxismen i alla dess schatteringar. Jag överdriver möjligen när jag ens delvis tillskriver Miliband detta bruk av termen strukturalism, inte desto mindre är det, med tanke på den förvånande vaghet termen har hos honom, nödvändigt att klara upp den tvetydigheten.

Det finns en andra, mycket allvarligare betydelse av termen. Vi kan deskriptivt (i enlighet med rådande mode, men hur ska vi annars göra?) som strukturalism beteckna ett teoretiskt begrepp som försummar klasskampens vikt och betydelse i historien, eller i Marx framställning: i produktionen, reproduktionen, och transformationen av ”former”. Förvisso är detta en mycket kortfattad och negativ-diakritisk definition, men den är förutom den tidigare nämnda den enda jag kan finna täckning för i Milibands bruk av termen. Denna andra betydelse kan inte likställas med den första, ty man kan mycket väl vara motståndare till humanism och historicism men ändå förfalla, eller inte förfalla, till strukturalism i den andra betydelsen. Som jag sagt är det en mycket allvarligare betydelse av termen, men använd mot

Politisk makt och sociala klasser skjuter den helt över målet. För att mer konkret visa det ska jag kortfattat ta upp de tre fall Miliband anför för att rättfärdiga sitt bruk av termen i denna sista betydelse mot min bok.

Statens relativa autonomi

Första fallet: enligt Miliband förhindrar mig min strukturalism — i betydelsen att min bok saknar hänvisningar till klasskampen — att förstå och analysera statens relativa autonomi.

Nu lade jag då jag undersökte den kapitalistiska statens relativa autonomi fast dess grunder i två riktningar som egentligen bara är två aspekter på samma ansats. Den första grunden bestod av en exakt ”åtskillnad” mellan det ekonomiska och det politiska, mellan produktionens, konsumtionens, cirkulationens, och statens relationer, vilka enligt Marx bestämmer det kapitalistiska produktionssättet.¹⁰ Den andra bestod av det specifika hos klasskampen och konstituerandet av klasserna i det kapitalistiska produktionssättet och de kapitalistiska samhällsformationerna. Här tänker jag på alla mina analyser av det specifika hos kapitalismens klasser, av maktblocket och borgarklassens fraktioner, av hegemonin inom maktblocket, av stödklasserna, av de former för kampen arbetarklassen valt, och så vidare. Alla dessa fenomen bidrar till att ge den kapitalistiska staten dess precisa roll som politisk organisatör och senare och som faktor för att etablera ”kompromissernas vanskliga jämvikt”, en roll som är grundläggande förbunden med dess relativa autonomi.¹¹

Två riktningar som bara är två aspekter på samma ansats. Åtskillnaden mellan det politiska och det ekonomiska ger, alltefter kapitalismens olika stadier och faser (åtskillnaden själv kan underkastas transformationer), den allmänna ramen för en undersökning av den kapitalistiska statens relativa autonomi — där autonomins konkreta form beror av klasskampens exakta konjunktur vid varje given tidpunkt. Ty åtskillnaden mellan det politiska och det ekonomiska är själv endast den form konstituerandet av klasserna tar och är alltså också en följd av dessas kamp under kapitalismen.

Att vissa läsare, Miliband bland dem, främst fastnat för den första riktningen jag följer i boken och försummat den andra är om jag så får säga primärt ett resultat av deras ”strukturalistiska” sätt att läsa boken; det är ett resultat av den kvarlevande strukturalismen i deras egen tankevärld. Låt oss efter detta förtydligande återvända till Milibands chockfråga om statens relativa autonomi, som min egen text påstås inte kunna besvara på grund av sin strukturalism: ”Hur relativ är autonomin?”

Allt jag kan säga här är att jag verkligen inte kan besvara den, eftersom den i den formuleringen är helt absurd. Jag kunde bara besvarat frågan, ställd i denna allmänna form, om jag verkligen gjort mig skyldig till strukturalism. Jag kan inte ge något *generellt* svar — inte, som Miliband tror, därför att jag inte tar hänsyn till konkreta individer eller de sociala klassernas roll, utan just därför att termen ”relativ” i statens ”relativa autonomi” (relativ relativt vad eller vem?) här syftar på förhållandet mellan staten och de dominerande klasserna (det vill säga relativt autonom gentemot de dominerande klasserna). Den syftar med andra ord på klasskampen inom varje samhällsformation och de därtill hörande statsformerna. Det är sant att själva principerna för den marxistiska teorin om staten fastlägger autonomins allmänna gränser. Den kapitalistiska staten kan i det långa loppet endast motsvara den eller de dominerande klassernas intressen. Men jag tror inte det kan vara det svar Miliband förväntar sig. Ty som han inte är någon oeffterättelig fabian vet han naturligtvis redan detta. Dock kan inom dessa allmänna begränsningar graden, utsträckningen, formen, etc hos statens relativa autonomi (*på vilket sätt relativ och hur mycket?*) undersökas bara med avseende på en given kapitalistisk stat och på motsvarande klasskampens precisa *konjunktur* (maktblockets särskilda

¹⁰ Fr o m kapitel 2

¹¹ Kapitel 4

sammansättning, graden av hegemoni inom blocket, förhållandet mellan borgerligheten och dess fraktioner å ena sidan och arbetarklasserna och stödklasserna å den andra, etc). Just på grund av klasskampens konjunktur kan jag därför inte svara på frågan i dess allmänna form. Dock har jag utförligt undersökt bestämda statsformers relativa autonomi både i *Politisk makt och sociala klasser* och i mina senare skrifter (den absolutistiska staten, bismarckismen, konkurrenskapitalismens statsformer, den tyska och den italienska fascismen, statsformer i monopolkapitalismens nuvarande fas, och slutligen, i *Diktaturens kris*¹², de militära diktaturerna i Grekland, Portugal och Spanien).

Klassmakt eller statsmakt?

Fall två: Miliband tycks ha blivit särskilt chockerad¹³ av att jag skilt mellan *statsmakt* och *statsapparat* och av att jag vägrat tillämpa begreppet makt på staten och dess specifika strukturer. Miliband tror att genom att vägra tala om statens makt kan man, bland annat, inte fastslå dess relativa autonomi: bara "någonting" som äger makt kan vara relativt autonomt. Även här vädjar han alltså högljutt till sunda förnuftet.

Jag finner Milibands oförmåga att förstå detta högst talande. Ty han motsäger uttryckligen sig själv vad gäller min "strukturalism", och mina analyser av detta problem (som han förkastar) skulle om det vore nödvändigt egentligen vara tillräckliga att klara upp alla misstankar mot mig för strukturalism. Enligt en inom borgerlig politik och borgerliga samhällsvetenskaper ihärdigt omhulad gammal föreställning — "institutionalism-funktionalism" varav den sanna strukturalismen bara är en variant och som sträcker sig tillbaka till Max Weber (fast om vi skrapar av några lager till, är det alltid Hegel vi finner i botten) — är det strukturer/institutioner som innehar/brukar makten, medan maktförhållandena mellan "socialgrupperna" strömmar ut från denna institutionella makt. Den tendensen är aktuell inte bara i teorin om staten utan på en räckvidd andra områden: arbetssociologins nuvarande inriktning som rankar företag/institutioner/makt före klasser (jfr Lockwood, Goldthorpe); i organisationssociologins nuvarande, högst mondäna, inriktning (hit hör Galbraith); och så vidare. Vad som förloras då man okritiskt låter denna tendens smitta marxismen är klassernas och klasskampens ursprungliga roll i förhållande till strukturer-institutioner och organ, inklusive de statliga. Att tilldela staten specifik makt eller att bestämma strukturer/institutioner som de fält där maktbegreppet ska tillämpas vore att förfalla till strukturalism genom att tilldela dessa organ huvudrollen i samhällsformationernas reproduktion/transformation. Omvänt har jag genom att förstå maktförhållanden som klassförhållanden försökt slutgiltigt bryta med strukturalismen som är den borgerliga idealismens moderna form.

Betyder detta att vi är förhindrade att rätt förlägga dess relativa autonomi då vi inte tillämpar maktbegreppet på statsapparaten? Inte alls — givetvis förutsatt att vi bryter med ett visst naturalistiskt/positivistiskt eller till och med psyko-sociologiskt maktbegrepp ("A utövar tryck på B för att få B att göra något B inte skulle gjort utan tryck från A"). Det betyder bara att den kapitalistiska statens relativa autonomi stammar just från de motsägelsefyllda maktförhållandena mellan de olika sociala klasserna; att den slutligen är "resultanten" av maktförhållandena mellan klasserna i en kapitalistisk formation — då det ju står alldeles klart att den kapitalistiska staten har sin egen institutionella specificitet (åtskillnad mellan det politiska och det ekonomiska) som gör att den inte går att återföra till ett omedelbart och direkt uttryck för den ena eller andra klassens eller fraktionens (inom maktblocket) strängt "ekonomisk-korporativa" intressen (Gramsci), och att den måste representera maktblockets politiska enhet under en klass' eller en klassfraktions hegemoni. Men detta är inte nog. Då man vägrar tillämpa maktbegreppet på statsapparaten och dess institutioner, vägrar man också att redogöra för statens relativa autonomi i termer av den grupp som består av statsagenter och i termer av den

¹² Poulantzas, Nicos [Diktaturens kris](#), Lund 1977

¹³ Miliband, "Nicos Poulantzas och den kapitalistiska staten" ovan

gruppens specifika makt, något som de föreställningar som tillämpar maktbegreppet på staten undantagslöst gör: den byråkratiska klassen (från Hegel över Weber till Rizzi och Burnham); de politiska eliterna (det är Milibands föreställning, som jag påpekade i min recension av hans bok); teknostrukturen ("affärsvärldens" och statsapparatenens makt); etc.

Problemet är inte lätt och detta är inte rätt tillfälle att fördjupa sig i det. Jag bör påpeka att jag efter *Politisk makt och sociala klasser* haft tillfälle att rätta och ändra vissa av mina analyser, inte i riktning mot Miliband utan tvärtom åt motsatt håll, det vill säga i den riktning som redan finns indirekt angiven i *Politisk makt och sociala klasser*. Jag är i själva verket böjd att tro att jag inte nog betonade klasskampens företräde mot statsapparaten. Så tvangs jag i *Den moderna kapitalismens klasstruktur* förfina mina begrepp genom att undersöka statens form och roll i kapitalismens/imperialismens nuvarande fas och dess särskilda relativa autonomi som beror av de föreliggande samhällsformationerna. Om vi fortfarande utgår från åtskillnaden mellan det politiska och det ekonomiska under kapitalismen, också i dess nuvarande fas, bör staten (liksom enligt Marx kapitalet) ses som ett maktförhållande, eller mer precist som ett kondensat av ett maktförhållande mellan kämpande klasser. På så sätt undslipper vi det falska dilemmat mellan staten sedd som ting/instrument och staten sedd som subjekt, vilket den aktuella debatten om staten medför. Som ting: detta syftar på instrumentalistens syn på staten som ett passivt verktyg i händerna på en klass eller fraktion, i vilket fall staten uppfattas som helt utan autonomi. Som subjekt: staten uppfattas här i termer av sin särskilda makt, och dess autonomi kommer slutligen att betraktas som absolut då den återförs till sin "egen vilja" i form av det civila samhällets rationaliserande instans (jfr Keynes) och förkroppsligas i den gruppens makt som konkret representerar denna rationalitet/makt (byråkrati, eliter).

I bägge fallen (staten som ting eller subjekt) betraktas förhållandet staten/de sociala klasserna som en yttre relation: antingen_ lägger de sociala klasserna under sig staten (tinget) genom samspelet mellan "inflytanden" och "påtryckningsgrupper", eller underkuvar eller kontrollerar staten (subjektet) klasserna. I den yttre relationen ses alltså staten och de dominerande klasserna som två varandra konfronterande enheter där den ena äger den makt den andra inte har, enligt den traditionella föreställningen om "nollsummemakten". Antingen uppsuger de dominerande klasserna staten genom att tömma den på dess egen specifika makt (staten som ting enligt tesen om statens och monopolens sammansmältning som hävdas i den ortodoxa kommunistiska föreställningen om den "statsmonopolistiska kapitalismen"); eller är det så att staten "bjuder motstånd" och avhänder den dominerande klassen makt till sin egen fördel (staten som subjekt och "skiljedomare" mellan stridande klasser, en föreställning som är socialdemokratin kär).

Men jag upprepar: statens relativa autonomi, grundad i åtskillnaden (ständigt förändrad) mellan det politiska och det ekonomiska, är närvarande i själva dess struktur (staten är en relation) såtillvida som den är "resultanten" av motsättningar och klasskamp såsom de uttrycks inom staten själv — staten både grundar sig på och är genomborrad av dessa klassmotsättningar. Det är just det som gör det möjligt för oss att exakt peka ut byråkratins särskilda roll, byråkratin som fast den utgör en särskild social kategori inte är en grupp över eller utanför klasserna: en elit men en vars medlemmar också har ett klassmässigt läge eller medlemskap. Jag anser att denna analys har mycket viktiga konsekvenser. Med utgångspunkt i den analysen har jag försökt undersöka nu existerande staters precisa roll i kapitalismens/imperialismens reproduktion (*Den moderna kapitalismens klasstruktur*), och också vissa statsformer som de grekiska, portugisiska, och spanska militärdiktaturerna (*Diktaturernas kris*).

Jag kan inte fullfölja analysen här, men vare nog sagt att jag tror att det är denna ansats som ska ge oss möjlighet att teoretiskt fastlägga och konkret undersöka det sätt, på vilket den kapitalistiska statens relativa autonomi utvecklas och fungerar med avseende på de särskilda

ekonomisk-korporativa intressena hos den ena eller andra fraktionen inom maktblocket, så att staten alltid bevakar och skyddar blockets allmänna politiska intressen — vilket förvisso inte sker bara som ett resultat av statens och byråkratins egen ”rationaliserande vilja”. Att uppfatta den kapitalistiska staten som en relation, som strukturellt grundad på och genomborrad av klassmotsättningar, betyder i själva verket att man klart inser att en institution (staten) som har till mål att reproducera klassklyftor inte egentligen kan vara ett monolitiskt block utan sprickor, utan själv i kraften av sin struktur är splittrad. Statens olika organ och grenar (ministerier och verk, regering och riksdag, central administration och lokala och regionala myndigheter, krigsmakt, rättsväsende, etc) avslöjar att det finns mäktiga motsättningar mellan dem, då var och en av dem ofta är säte för och representerar den ena eller andra fraktionen inom maktblocket, det ena eller andra konkurrerande intresset. Den process varigenom maktblockets allmänna politiska intresse etableras och varigenom staten ingriper för att säkerställa det fullständiga systemets reproduktion kan i detta sammanhang mycket väl, som ”resultant” av motsättningarna mellan organ och mellan grenar, förefalla kaotisk och motsägelsefylld på en given nivå. Vad det rör sig om är ett organs strukturella selektiva process grundad på den information de andra organen gett och de åtgärder de vidtagit: en motsägelsefylld process av besluten och också till dels icke-beslut (betänk problemen kring den kapitalistiska planeringen), av strukturell bestämning av prioriteter och motprioriteter (med ett organ som hindrar och kortsluter de andra), av omedelbara och inbördes motstridiga institutionella ”kompensations”-reaktioner inför minskande vinstandelar, av varje organs ”filtrering” av andra organs åtgärder, etc. Statens relativa autonomi med avseende på den ena eller andra maktblocksfraktionen, väsentlig för dess roll som blockets politiska enare under en fraktions eller klass hegemoni (för närvarande den monopolkapitalistiska fraktionen), uppträder sålunda kort sagt i den process som bildar staten och låter den fungera som en ”resultant” av motsättningar mellan organ och mellan grenar (staten är delad). Motsättningarna mellan organ är dessutom själva inbyggda i strukturen hos den kapitalistiska staten sedd som ett kondensat av en klassrelation, grundad på åtskillnaden mellan det politiska och det ekonomiska. Det är en grundläggande teoretisk ansats, som står att finna inte bara i mina arbeten utan också i ett antal andra forskares, främst M Castells i Frankrike och J Hirsch i Tyskland.¹⁴

Fascismen och den parlamentariska demokratiska staten

Fall tre: enligt Miliband hindrar mig min abstraktionistiska eller superdeterministiska strukturalism att rätt bestämma skillnaden mellan olika borgerliga statsformer. I synnerhet leder den mig att liksom Komintern under dess ökända tredje period (1928-1935) mer eller mindre identifiera fascistiska former hos den kapitalistiska staten med dess parlamentariska, demokratiska former. Men anklagelsen är en ren myt. Den är helt enkelt inte sann när det gäller *Politisk makt och sociala klasser* där jag när jag angriper totalitarismen exakt pekar ut den riktning en analys av skillnaderna mellan den fascistiska staten och den borgerliga statens parlamentariska, demokratiska former måste ta. I *Fascism och diktatur* bestämde jag riktningen ytterligare och tillämpade den då jag försökte fastställa det specifika hos den kapitalistiska staten i dess undantagsform och inom ramen för denna form de specifika hos fascismen jämförd med bonapartismen, militärdiktaturen, etc. Det gjorde jag genom att angripa de teoretisk-politiska principer som lett Komintern till de identifikationer Miliband korrekt utpekar — just de principer jag redan kritiserat i *Politisk makt och sociala klasser*. Det förvånande är att Miliband kritiserar mig i detta stycke inte bara i sin artikel från 1970, då *Fascism och diktatur* ännu inte getts ut, utan åter i sin senare artikel från 1973. Sådana metoder omöjliggör varje konstruktiv dialog.

Finns det nu när alla dessa fall gått genom något allvarligt innehåll kvar i Milibands ankla-

¹⁴ Castells, M *Monopolville: l'entreprise, retat, l'urbain*, Paris 1974; Hirsch, J *Staatsapparat und Reproduktion des Kapitals*, Frankfurt 1974

gelse för strukturalism? Jag tror inte det. Allt som finns kvar är helt enkelt ett polemiskt slagord som döljer en faktisk och empirisk kritik — som i sig är inkonsekvent — av mina ståndpunkter. Skälet att jag uppehåller mig så länge vid detta är att vissa skribenter, särskilt i USA, har uppfattat debatten mellan Miliband och mig som en debatt mellan instrumentalismen och strukturalismen och så har konstruerat ett falskt dilemma, eller till och med ett ideologiskt alternativ, ur vilket somliga har trott det vara möjligt att ta sig genom att uppfinna, en ”tredje väg” vilken som alla tredje vägar skulle vara den enda sanna och vilken som alla sanningar skulle ligga någonstans ”i mitten”.¹⁵ Utan tvivel bär den akademiska och ideologiska politiska konjunkturen i USA huvudansvaret för detta, men det är irrelevant här. Jag har försökt visa varför det andra ledet i den debatten, som den uppfattats här, är fel och varför debatten därför lett till ett falskt dilemma.

Betyder detta att jag inte har något övrigt att kritisera *Politisk makt och sociala klasser* för? Eller att mitt arbete inte utvecklats i någon annan riktning än jag redan nämnt? Förvisso inte. Men ska vi göra verkliga framsteg är vi inte hjälpta av det dödläge Milibands positioner representerar. Låt oss därför göra en avstickare via Laclau.

Om formalism

Trots att jag inte håller med om all Laclaus kritik av *Politisk makt och sociala klasser* ställer han inte desto mindre åtskilliga avgörande frågor som min dåvarande inställning gav upphov till. Jag ska mycket kort försöka sammanfatta vad jag tror är den intressantaste delen av Laclaus kritik av denna inställning som ”formalism”.

Laclau börjar med att kritisera vårt (althusserianernas) begrepp ”instanser” (ekonomiska, politiska och ideologiska) vilka är både specifika och autonoma gentemot varandra och vars växelverkan skapar produktionssättet ytterst bestämt av den ekonomiska instansen men i vilket en annan kan spela den dominerande rollen. Men, säger Laclau, det leder oundvikligen till formalism och taxonomism för att fastställa förhållandena mellan de olika instanserna, begreppens utsträckning och deras objekts konstruktion. Ty vi börjar *a priori* med att anta att elementen/instanserna är kvasi-artistoteliska begrepp som existerar i sig i de olika produktionssätten, vilka själva bara är resultaten *av a posteriori* kombinationer av elementen. Laclau anklagar oss vidare för att vi behandlar den ekonomiska instansen som otvetydig, med andra ord som om den hade samma mening och innehåll i alla produktionssätt; ytterligare hävdar han att de olika instansernas (den ekonomiska, den politiska, den ideologiska) relativa autonomi gentemot varandra är speciell för kapitalismen och inte, som vår formalism fått oss att tro, betecknande även för andra produktionssätt.

Jag tror att Laclaus kritik i viss mån är berättigad.¹⁶ Men det är oriktigt att hävda att kritiken gäller oss alla i samma utsträckning. Ty trots att många arbeten betraktades som om de hade samma ursprung och också på många sätt fungerade så, fanns det i själva verket redan från början viktiga skillnader mellan vissa av dem. På den historiska materialismens fält till exempel fanns viktiga skillnader mellan *Politisk makt och sociala klasser* (eller Bettelheims

¹⁵ Bland andra: Wolfe, A ”New Directions in the Marxist Theory of Politics” och Bridges, A B ”Nicos Poulantzas and the Marxist Theory of the State”, båda i *Politics and Society*, vol 4, nr 2 1974; Mollenkopf, J ”Theories of the State and Power Structure Research”, specialnummer av *The Insurgent Sociologist*, vol 5, nr 3 1975; Anderson, G E och Friedland, R ”Class Structure, Class Politics and the Capitalist State”, duplicerad uppsats, Department of Sociology, University of Wisconsin 1975, etc.

¹⁶ Men bara i viss utsträckning. Jag är i synnerhet oense med Laclau när han ibland identifierar formalism och ”begreppens deskriptiva funktion”. Jag vill också påpeka att Laclaus artikel innehåller några garanterat strukturalistiska anspelningar. Han kommer ofta till mitt försvar mot Miliband, men accepterar ibland Milibands kritik mot mig för ”strukturalism”; han tycks mena att jag faktiskt gör mig skyldig till strukturalism, men att han (Laclau) anser detta vara av godo därför att strukturalismen inte hindrar mig – tvärtom – från att utföra konkreta analyser, från att undersöka statens relativa autonomi, från att fastslå skillnaden mellan fascism och andra den borgerliga statens former, etc

arbeten, men jag ska här bara tala i egen sak) å ena sidan och Balibars uppsats ”Den historiska materialismens grundläggande begrepp” i *Att läsa Kapitalet* å den andra. Skillnaderna har nu klargjorts sedan Balibar publicerat en självkritik som på vissa punkter är helt riktig.¹⁷ Laclau tar emellertid inte hänsyn till dessa skillnader i sin artikel.

I korthet skulle jag vilja påstå att Balibars uppsats utmärktes inte bara av en uttalad formalism utan också av ekonomism och en hart när systematisk underskattning av klasskampens roll; de två senare punkterna är i själva verket huvudorsaker till den första. Ty som Balibar nu själv inser omfattade han för det första idén om en ekonomisk instans i sig, uppbyggd av element som förblev invarianta i alla produktionssätt. Det medförde en självreglerande och självreproducerande ekonomisk instans som tjänade som grund för den historiska processen. Det var just det som ledde honom att söka bilda en allmän teori om ”ekonomiska produktionssätt”. Det bör sägas här att, som Balibar såg det, var begreppet produktionssätt uteslutande begränsat till den ekonomiska sfären. Analogt fick denna uppfattning honom att betrakta de andra instanserna (den politiska, den ideologiska) på samma sätt, det vill säga som uppbyggda av element som inte ändras från det ena produktionssättet till det andra och som bara förenar sig *i efterhand*; alla instanserna sågs som självständiga i förhållande till varandra i kraft av sina väsentligaste egenskaper, i kraft av sina på förhand givna inneboende egenskaper som förutbestämda element. Som det ekonomiska sågs också det politiska och ideologiska som uppbyggt av oföränderliga element i alla de olika produktionssätten.

För det andra gick detta hand i hand med en avsevärd underskattning i Balibars uppsats av klasskampens roll. Detta kan ses på att han ingenstans gör den stränga skillnad mellan produktionssätt och samhällsformation som skulle förmått honom att fatta klasskampens precisa roll för samhällsförhållandenas reproduktion/transformation klasskampen som realiter verkar inom konkreta samhällsformationer. Balibar ”såg inte de *två* begreppen, samhällsformation å ena sidan och produktionssätt å andra, som åtskilda från varandra”, som han själv medger.¹⁸ Samma underskattning kan ses på att Balibars uppsats saknar begreppet historisk konjunktur, som är klasskampens strategiska knutpunkt: ”(min analys) tillämpade det som skulle använts för att behandla den historiska konjunkturen på en jämförelse av produktionssätt”.¹⁹

På alla dessa punkter likaväl som på andra fanns redan ett antal viktiga skillnader mellan Balibars text och *Politisk makt och sociala klasser*. Först och främst i det grundläggande och avgörande begreppet produktionssätt. För Balibar gällde i *Att läsa kapitalet* att: ”Termerna produktion och produktionssätt skulle förstas i sin inskränkta betydelse, det vill säga som ett delobjekt inom den politiska ekonomin, eller som produktionens ekonomiska praktik.”²⁰

I *Politisk makt och sociala klasser* å andra sidan: ”med *produktionssätt* betecknar vi inte det som man i allmänhet anger som ekonomin, dvs produktionsförhållandena i strikt bemärkelse, utan en specifik kombination av olika strukturer och praktiker, som i sin kombination uppträder som lika många instanser eller nivåer... hos detta produktionssätt.”²¹ I Balibar har i alla fall nu idkat självkritik härvidlag han skriver nämligen: ”det är därför begreppet produktionssätt för Marx även på ett abstrakt plan och i motsats till all ekonomism betecknar den sammansatta helheten av bestämmningar från både basen och överbyggnaden.”²²

Detta är en grundläggande skillnad. Vad beträffar det avgörande begreppet produktionssätt, framgår klart att jag försökte bryta med uppfattningen om en självreglerande och inneboende oföränderlig ekonomisk nivå/instans vars innersta egenskaper förblir desamma under varje

¹⁷ En första version utkom på engelska: Balibar, Etienne ”Self-criticism — an Answer to Questions from Theoretical Practice”, *Theoretical Practice*, nr 7/8 januari 1973

¹⁸ Balibar, Etienne *Cinq études de matérialisme historique*, Paris 1974, s 240

¹⁹ Balibar 1974, s 229.

²⁰ Althusser, Louis; Balibar, Etienne [Att läsa Kapitalet](#), Cavefors, Staffanstorp 1970

²¹ s 12

²² Balibar 1974, s 231

givet produktionssätt och att jag tilldelade klasskampen högsta vikt. Vidare behöver jag knappast påminna läsaren om den centrala roll som i *Politisk makt och sociala klasser* spelas både av skillnaden mellan produktionssätt och samhällsformation²³ och av konjunkturbegreppet, vars frånvaro hos Balibar jag uttryckligen kritiserade.²⁴ När detta väl är sagt tror jag inte desto mindre att *Politisk makt och sociala klasser* i viss utsträckning led av formalism. Det kan visas mer konkret om vi återvänder till Laclaus kritik.

”Allmän teori”

1. Jämfört med Balibars produktionssättsbegrepp hade mitt fördelen att betrakta förhållandet mellan de olika instanserna, deras enhet, som primärt, det vill säga som bestämmande för det specifika hos dem: det var enligt mitt synsätt produktionssättet (vilket det än månne vara) som bestämde det specifika, dimensionen och den särskilda strukturen hos varje instans, och alltså också hos den politiska. Därför blev det mig möjligt att undvika att betrakta de olika instanserna (i synnerhet den politiska, staten) som av naturen oföränderliga och som i grunden förefintliga innan de sammanfogades i ett bestämt produktionssätt. Särskilt hjälpte det mig att undvika att försöka noga utarbeta en ”allmän teori” för det politiska/ staten tvärsöver de olika produktionssätten så som Balibar sökt göra det för det ekonomiska. I *Politisk makt och sociala klasser* upprepar jag ständigt, att den enda teori jag ska försöka utforma gäller den kapitalistiska staten och att själva innebörden hos staten under kapitalismen skiljer sig från dess möjliga innebörd i andra, förkapitalistiska, produktionssätt. Dessutom hjälpte mig oftast den skillnad jag gjorde mellan produktionssätt och samhällsformation, den roll jag tilldelade konjunkturbegreppet och härav den uppmärksamhet jag gav klasskampen, att undvika att begränsa mig till entaxonomisk typologi för den kapitalistiska statens egna olika former — det vill säga en uppfattning som ser dessa former som enkla särskiljande ”kombinatoriska konkretiseringar” av något väsen/natur i sig hos den kapitalistiska staten.

Men formalismen hade inte desto mindre sin inverkan på mina egna analyser. När jag sade att allt jag avsåg var att finna en teori om den kapitalistiska staten, sade jag till exempel också: ”här har det synts mig särskilt illusoriskt och farligt — i teoretisk mening — att gå längre i systematiserandet av politiken i den generella teorin, eftersom vi f n saknar tillräckligt med systematiska regionala teorier om politiken i de olika produktionssätten, eller tillräckligt med systematiska särskilda teorier om de olika produktionssätten.”²⁵ Det visar att även om jag inte åtog mig samma uppgift för det politiska/staten som Balibar gjort för det ekonomiska ansåg jag inte desto mindre uppgiften både möjlig och legitim. Skälet att jag inte i själva verket började formulera en allmän teori för det politiska var inte som jag trodde och sade en brist på kunskap utan att så när som på några antydningar hos Marx och Engels, hos Lenin i *Staten och revolutionen*, och hos Gramsci, är teorin omöjlig att formulera. Dimensionerna, utsträckningen, och innehållet hos begreppet det politiska/ staten, liksom verkligen också hos det ekonomiska, och den form deras förhållande får (förhållandet mellan det ekonomiska och det utomekonomiska, som Laclau framställer det) skiljer sig avsevärt från ett produktionssätt till ett annat. Jag har förklarat det mer detaljerat i *Den moderna kapitalismens klasstruktur* och har också försökt visa de respektive ”rumsliga” förändringarna hos det politiska/staten och det ekonomiska i kapitalismens egna olika stadier och faser — i synnerhet dess nuvarande fas.

2. Trots den klara åtskillnad jag gjorde mellan produktionssätt och samhällsformation och trots att jag fokuserade mina analyser på samhällsformationerna, ledde mig formalismen inte desto mindre ibland att betrakta dem som ”konkretiseringar/spatialiseringar” av produktionssätt vilka som sådana existerar och reproducerar sig i det abstrakta, och härigenom leddes jag att ibland se den kapitalistiska statens former som ”konkretiseringar/spatialiseringar” av

²³ s 12 ff

²⁴ s 88 ff

²⁵ s 23

element från den kapitalistiska statstypen som existerar i det abstrakta. Som Perry Anderson korrekt anmärker i sitt stora aktuella arbete framgår detta klart av mina analyser av den absolutistiska staten.²⁶ Jag har rättat perspektivet i *Fascism och diktatur* och framför allt i *Den moderna kapitalismens klasstruktur* där jag varhelst klasskampen verkar ser samhällsformationerna som den verkliga platsen för produktionssättens existens och reproduktion, och alltså den kapitalistiska statens konkreta former som den verkliga platsen för den kapitalistiska statens särskilda kännetecken, reproduktion, och förändring.

3. Låt oss nu övergå till den instansernas (den ekonomiska, den politiska, och den ideologiska) ”relativa autonomi” jag talade om tidigare. Hos Balibar men också ibland hos Althusser sågs den som ett oföränderligt karaktistikum, som knutet till varje instans inneboende väsen eller natur och skärande tvärs igenom de olika produktionssätten. Hos Althusser kan det ses i vissa formuleringar som rör den ”ideologiska instansen” och till och med i hans artikel ”Ideologi och ideologiska statsapparater” som jag ur denna synpunkt kritiserade i *Fascism och diktatur*.²⁷

Problemet var i mitt fall helt annorlunda. Jag var sysselsatt med ett bestämt och avgörande problem: åtskillnaden mellan de politiska och det ekonomiska, vilken enligt Marx bestämmer det kapitalistiska produktionssättet och som ligger under den kapitalistiska statens relativa autonomi. Inte vid något tillfälle behandlar Balibar problemet som sådant, ty hos honom är denna kapitalistiska ”åtskillnad” inget annat än den form som instansernas naturliga och väsensgivna autonomi antar i alla produktionssätt — så också under kapitalismen. Mitt eget misstag var av ett helt annat slag. Det bestod som Laclau helt riktigt observerar i att jag raskt (det var ju när allt kom omkring inte mitt problem) antydde att denna för kapitalismen speciella åtskillnad/autonomi under andra former också kunde uppträda i förkapitalistiska produktionssätt. Ett av den historiska efterklokhetens klassiska misstag. Emanuel Terray, i *Materialismen och de ”primitiva samhällena”*²⁸, Laclau i sina artiklar, och även andra, har senare rättat till detta.

4. Den formalism *Politisk makt och sociala klasser* led av fick mig att, givet den för kapitalismen speciella åtskillnaden mellan det politiska och det ekonomiska, framföra en syn på instanserna som varande i viss grad skilda åt och utan möjlighet att påverka varandra. Fastän jag i olikhet med Balibar (för vilken det ekonomiska i sig är en självreglerande och självreproducerande instans) väsentligen analyserade den avgörande roll det politiska/staten i jämförelse med det ekonomiska har för kapitalismens reproduktion, lyckades jag inte med någon precision fastställa läget och funktionen hos statens ekonomiska ”interventioner” då jag antydde att instanserna under kapitalismen väl kunde vara ”externa” i förhållande till varandra, förhållanden som bestämdes just av tvetydigheten hos begreppet ”intervention”. Ett av de viktigaste och svåraste problem jag försökt lösa i *Den moderna kapitalismens klasstruktur* — ett som redan formulerats i *Fascism och diktatur* och som är avgörande för monopolkapitalismens nuvarande fas, givet den specifika ekonomiska roll staten fyller i denna fas — är att förstå den kapitalistiska åtskillnaden mellan det politiska/staten och det ekonomiska som den form en specifik närvaro av det politiska tar sig ”inom” det reproduktiva utrymmet för den ekonomiska nivån under kapitalismen. Med andra ord gällde problemet att fatta den exakta ställningen och funktionen hos statens nuvarande ekonomiska roll utan att samtidigt överge åtskillnaden mellan det politiska och det ekonomiska (som statsmonopolkapitalismens teoretiker gör, för vilka skillnaden utplånats i den samtida statsmonopolistiska fasen). Det är dessutom en av de grundläggande frågor som i Tyskland, där den marxistiska diskussionen om statens ekonomiska roll antagligen nått längst i Europa, nu dominerar det

²⁶ Anderson, Perry *Lineages of the Absolutist State*, NLB, London 1974, s 19 [Svensk översättning: *Den absoluta statens utveckling*, Lund 1980]

²⁷ Althusser på marxistarkivet: [Om ideologiska apparater](#).

²⁸ Terray, [Den historiska materialismen och de ”primitiva samhällena”](#), Cavefors, Staffanstorps 1970

marxistiska arbetet om staten. Dessa överväganden fick mig också i min sista bok att utveckla och genomarbeta en konkret bas för de analyser i *Politisk makt och sociala klasser* enligt vilka klasser inte kan bestämmas endast på den ekonomiska nivån. Särskilt visade jag att politisk-ideologiska klassbestämningar finns närvarande ”inom” ekonomiska klassbestämningar i själva centrum av produktionsförhållandena.

5. Ett sista påpekande bör göras, vilket för oss åter till något jag nämnde i samband med min påstådda ”strukturalism”. I *Politisk makt och sociala klasser* skilde jag på strukturer och praktiker, eller snarare mellan strukturer och klasspraktiker där begreppet sociala klasser täcker hela praktik-”fältet”²⁹ Den skillnaden har emellanåt kritiserats för att innehålla en strukturalistisk avvikelse. Avsikten med att göra skillnaden var emellertid egentligen just den motsatta, mina mål var med andra ord klart antistrukturalistiska. Faktum är att skillnaden, samtidigt som jag behöll klassgrunden och den objektiva klassbestämningen (strukturer) — vilket helt enkelt hör till den marxistiska materialismen — tillät mig att lägga fram ett grundläggande antagande med avsevärda politiska följder. Jag hävdade att sociala klasser, ehuru objektivt bestämda (strukturer), inte är ontologiska och nominalistiska enheter utan existerar enbart inom och genom klasskampen (praktiker). Klasskillnaden i samhället medför nödvändigtvis klasskampen, ty vi kan inte tala om klasser utan att tala om klasskampen. Detta går stick i stäv mot den officiella moderna sociologin, som är beredd att tala om klasser men aldrig om klasskampen.

Trots det utmärktes åtskillnaden av en viss grad av formalism. Så kunde till exempel på grund av min felaktiga framställning en del läsare förmås tro att strukturer och praktiker egentligen bildade två ontologiskt distinkta domäner. En åtskillnad som gjorts för att visa klasskampens betydelse för själva klassbestämningsprocessen (vilket också kan ses av det ovan nämnda faktum att jag vägrade tillämpa begreppet makt på stat/struktur/institution) uppfattades som om den gav högsta rang åt strukturer som sades vara externa gentemot klasskampen eller ligga utanför den. Följaktligen försöker jag i *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui* och särskilt i inledning rätta till denna inställning. Med avseende på sociala klasser talar jag bara om klasspraktiker som ett enda fält vilket täcker hela vidden av samhällets arbetsdelning, men inom vilket jag dock skiljer mellan strukturell klassbestämning och klassmässig ställning i en viss konjunktur. Det gör det möjligt att behålla allt det positiva från *Politisk makt och sociala klasser* och samtidigt upphäva dess tvetydigheter. Ett enkelt exempel visar vad jag menar. Tvärtemot historicistiska uppfattningar av typ ”klassmedvetande” gäller för arbetarklassens aristokrati, även om den har en borgerlig klassmässig ställning i den nuvarande konjunkturen, att: 1. den i sin strukturella klassbestämning förblir en del av arbetarklassen — ett skikt inom arbetarklassen som Lenin sade; 2. denna strukturella klassbestämning med nödvändighet måste avspeglas i arbetarklasspraktiker (”klassinstinkten” som Lenin brukade säga) — praktiker som alltid kan skönjas under sin borgerliga ”diskurs”, etc. Denna uppfattning har dessutom också avsevärda följder för analysen av småborgerligheten i samma bok.

Jag har redan tagit upp mycket utrymme, men jag skulle vilja göra ett sista påpekande innan jag slutar. Visserligen hjälper sådana här diskussioner till att klargöra problemen, men de lider av två nackdelar. För det första leder alla sådana här debatter till att bägge sidor i hög grad schematiserar den egentligen mycket mer sammansatta verkligheten. För det andra blir debatten bara alltför lätt personlig (Poulantzas mot Miliband och vice versa), även när det står fullt klart att om diskussionen varit fruktbar, som jag för resten tycker att den har, beror det på att en massa människor deltagit och hjälpt till att driva den framåt. Deras inlägg har ofta varit mycket givande för mig och bidragit till att utveckla de ställningstaganden jag redovisat här ovan. Jag vill fästa särskild uppmärksamhet vid detta även om det inte varit möjligt att här direkt hänvisa till alla dessa bidrag.

²⁹ s 86 ff